

Raport Studimor

**ANALIZA E LEGJISLACIONIT SHQIPTAR DHE PRAKTIKAVE
INSTITUCIONALE NË LIDHJE ME RIINTEGRIMIN E LUFTËTARËVE TË
HUAJ TË KTHYER NGA ZONAT E KONFLIKTIT DHE FAMILJARËT E
TYRE SI EDHE PERSONAVE TË TJERË TË RADIKALIZUAR APO NË
RREZIK RADIKALIZIMI**

**PËRQASJA NDAJ DISA PRAKTIKAVE RAJONALE PËR TË IDENTIFIKUAR
PRAKTIKAT E MIRA**

Ky raport është përgatitur në kuadër të nismës ““Lënia e së kaluarës pas: Rritja e qëndrueshmërisë ndaj ekstremizmit të dhunshëm përmes mbështetjes dhe edukimit”, i cili zbatohet nga Komiteti Shqiptar i Helsinkit, në bashkëpunim me Linjën për Këshillimin e Grave dhe Vajzave, mbështetur financiarisht nga GCERF. Përmbajtja e këtij dokumenti është përgjegjësi e Komitetit Shqiptar të Helsinkit dhe në asnjë rast nuk reflekton apo përfaqëson domosdoshmërisht mendimin apo qëndrimin e organizatës partnere apo GCERF.

Përgatiti Raportin Studimor:

Znj. Zyhrada Kongoli , Eksperte kryesore e jashtme ligjore e KShH

Ekspertët e rajonit:

Znj. Shukrije Gashi, Eksperte/Trajnuese e P/LEDh, Republika e Kosovës

Znj. Besa Arifi, Profesore e Drejtës Penale dhe Kriminologjisë, Instituti i Kërkimeve Studimore Max Van Der Stoel, Universiteti i Evropës Juglindore, Republika e Maqedonisë së Veriut

Znj. Melisa Hasanović, Eksperte, Bosnje-Hercegovinë

Znj. Izabela Kisic, Drejtore Ekzekutive e Komitetit Serb të Helsinkit

Përktheu kontributin e ekspertëve të rajonit:

Z. Anri Pashaj, Përkthyes

Kontribuan në rishikimin dhe redaktimin:

Z. Njazi Jaho, Këshilltar Ligjor, KShH

Znj. Ardita Kolmarku, Drejtuese e Klinikës së Ligjit/Menaxhere Projektesh, KShH

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara për subjektin autor. Asnjë pjesë e këtij botimi nuk mund të riprodhohet pa lejen dhe citimin e tij.

Autor: © Komiteti Shqiptar i Helsinkit

Nëse jeni të interesuar për këtë raport, mund të kontaktoni Komitetin Shqiptar të Helsinkit në adresën e mëposhtme:

Rr. Brigada e VIII-të, Pallati “Tekno Projekt” Shk 2 Ap 10, Tirana-Albania

Kutia Postare nr.1752; Tel: 04 2233671; Cel: 0694075732;

E-mail: office@ahc.org.al ; Web site: www.ahc.org.al

Tetor 2023

Përmbajtje

Shkurtime.....	5
Përkufizime.....	6
KREU I	8
PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E SHQIPËRISË.....	8
Përmbledhje Ekzekutive	8
Analiza e thelluar e rastit të Shqipërisë	8
Analizë e qasjeve të zbatuara në vendet e rajonit me qëllim identifikimin e praktikave të mira dhe të aspekteve që duhen përmirësuar.....	11
Qëllimi dhe Objektivat	12
Metodologjia	13
Analiza Ligjore	14
Kuadri Institucional.....	21
Analiza e kapaciteteve institucionale.....	24
Qendra Kombëtare kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (QKEDH).....	24
Drejtoria e Anti-terrorit ne Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë së Shtetit	30
Agjencia Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtën e Fëmijës (ASHDMF).....	31
Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve (DPB)	32
Shërbimi i Provës	35
Njësitë e vetëqeverisjes vendore/Bashkitë.....	35
Praktika të vendeve të tjera të rajonit në riintegrimin e Luftëtarëve të Huaj të Kthyer dhe Personave të Radikalizuar ose në rrezik radikalizimi	45
Gjetje dhe Rekomandime	49
KREU II.....	54
PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E KOSOVËS.....	54
Prezantim	55
KORNIZA STRATEGJIKE DHE LIGJORE E KOSOVËS PËR LUFTËN KUNDËR EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM, RADIKALIZMIT DHE TERRORIZMIT	57
KUADRI STRATEGJIK.....	57
KUADRI LIGJOR	58
KUADRI INSTITUCIONAL	58
MODELET POZITIVE NË LIDHJE ME LEGJISLACIONIN NË KOSOVË LIDHUR PËR SA I TAKON EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM, IDENTIFIKIMIT DHE RIINTEGRIMIT TË LTH TË KTHYER	59

Përfundim	61
KREU III	63
PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT	63
Hyrje	63
1. Evolucioni i qasjes ndaj LEDh në Maqedoninë e Veriut	65
2. Qasja legjislative dhe gjyqësore ndaj ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut	67
3. Krijimi i Strategjisë së Parë Kombëtare për LEDh (SKLEDh) dhe dokumenteve përkatëse	71
4. Sfidat e zbatimit të Strategjisë Kombëtare për LEDh	74
5. SKLEDh-ja e dytë 2023-2027	75
6. Puna e Drejtorisë për Zbatimin e Sanksioneve	78
8. Përfshirja e shoqërisë civile	80
7. Krijimi i Strategjisë Kombëtare për Një shoqëri të Vetme dhe Ndërkulturalizëm	81
Rëndësia e konceptit "Një shoqëri dhe ndërkulturalizëm" për mekanizmat e PEDh	84
9. Praktika të mira	85
10. Sfidat	87
Hapat e ardhshëm	89
Veprat e cituara	90
KREU IV	95
PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E SERBISË	95
Hyrje	95
Legjislacioni	96
Luftëtarët e huaj dhe procedurat gjyqësore në Serbi	96
Luftëtarët e huaj terroristë në Siri	98
Programet e deradikalizimit, riintegritit dhe risocializimit	99
Riatdhesimi: Gratë dhe fëmijët në kampe në Sirinë verilindore	101
Përfundim	103
KREU V	104
PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E BOSJNE- HERCEGOVINË	104
1. Korniza legjislative në Bosnjë dhe Hercegovinë	104
2. Një shembull i praktikës së mirë	108
2.1. Përgatitja e familjes pritëse, komunitetit vendor dhe profesionistëve	109

2.2.	Pranimi dhe mbështjetja.....	110
2.3.	Vlerësimi i menjëhershëm i nevojave familjare dhe ndërhyrja	112
2.4.	Plani afatgjatë i mbrojtjes	114
3.	Sfida	115

Shkurtime

AKCESK	Autoriteti i Kontrollit të Komunikimeve Elektronike dhe Postare të Shqipërisë
AMA	Autoriteti i Mediave Audiovizive
BE	Bashkimi Evropian
DPB	Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve
EDH	Ekstremizëm i dhunshëm
GCERF	Fondi Global i Angazhimit dhe Rezistencës së Komunitetit (Global Community Engagement & Resilience Fund)
GTN	Grupit Teknik Ndërsektorial
KiE	Këshilli i Evropës
KNFSH	Këshilli Ndërfetar Shqiptar
KVSP	Këshillat Vendore të Sigurisë Publike
LHT	Luftëtarët e Huaj Terroristë
NjMF	Njësia e Mbrojtjes së Fëmijëve
PIM	Plan Individual i Mbrojtjes
PMF	Punonjësi i Mbrojtjes së Fëmijës
QKEDH	Qendra e Koordinimit kundër Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Radikalizimit
RRR	Rehabilitim, Ri-integrim dhe Ri-socializim
RSH	Republika e Shqipërisë
VKM	Vendim i Këshillit të Ministrave

Përkufizime

Rehabilitimi - Veprimtari të qëllimshme dhe të planifikuara që synojnë përmirësimin e marrëdhënies së individit me shoqërinë, nëpërmjet adresimit të nevojave individuale, shëndetësore dhe materiale si edhe dhënies së mbështetjes dhe mundësive për të fuqizuar individin dhe për të ndikuar në ndryshimin e sjelljeve destruktive në shoqëri;

Riintegrimi - Kthimi, vendosja dhe përfshirja e individit në komunitet e shoqëri nëpërmjet dhënies së mbështetjes psikologjike, sociale dhe ekonomike në mënyrë të vazhduar dhe në përputhje me nevojat individuale;

*Luftëtarë të huaj terroristë*¹ - Individë të cilët udhëtojnë drejt një shteti që nuk është shteti i tyre, i qëndrimit apo nënshtetësisë, me qëllim kryerjen, planifikimin, përgatitjen apo pjesëmarrjen në akte terroriste, ose ofrimin a përfitim të trajnimit terrorist, qoftë ai edhe në lidhje me një konflikt të armatosur;

Faktorë shtytës/nxitës - Faktorë të ndryshëm shoqërorë, ekonomikë, politikë, nacionalistë dhe ideologjikë që drejtojnë individët drejt radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm, të tillë si: marginalizimi, pabarazia, diskriminimi, persekutimi ose perceptimi i persekutimit, mundësia e kufizuar për arsim cilësor dhe të përshtatshëm, mohimi i të drejtave dhe lirive civile, dhe probleme të tjera mjedisore, historike dhe social-ekonomike;

Faktorë tërheqës - Faktorët që ushqejnë tërheqjen ndaj radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm dhe që lidhen me nevojat, narrativat dhe rrjetëzimet si në rastin e individëve dhe grupeve të mirëorganizuara të EDH, me ligjërimi imponuese dhe programe efektive, të cilat ofrojnë shërbime, të ardhura dhe/ose punësim në këmbim të anëtarësimit, dhe premtime që krijojnë iluzione për zgjidhjen e probleme për anëtarët e rinj .

Qasja mbarëshoqërore - Qasja që përfshin rolin dhe angazhimin e aktorëve shtetërorë, në nivel qendror dhe vendor, në sektorë të ndryshëm si dhe aktorë të shoqërisë civile, komuniteteve fetare, organizatave rajonale e ndërkombëtare, që kanë një rol në parandalimin dhe kundërshtimin e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm;

Aktorë të shoqërisë civile - Përfaqësues të grupimeve të ndryshme, komuniteteve fetare dhe shoqërore, të regjistruara si organizata jofitimprurëse ose jo, që përfaqësojnë një shumëllojshmëri rolesh dhe angazhimesh në jetën publike për mbrojtjen dhe promovimin e vlerave dhe objektivave të përbashkëta, mes të cilëve gratë, të rinjtë dhe komunitetet fetare kanë një rol të spikatur;

Radikalizëm - Procesi i përjasjes së individit ndaj opinioneve, ideve dhe pikëpamjeve ekstreme dhe adaptimit të pozitive radikale për çështje politike apo sociale. Radikalizimi mund të jetë i dhunshëm ose jo.

¹ Përkufizim i marrë nga Strategjia Ndërsektoriale për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit dhe Planet e Veprimit 2023-2025;

Kundëradikalizëm – Tërësia e nismave dhe politikave ligjore, sociale, ekonomike dhe arsimore të hartuara posaçërisht për të frenuar individët e pakënaqur ose të radikalizuar që t'i drejtohen terrorizmit.

Deradikalizëm - Veprimtari që inkurajonë individin për të hequr dorë nga idetë ekstremiste dhe ndërtohet si një proces gjithëpërfshirës për të ndryshuar qasjen dhe sjelljet ekstremiste të një individi drejt riintegrit të tij në shoqëri;

Rezistencë e komunitetit - Aftësia e komunitetit për të rezistuar, për t'ju përgjigjur, kundërshtuar dhe rikuperuar ndaj ngjarjeve të dëmshme dhe negative që lidhen me radikalizimin dhe ekstremizmin e dhunshëm;

KREU I

PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E SHQIPËRISË

Përmbledhje Ekzekutive

Analiza e thelluar e rastit të Shqipërisë

Fenomenet e radikalizmit dhe ekstremizmit kanë marrë një rëndësi më të madhe duke u kthyer në çështje prioritare në drejtim të ruajtjes së rendit e sigurisë në vend. Në këtë kuadër, ka një përpjekje të vazhdueshme për rishikimin e legjislacionit dhe përmirësimin e forcimit të kuadrit institucional që lidhet me adresimin e faktorëve nxitës drejt radikalizmit, kundëradikalizimin porse dhe rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve të prekur ose në rrezik për t'u prekur nga këto fenomene.

Ndërsa ka një bazë të mjaftueshme ligjore dhe dokumentesh politike, në Shqipëri, që adresojnë parandalimin e kundërshtimit të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm, si dhe rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve që kanë cilësi të ndryshme vulnerabiliteti, ka gjithmonë hapësirë për përmirësim në drejtim të zbatimit efektiv të këtyre rregullimeve dhe ndërveprimit eficient të aktorëve nëpërmjet shkëmbimit të informacionit dhe koordinimit të veprimeve. Në një kohë që fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit kanë adaptuar forma të reja, është e rëndësishme që edhe legjislacioni dhe politikat t'i përgjigjen nevojave në ndryshim të përgjigjes ndaj këtyre fenomeneve edhe në kuadër të përpjekjeve të përbashkëta ndërkombëtare për të luftuar kërcënimin global të terrorizmit.

Në vitet e fundit, institucionet shqiptare të përfshira në kundërshtimin dhe ndëshkimin e këtij fenomeni por edhe në proceset rehabilituese dhe riintegruese, kanë krijuar një eksperiencë në rehabilitimin dhe riintegrimin e të kthyerve nga zonat e konfliktit në Siri/Irak. Në 5-vjeçarin e fundit, këto institucione kanë asistuar me sukses katër kthime nga këto zona dhe po asistojnë në mënyrë të vazhduar rehabilitimin e riintegrimin e individëve të kthyer. Kjo përvojë e grumbulluar i ka ndihmuar këto institucione të identifikojnë mangësitë dhe të kontribuojnë për të përmirësuar mekanizmat e ndërveprimit nëpërmjet miratimit të procedurave standarde të veprimit që i vendos këto ndërhyrje mbi bazë të parimeve e standardeve të unifikuara për të gjithë profesionistët e përfshirë.

Vlen të theksohet se mes të kthyerve në dhjetë-vjeçarin e fundit, nuk ka patur asnjë rast kthimi individë burra, të njohura nga burime zyrtare të konsideruar si luftëtarë të huaj terrorisë (LHT), por megjithatë është gjithmonë koha e duhur për të analizuar e vlerësuar situatën ligjore dhe institucionale me qëllim manaxhimin ligjor dhe efektiv të proceseve komplekse dhe kritike të rehabilitimit dhe riintegrimin të kësaj kategorie.

Termi “Luftëtarë të Huaj Terroristë” nuk ka patur një përkufizim në legjislacionin shqiptar, madje asnjë akt normativ nuk i referohet nominalisht kësaj kategorie ndërsa rradhit grupet vulnerabël që gëzojnë një mbrojtje të veçantë nga legjislacione të ndryshme që adresojnë mbrojtjen dhe integrimin e grupeve të pafavorizuara. Së fundmi, Strategjia Ndërsektoriale për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit, e miratuar në vitin 2023, e ka përkufizuar këtë term dhe ndërmjet institucioneve ligjzbatuese dhe institucionet e tjera ka një kuptueshmëri të unifikuar për këtë kategori. Sidoqoftë, LHT dhe familjarët e tyre që kthehen nga zonat e konfliktit, përmbushin njëherësh disa faktorë vulnerabiliteti për shkak të rrethanave specifike dhe efekteve të traumës dhe për këtë arsye përfitojnë nga mbrojtja dhe programet sociale dhe mbështetëse të rregulluara nga legjislacioni për mbështetjen dhe fuqizimin socio-ekonomik të grupeve të pafavorizuara.

Që pas ndryshimeve në Kodin Penal, të miratuara në vitin 2014, ku veprat me qëllime terroriste kanë një rregullim më specifik në lidhje me pjesëmarrjen në veprime luftarake në një shtet të huaj, nuk ka ndodhur asnjë kthim i asistuar zyrtarisht nga shteti shqiptar apo i konfirmuar nga burime zyrtare i LHT burra, të identifikuar nga struktura e antiterrorizmit, nga zonat e konfliktit. Përpara kësaj periudhe, kjo kategori individësh janë trajtuar gjithashtu me masa riintegruese dhe rehabilituese, gjithmonë nën një monitorim të vazhduar për sigurimin e rendit dhe sigurisë publike të komuniteteve ku ishin vendosur në përputhje me legjislacionin dhe politikat për rendin publik.

Në përgjithësi, legjislacioni dhe politikat kombëtare të vendit tonë kanë adaptuar një qasje më “të butë” duke vendosur një fokus më të shtuar në masat dhe proceset rehabilituese dhe riintegruese për të kthyerit nga zonat e konfliktit, kryesisht gra e fëmijë. Në procesin e rehabilitimit dhe riintegrit të individëve të kthyer nga zonat e konfliktit, çështjet e sigurisë dhe ato të riintegrit socio-ekonomik kanë të njëjtën vlerë nga pikëpamja e zbatimit të ligjit. Procesi i tyre i ri-integrit duhet të fillojë pa vonesë dhe mund të vazhdojë normalisht, ndërsa institucionet ligjzbatuese vazhdojnë veprimtarinë e tyre investiguese, me qëllim mbledhjen e provave për një përfshirje të mundshme në vepra me qëllime terroriste të të kthyerve, gra e fëmijë mbi 14 vjeç. Sidoqoftë, çështjet e sigurisë duhet të kenë përparësi në kuadër të detyrimit kushtetues për garantimin e sigurisë së vendit, mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe ruajtjen e interesave kombëtare.

Në çdo rast, shteti ka përgjegjësinë për administrimin e çështjeve të sigurisë dhe të të drejtave të njeriut për të kthyerit nga zonat e konfliktit në mënyrë gjithpërfshirëse, efektive, të koordinuar dhe në bashkëpunim me aktorë jopublikë. Kjo do të thotë se është e rëndësishme të garantohet rendi e siguria publike e komuniteteve dhe shoqërisë në nivel kombëtar, si një konsideratë parësore. Në të njëjtën kohë, është thelbësore të parashikohen masa të qarta dhe efektive për t'u siguruar që të kthyerit të kenë mundësinë të integrohen përsëri në jetën socio-ekonomike, përfshirë

krijimin e mundësive për punësim, arsimim dhe ndihmë të vazhduar për rikthimin ose vendosjen e tyre të sigurt e qëndrueshme në komunitet.

Sfidat që shoqërojnë proceset rehabilituese dhe riintegruese të LHT dhe familjeve të tyre janë të shumta dhe të ndërlikuara. Para së gjithash, këto diktojnë nevojën për të përmirësuar koordinimin mes institucioneve në nivelet e ndryshme të qeverisjes qendrore dhe vendore dhe për të ndarë informacion dhe të dhëna në mënyrë efikase. Mënyra dhe frekuenca e shkëmbimit të informacioneve ndërmjet institucioneve të përfshira nevojitet të rregullohet më anë të një akti normativ pasi aktualisht ndodh në mënyrë sporadike ose me kërkesë të institucioneve të interesuara, të cilat megjithatë nuk e marrin në kohë informacionin e kërkuar.

Përveç kësaj, është e rëndësishme të rriten kapacitetet e strukturave të antiterrorit dhe profesionistëve të vijës së parë. Një rol të rëndësishëm kanë profesionistët e shëndetit mendor dhe punonjësit socialë që janë të përfshirë jo vetëm në identifikimin me qëllim parandalimin por edhe dhe më pas riintegrimin e personave të identifikuar si të radikalizuar.

Statusi ligjor dhe shtetësia e fëmijëve të lindur në zonat e konfliktit, të cilët kanë udhëtuar në Shqipëri pa dokumentacionin përkatës është një çështje që duhet adresuar. Ruajtja e konfidencialitetit për të dhënat personale të individëve subjekt i proceseve rehabilituese dhe riintegruese është një aspekt delikat i cili kontribuon në mënyrë të drejtëpërdrejtë në sigurimin e të drejtave të fëmijëve dhe të drejtat e njeriut gjatë procesit të riintegrit të tyre në shoqëri por edhe në suksesin e këtyre proceseve.

Rishikimi i rolit dhe funksioneve të agjencive ligjzbatuese dhe institucioneve të tjera në adresimin e aktiviteteve ekstremiste të dhunshme dhe terroriste në rrjetet digjitale, është një element që duhet të marrë një vëmendje më të madhe dhe të adresohet në mënyrën e duhur. Mungesa e një mekanizmi referimi të përbashkët ndërinstitutional “*ad hoc*” për vlerësimin e rrezikut të recidivizmit është gjithashtu një sfidë e rëndësishme që duhet të adresohet në të ardhmen. Deri më tani aktivitetet janë ndërtuar mbi forcimin e kapaciteteve dhe përmirësimin e mekanizmave ekzistues për grupet vulnerabël.

Për të arritur sukses në këtë proces, është e rëndësishme që të kemi një qasje të integruar, duke përfshirë të gjitha palët e interesuara, përfshirë qeverinë, organizatat jo-qeveritare dhe komunitetet lokale si dhe përfaqësuesit e komuniteteve fetare të njohura zyrtarisht në Shqipëri. Gjithashtu, duhet të respektohen dhe zbatohen ligjet dhe standardet ndërkombëtare që mbrojnë të drejtat dhe sigurinë e personave të kthyer nga zonat e konfliktit. Kjo do të kontribuojë në ndërtimin e një shoqërie më të qëndrueshme dhe paqësore, në të cilën të gjithë individët kanë mundësinë të jetojnë me dinjitet dhe pa frikë.

Ngritja dhe funksionimi i Komiteteve Rajonale për Parandalimin e Radikalizimit dhe Luftën kundër EDH² përfaqëson një zhvillim të rëndësishëm në drejtim të parandalimit, kundërshtimit dhe luftën kundër këtyre fenomeneve. Kjo njësi që do të veprojë në nivel qarku për zbatimin e mekanizmit kombëtar të referimit pranë Koordinatorit Kombëtar për Parandalimin dhe Kundërshtimin e EDH dhe referimin pranë QKEDH të individëve apo grupeve të radikalizuara ose në rrezik radikalizimi.

Analizë e qasjeve të zbatuara në vendet e rajonit me qëllim identifikimin e praktikave të mira dhe të aspekteve që duhen përmirësuar

Riintegrimi i luftëtarëve të huaj terroristë që janë rikthyer në vendet e tyre të origjinës përfaqëson një ndërhyrje sfiduese për të gjitha vendet e rajonit, pavarësisht nivelit të zhvillimit. Është e rëndësishme të theksohet se riintegrimi i LHT ndikon në nivel individual por dhe në nivel komuniteti dhe për këtë arsye përbën një sfidë për institucionet e përfshira.

Riintegrimi i kësaj kategorie individësh përfshin integrimin social dhe ekonomik të tyre porse edhe aspekte të sigurisë kombëtare dhe ngre dilema etike për institucionet ligjzbatuese në lidhje me respektimin e të drejtave të LHT dhe familjeve të tyre përkundrejt rrezikut që ato paraqesin për shoqërinë.

Pavarësisht se është një kategori pothuaj e vogël në numra, rreziku që ato paraqesin kërkon ndërhyrje efektive dhe të koordinuara, për shkak të rrezikut që paraqesin për radikalizim të mëtejshëm, ndikim në komunitet duke rekrutuar individë të tjerë dhe rritur nivelin e ekstremizmit të dhunshëm ose rrezikut që mund të përdorin aftësitë e tyre për të organizuar veprimtari terroriste.

LHT profilizohen si burra që kanë luftuar e kontribuar në konfliktet e armatosura në vend të huaj. Megjithatë, studimet tregojnë se në shumë raste kanë luajtur rol aktiv edhe gratë dhe të rinjtë madje dhe fëmijë. Këto kategori nuk kanë qenë vetëm viktima apo dëshmitarë.

Në të gjitha vendet e rajonit, të analizuara në këtë dokument, janë adaptuar masa ligjore dhe politika të reja që ti përgjigjeshin më mirë sfidave që lidhen me rehabilitimin e riintegrimin e të kthyerve nga zonat e konfliktit. Po kështu, të gjitha vendeve i është dashur të përshtasin kuadrin institucional në ndihmë të adresimin të çështjeve të rëndësishme të sigurisë dhe garantimit të përshtatshëm të të drejtave të njeriut për LHT, të kthyerit e tjerë dhe individët e prekur nga EDH dhe radikalizimi. Përshtatja e kuadrit institucional ka përfshirë jo vetëm ngritjen e strukturave të reja të dedikuara si QKEDH dhe Koordinatori Kombëtar për Ekstremizmin e Dhunshëm në rastin e Shqipërisë dhe

² Urdhër i Kryeministrit Nr. 185, datë 31.10.2023 “Për ngritjen dhe funksionimin e Komiteteve Rajonale për Parandalimin e Radikalizimit dhe Luftën kundër Ekstremizmit të Dhunshëm”;

Kosovës por edhe mënyrën e ndërveprimit të institucioneve ekzistuese ligjzbatuese në drejtim të garantimit të sigurisë së vendit dhe ndëshkueshmërisë së rasteve.

Pavarësisht qasjes të fortë policore apo qasjes së butë të ndjekur nga secili vend, e përbashkët për të gjitha vendet është fakti i përfshirjes së masave mbështetëse rehabilituese dhe riintegruese për LHT, të kthyerit e tjerë dhe individët e radikalizuar ose në rrezik. Në këtë kuadër, dokumentet strategjikë të miratuara në të gjithë këto vende, përveç Serbisë që nuk e ka përfunduar ende, kanë përfshirë në mënyrë të shprehur në një shtyllë të veçantë rehabilitimin dhe riintegrimin, që ka qenë një aspekt i munguar në strategjitë e mëparshme. Strategjia aktuale në Serbi nuk reflekton rolin e familjes, komunitetit dhe shoqërisë civile në proceset e rehabilitimit dhe riintegrimin.

Për më shumë, në shumicën e këtyre vendeve janë adaptuar Procedura Standarde Veprimi për të siguruar ndërveprimin efektiv ndërinstitutional dhe ndjekjen e procedurave të përshtatura me veçoritë e nevojat e individëve target i tyre. Pothuaj gjitha praktikrat kanë të përbashkët ngritjen e grupeve multidisiplinare, në përbërje të të cilëve kishte profesionistë të profileve të ndryshme për të adresuar çështjet e shëndetit mendor, ndihmës psikologjike dhe psikosociale të vazhduar, arsimimit e rehabilitimit e riintegrimin social dhe ekonomik.

Në të gjitha vendet, vështirësi ka paraqitur regjistrimi i fëmijëve të lindur në zonat e konfliktit, të cilët kanë udhëtuar dhe janë kthyer në vendet e origjinës së prindit të pashoqëruar me certifikatë lindje. Në rastin e BH këtyre fëmijëve i është dhënë një status i veçantë si “të padukshëm” ndërkohë që legjislacioni që lidhet me përfitimin e shërbimeve e mbështetjes për këta fëmijë është rishikuar për të përfshirë këtë kategori. Sërisht, ky mund të jetë vetëm një status i përkohshëm që i mundëson aksesin në mbështetje të menjëhershme por nuk është një zgjidhje e qëndrueshme. Në Shqipëri gjithashtu u miratuan parashikime për përfitimin e shërbimeve nga fëmijët e kthyer të paregjistruar deri në përfundimin e procedurave të regjistrimit në gjykatë për këta fëmijë.

Një aspekt i rëndësishëm i praktikave të rezultuara si të suksesshme ka qenë ndërveprimi dhe përfshirja e organizatave të shoqërisë civile, komunitetit dhe familjeve të origjinës së të kthyerve në proceset rehabilituese dhe riintegruese të të kthyerve, praktikë e cila nuk është zbatuar vetëm në Serbi. Megjithatë Serbia ka treguar angazhim në adresimin e situatës, sërisht ka përjetuar sfida të mëdha në shtrirjen e programeve të riintegrimin pas daljes nga burgu ose për individët që kishin marrë dënime me kusht.

Qëllimi dhe Objektivat

Ky raport është porositur nga Komiteti Shqiptar i Helsinkit në kuadër të nismës “Të lemë të kaluarën pas: ndërtojmë rezistencë ndaj ekstremizmit të dhunshëm nëpërmjet mbështetjes dhe edukimit” i financuar nga GCERF dhe zbatuar në bashkëpunim me Linjën e këshillimit për Gra dhe Vajza.

Qëllimi i tij është të identifikojë dhe analizojë kuadrin ligjor dhe nënligjor që lidhet me riintegrimin e LHT, familjarëve të tyre dhe personave të tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi. Për më shumë, ky raport do të përfshijë edhe praktikën institucionale me synim që të analizojë edhe kapacitetet institucionale të institucioneve kryesore me një fokus të veçantë tek institucionet penitenciare.

Objektivi final i kësaj detyre është të pasqyrojë rekomandime në drejtim të përmirësimit të legjislacionit por edhe përmirësimit të kapaciteteve institucionale me qëllim riintegrimin e sigurt, të qëndrueshëm dhe efektiv të LHT, familjarëve të tyre dhe personave të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi. Termi i përdorur për LHT në dokumente të tjera si Procedurat Standarde të Veprimit, ka qënë “të kthyerit”, bazuar dhe në VKM Nr.826, datë 26.10.2021 e cila është konfindenciale dhe e papublikuar në Fletoren Zyrtare.

Metodologjia

Bazuar në qëllimin dhe objektivat e kësaj detyre, analiza e kuadrit ligjor dhe institucional u bazua në një metodologji e cila siguron një qasje të strukturuar për të realizuar qëllimin dhe objektivat e analizës.

Metodologjia për realizimin e kësaj analize përfshin punë studimore dhe kërkimore individuale të ekspertit por edhe konsultimin e aktorëve kryesorë institucionalë. Puna individuale kërkimore dhe studimore konsiston para së gjithash në identifikimin e bazës ligjore përkatëse e cila do të analizohet në një qasje që synon të nxjerrë në pah vakume të mundshme ligjore apo nevoja për përmirësim, por edhe me identifikimin dhe studimin e analizave dhe raporteve të mëparshme të realizuara në lidhje me riintegrimin e LHT, familjeve të tyre dhe personave të tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi, të realizuara në kontekstin e vendit tonë ose të vendeve të tjera për të identifikuar praktika të mira.

Identifikimi i akteve ligjore dhe nënligjore që lidhen me rehabilitimin dhe riintegrimin e grupit të synuar nga kjo analizë kontribuon edhe në identifikimin e rrethit të aktorëve kryesorë institucionalë të përfshirë në proceset e rehabilitimit dhe riintegrit. Përveç një analize të përmbledhur të roleve dhe përgjegjësi të tyre kryesore e cila do të bazohet kryesisht në rregullimet ligjore në fuqi, institucione të përzgjedhura do të konsultohen për problematikat që ato kanë ndeshur dhe mënyrat e adresimit të tyre.

Konsultimi i aktorëve institucionalë kryesorë do të realizohet nëpërmjet pyetësorëve të hartuar, të përshtatur për secilin institucion në përputhje me natyrën e përgjegjësi të roleve që ai institucion ka në proceset rehabilituese dhe riintegruese të LHT, familjeve të tyre dhe personave të tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi. Në hartimin e pyetësorëve janë marrë parasysh edhe studime e raporte të mëparshme, të realizuara në vendin tonë, në nivel rajonal ose në vende të tjera, me qëllim që kontributi i mbledhur

nga institucionet nëpërmjet pyetësorëve të shërbejë sa më mirë për vlerësimin e kapaciteteve të tyre institucionale dhe identifikimin e problematikave ose pengesave të hasura, qofshin këto që lidhen me legjislacionin ose kapacitetet e pamjaftueshme në terma të trajnimeve, infrastrukturës, burimeve njerëzore dhe financiare.

Analiza Ligjore

*Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë*³ i vendos të drejtat dhe liritë themelore të njeriut në themel të rendit juridik duke i konsideruar ato si të pandashme, të patjetërsueshme dhe të padhunueshme. Organet publike, në përmbushje të detyrave të tyre dhe në përputhje me fushën e përgjegjësisë duhet të respektojnë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut dhe të kontribuojnë në realizimin e tyre. Për më shumë, fëmijët, të rinjtë dhe gratë kanë të drejtën e një mbrojtje të veçantë nga shteti.

Në përmbushje të objektivave sociale dhe brenda kompetencave kushtetuese e mjeteve që disponon, shteti synon punësimin, plotësimin e nevojave për strehim, sigurimin e standardit më të lartë shëndetësor, fizik e mendor të mundshëm, arsimimin dhe kualifikimin e fëmijëve, të rinjve dhe të rriturve të papunë, përkujdejsë dhe ndihmë për jetimët, riaftësimin shëndetësor si dhe integrimin në shoqëri të individëve të cilët kanë vështirësi për shkak të situatave personale, familjare dhe shëndetësore.

Në procesin e rehabilitimit dhe ri-integrimit të të kthyerve nga zonat e konfliktit, e veçanërisht LHT, personave të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi, fokusi në çështjet e sigurisë dhe ato të riintegritimit të tyre socio-ekonomik është i të njëjtës vlerë nga pikëpamja e zbatimit të ligjit por çështjet e sigurisë marrin përparësi në kuadër të detyrimit kushtetues për garantimin e sigurisë së vendit dhe ruajtjen e interesave kombëtare. Kushtetuta e RSH parashikon që kufizimet në të drejtat dhe liritë mund të vendosen vetëm për një interes publik ose për mbrojtjen e të drejtave të të tjerëve dhe mbrojtja e sigurisë së vendit legjitimon vendosjen e kufizimeve duke qenë se lidhet me dhe një interes të lartë publik dhe me garantimin e të drejtave të të tjerëve. Gjithsesi, në përputhje me nenin 17 pika 2 të Kushtetutës kufizimet e vendosura nuk mund të çenojnë thelbin e lirive dhe të të drejtave dhe në asnjë rast nuk mund të tejkalojnë kufizimet e parashikuara nga neni 18 i Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut.

Riintegrimi i LHT ose individëve të tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi është një proces kompleks dhe i shtrirë në kohë që ka për qëllim riintegrimin e këtyre individëve në shoqëri në mënyrë të qëndrueshme. Të gjitha përpjekjet dhe programet riintegruese kanë një synim të spikatur në shkëputjen përfundimtare të këtyre individëve nga veprimtaritë terroriste dhe radikalizimi me qëllim uljen e mundësisë së ripërfshirjes së tyre.

³ Ligji Nr. 8417, datë 21.10.1998 “Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar;

Faktorët shytës dhe nxitës që kanë ndikuar LHT të udhëtojnë në zonat e konfliktit janë të ndryshëm dhe po kaq e ndryshme kanë qenë dhe mënyrat se si këta individë janë përshtatur dhe kanë shërbyer në zonat e konfliktit duke u përgatitur dhe fituar aftësi të cilat përbëjnë rrezik serioz në rastet e kthimit të tyre në vendet e origjinës. Ndaj të gjitha praktikrat rajonale dhe ndërkombëtare, pavarësisht qëndrimeve të forta, të buta ose mikse që kanë mbajtur, sugjerojnë se proceset riintegruese për këtë kategori duhet të bazohen në një qasje holistike që synon e siguron mbrojtje të përshtatshme drejt rehabilitimit dhe riintegrit të LHT, familjeve të tyre dhe individëve të radikalizuar ose në rrezik në kuadër të përpjekjeve të vazhduara për të parandaluar dhe kundërshtuar fenomenet e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm.

*Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim Evropian (SKZhIE)*⁴ e cila është dokumenti obrellë për hartimin e politikave sektoriale, vlerëson se Shqipëria ka bërë progres në masat parandaluese kundër terrorizmit, radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm nëpërmjet zhvillimit të politikave efektive në këtë fushë dhe rritjes së kapaciteteve të agjencive ligjzbatuese. Këto politika janë zhvilluar mbi 4 shtylla kryesore që lidhen me sinjalizimin e hershëm, parandalimin, mbrojtjen dhe reagimin. Ato reflektojnë vlerësimet dhe analizat e situatës në vendin tonë dhe janë përqasur me dokumentet strategjike të BE si Strategjia e Sigurisë së BE dhe Agjenda e BE për luftën kundër terrorizmit si edhe Direktivën e BE 2017/541 për luftën kundër terrorizmit.

Ky dokument vlerëson se situata aktuale në vendin tonë, lidhur me kërcënimet terrorizmit është në nivel të ulët, gjë që tregon reagim të kënaqshëm ndaj fenomeneve të tilla. Kjo i atribuohet edhe bashkëpunimit të strukturave të antiterrorit me strukturat homologe të vendeve të tjera. Sidoqoftë, strategjia thekson që është e rëndësishme të sigurohet një vëmendje e shtuar në çdo kohë, nëpërmjet zhvillimit dhe zbatimit të programeve të ndryshme dhe metodave parandaluese. Kjo përfshin ndërmarrjen e iniciativave që synojnë të parandalojnë ekstremizmin dhe të krijojnë një sistem efektiv dhe të qëndrueshëm për monitorimin dhe sinjalizimin në kohë të aktiviteteve të ndërlidhura me ekstremizmin e dhunshëm që mund të çojnë në veprimtari terroriste.

Kundërshtimi i fenomeneve të radikalizimit, ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit ka zënë një vend të rëndësishëm në SKZhIE si nga pikëpamja e sigurisë kombëtare dhe e mbrojtjes së vendit. Rritja e parametrave të sigurisë në komunitet është një qëllim i rëndësishëm i politikës i përfshirë në këtë dokument dhe për këtë janë dhënë orientime për forcimin e rolit të Njësitë të Vetëqeverisjes Vendore nëpërmjet Koordinatorit Vendor, NjMF e GTN si edhe Këshillave Vendore të Sigurisë Publike. Ndërgjegjësimi i nxënësve në institucionet arsimore dhe kundërshtimi e identifikimi i hershëm i këtyre fenomeneve

⁴ VKM Nr. 88, datë 22.02.2023 “Për miratimin e Strategjisë Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim Evropian 2022-2030”;

në shkolla është vlerësuar si një masë e rëndësishme me impakt të qëndrueshëm në rritjen e reagimit e rezistencës së komunitetit.

Bazuar në orientimet strategjike të SKZhIE, në vitin 2023 u miratua *Strategjia e re Ndërsektoriale për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit 2023-2025*⁵. Megjithëse në 2015 ishte miratuar një strategji kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe kjo strategji nuk kishte një datë të përfundimit të vlefshmërisë së saj, ishte e nevojshme azhurnimi i kuadrit të politikave për të adresuar format e reja të shfaqjes së këtyre fenomeneve dhe reflektuar qasjet ndërkombëtare dhe praktikrat e mira për adresimin gjithëpërfshirës dhe efektiv të tyre. Ky dokument strategjik parashikon qasje dhe objektiva që lidhen me parandalimin e këtyre fenomeneve, përgjigjen ndaj formave të reja që këto fenomene kanë marrë sidomos në mjedisin digjital por edhe në lidhje me reagimin, rehabilitimin dhe riintegrimin e personave të prekur nga këto fenomene ose në rrezik për t'u prekur, qasje të cilat mungonin në strategjinë e mëparshme.

Ky dokument politikash, i cili është më i rëndësishmi në këtë fushë, i kushton një rëndësi të shtuar parandalimit të EDh dhe terrorizmit dhe identifikimit të hershëm grupeve, individëve dhe metodave radikale. Qëllimi final është sigurimi i rendit dhe sigurisë publike dhe mbajtja e kërcënimit terrorist në nivel të ulët. Për arritjen e këtyre objektivave strategjike janë parashikuar ndërhyrje që lidhen me rritjen e kapaciteteve të agjencive inteligjente dhe institucioneve ligjzbatuese në drejtim të parandalimit, ndërprerjes së financimit të terrorizmit, vlerësimeve të riskut, analizave dhe kërkimeve për faktorët nxitës e shtytës dhe format e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit. Masa të caktuara synojnë rritjen e efektshmërisë së bashkëpunimit ndërinstitutional në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar. Përmirësimi i sistemeve të mbledhjes, ruajtjes, analizimit dhe shpërndarjes së informacionit është vlerësuar si një ndërhyrje e rëndësishme për sigurimin e mbajtjen në mënyrë të sigurt të informacionit, analizimin e tij dhe ndërveprimin efektiv me agjenci e institucione të tjera ligjzbatuese, brenda e jashtë vendit.

Për shkak të përdorimit më të shtuar të mjedisit digjital për nxitjen e këtyre fenomeneve dhe rekrutimin e radikalizimit të individëve, janë parashikuar ndërhyrje për një prezencë të strukturave të antiterrorit në mjedisin virtual, përmes kontrollit dhe monitorimit të hapësirave virtuale duke përfshirë *darknet*. Zhvillimi i një komunikimi strategjik nëpërmjet rritjes së njohurive dhe ndërgjegjësimit të komuniteteve për këto fenomene me qëllim rritjen e reagimit dhe rezistencës së tyre përfaqëson një element të rëndësishëm dhe me impakt të qëndrueshëm në parandalimin dhe kundërshtimin e fenomeneve të radikalizimit, Edh dhe terrorizmit.

⁵ VKM Nr. 81, datë 14.02.2023 "Për miratimin e Strategjisë Sektoriale për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit 2023-2025 dhe të Planeve të Veprimit 2023-2025";

Një risi e kësaj strategjie është përfshirja e qëllimit të politikës për rehabilitimin, riintegrimin, risocializimin dhe deradikalizimin e individëve të radikalizuar, në rrezik radikalizimi dhe të kthyerve nga zonat e konfliktit. Rritja e kapaciteteve të institucioneve të përfshira në proceset rehabilituese dhe riintegruese për këto kategori personash synon menaxhimin e dhënies së ndihmës së viktimave të terrorizmit, fuqizimin ekonomik, rritjen e aksesit në programet e strehimit social. Për përmbushjen e këtyre objektivave janë parashikuar veprimtari për rritjen e kapaciteteve të institucioneve të përfshira dhe hartimi i procedurave standarde të veprimit për fuqizimin e komuniteteve dhe riintegrimin e rehabilitimin e të kthyerve.

*Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë*⁶ është një instrument ligjor themelor për mbrojtjen e rendit të ligjit dhe sigurisë në shoqëri. Duke qenë se aktualisht, Kodi Penal është nën një proces të gjerë rishikimi me qëllim hartimin e një Kodi të ri, kjo analizë nuk do të shkojë thellë në parashikimet aktuale të Kodi Penal për veprat penale të lidhura me ekstremizmin, radikalizmin dhe kërcënimet terroriste por paraqet në kontekst historik ndryshimet që ky kod ka pësuar për të adresuar fenomenin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit.

Kodi Penal, ka përcaktuar kategoritë e veprave penale që lidhen me ekstremizmin, radikalizmin dhe terrorizmin si edhe dënimet penale përkatëse. Përmes ndryshimeve që i janë bërë Kodit Penal konkretisht në vitin 2012⁷ dhe 2014⁸, ai është përmirësuar për të adresuar sfidat e reja të shoqërisë në lidhje me fenomenin e terrorizmit dhe pjesëmarrjes në veprime luftarake në një shtet të huaj. Disa prej dispozitave kyçe janë ato që përcaktojnë organizatat terroriste dhe parashikojnë veprat penale të kryera me qëllime terroriste, të cilat janë të përfshira në Kreun VII të Kodit Penal. Përveç kësaj, nenet 265/a, 265/b dhe 265/c rregullojnë klasifikimin e veprave që lidhen me nxitjen, rekrutimin, organizimin, drejtimin, stërvitjen, vënien në dispozicion të pajisjeve, financimin e veprimeve luftarake në një shtet të huaj dhe dënimet penale përkatëse. Përmes këtyre ndryshimeve të Kodi Penal, Shqipëria është përpjekur për të adresuar me sukses kërcënimet e ekstremizmit dhe radikalizmit, duke forcuar sistemin e drejtësisë për të trajtuar këto sfida të sigurisë. Ndërkaq, rishikimi aktual i Kodi Penal tregon një përpjekje të vazhdueshme për të përshtatur ligjin me kohën dhe për të përmirësuar mbrojtjen e shoqërisë nga ekstremizmi i dhunshëm dhe radikalizmi. Gjithsesi ka ende aspekte të munguara në kategorinë e veprimeve që përbëjnë vepër penale siç është veprimtaria digjitale me përmbajtje ekstremiste dhe terroriste. Rishikimi tërësor i Kodit Penal krijon

⁶ Ligji nr. 7895, datë 27 janar 1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë” i ndryshuar <https://qbz.gov.al/eli/ligj/1995/01/27/7895/49876337-8143-4c8e-bba8-a8620022f231>

⁷ Ligji Nr. 23/2012 “Për disa shtesa e ndryshime ne Ligjin Nr. 7895, datë 27 janar 1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”;

⁸ Ligji Nr. 98, datë 31.07.2014 “Për disa shtesa e ndryshime ne Ligjin Nr. 7895, datë 27 janar 1995 “Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë”;

mundësinë më të mirë për kategorizimin dhe sanksionimin e duhur të fenomeneve të radikalizimit, EDh dhe terrorizmit.

Nga ana tjetër, *Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur*⁹, përmban rregullime të posaçme për përgjegjësinë penale të të miturve, rregullat proceduriale për gjithë zinxhirin e hetimit e dënimit, përfshirë rehabilitimin ose çdo masë tjetër që përfshin një të mitur në konflikt me ligjin, viktimë ose dëshmitar të një veprë penale, duke përfshirë dhe të rinjtë deri në 21 vjeç. Fëmijë e të mitur kanë qenë jo vetëm dëshmitarë e viktima të ndikimit të LHT ose veprimeve luftarake në shtet të huaj por në disa raste kanë qenë dhe pjesëmarrës aktivë. Qëllimi i kodit të drejtësisë për të mitur është të promovojë riintegrimin e të miturve në konflikt me ligjin, të garantojë risocializimin dhe rehabilitimin e tyre dhe të parandalojë recidivizmin. Me këtë synim, ky kod parashikon masa specifike dhe të detajuara për trajtimin e të miturve përgjatë procesit penal dhe procedimit për veprat penale të parashikuara nga Kodi Penal.

Në zbatim të vendimeve penale për të cilat parashikohet masa sigurisë ose dënimit me burgim, *ligji për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve*¹⁰ përcakton të drejtat dhe mënyrën e trajtimit të paraburgosurve dhe dënuarve me burgim duke siguruar respektimin e të drejtave dhe lirive themelore si dhe trajtimin e tyre me dinjitet. Trajtimi i të burgosurve, bazohet në një plan individual trajtimi që reflekton vlerësimin dhe nevojat specifike të tyre. Qëllimi final i trajtimit është rehabilitimi social dhe riintegrimi i kësaj kategorie. Mjediset e institucioneve penitenciare janë veçanërisht të ekspozuara ndaj përhapjes së fenomeneve të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm. Ky ligj parashikon regjim të posaçëm në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale të sigurisë së lartë për të paraburgosurit dhe të dënuarit që hetohen ose gjykohen për veprat penale me qëllime terroriste dhe veprat që lidhen me pjesëmarrjen dhe organizimin për pjesëmarrje në veprime luftarake në një shtet të huaj. Regjimi i posaçëm mund të zbatohet edhe ndaj të burgosurve që pavarësisht veprës penale që kanë konsumuar, paraqesin rrezikshmëri për shkak të lidhjeve me organizata terroriste. Vendosja në kufizimet e regjimit të posaçëm përlligjet nga qëllimi i ruajtjes së rendit dhe sigurisë. Një rol të rëndësishëm për sigurimin e ushtrimit të të drejtave të të dënuarve por edhe menaxhimin e rasteve që paraqesin rrezikshmëri më të lartë, luan Komisioni i Vlerësimit të Rrezikshmërisë së të Dënuarve. Të dënuarve i sigurohen shërbime të kujdesit shëndetësor përfshirë kontrollet për shëndetin mendor dhe çrregullimet posttraumatike. Të burgosurit kanë të drejtë të punojnë në përputhje me gjendjen shëndetësore, njohuritë dhe aftësitë dhe shpërblehen për punën e tyre, duke ju njohur dhe si periudhë vjetërsie në punë. Atyre i sigurohet akses në programe arsimit dhe formimi profesional dhe përfshihen në veprimtari kulturore e sportive. Të burgosurit

⁹ Ligji Nr. 37/2017 "Kodi i Drejtësisë Penale për të Mitur";

¹⁰ Ligji Nr. 81/2020 "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim dhe të paraburgosurve";

gëzojnë dhe të drejtën e besimit dhe ushtrimit të riteve fetare dhe për këtë institucioni penitenciar i siguron mjedise të veçanta për praktikimin e fesë dhe aksesin e literaturës fetare.¹¹ Ky ligj parashikon dhe shkeljet dhe masat disiplinore për veprimet e të burgosurve. Konsiderohen si shkelje shumë të rënda disiplinore, organizimi, pjesëmarrja dhe nxitja e veprimtarive që çënojnë masat e sigurisë në burgje. Përgjegjësia e institucioneve penitenciare shtrihet edhe në përgatitjen e lirit të të burgosurve dhe ndërveprimin me strukturat e tjera për të mbështetur riintegrimin e tyre në shoqëri edhe pse deri tani referohet që nuk është menaxhuar ndonjë rast që i përket kësaj kategorie.

Për sa i përket rehabilitimit dhe riintegrit në shoqëri të individëve, subjekt i vendimeve gjyqësore penale, *ligji për organizimin dhe funksionimin e shërbimit të provës*¹² ka për qëllim rehabilitimin e riintegritin e këtyre individëve nën mbikqyrje, parandalimin e recedivizmit ose kryerjes së veprave të tjera penale nëpërmjet përfshirjes shoqërore dhe zhvillimit të ndjenjës së përgjegjësisë ndaj shoqërisë. Shërbimi i provës ka funksione të rëndësishme jo vetëm për mbikëqyrjen e ekzekutimit të dënimeve alternative dhe vlerësimin e veprimtarisë së personave nën mbikqyrje por edhe adreson problematikat për punësim, strehim, arsimim, kualifikime dhe nevojat për mbrojtje sociale të këtyre individëve.

*Ligji për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës*¹³ përfaqëson gjithashtu një pjesë të rëndësishme të legjislacionit që duhet të analizohet nga pikëpamja e rehabilitimit dhe riintegritit të fëmijëve të kthyer nga zonat e konfliktit, familjarë të LHT, ose fëmijëve të prekur nga fenomenet e EDh dhe radikalizimit apo në rrezik. Legjislacioni për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës përfaqëson një kuadër ligjor të plotë dhe efektiv në lidhje me mbrojtjen e fëmijëve deri në 18 vjeç, garantimin e mirëqenies dhe përmirësimit të cilësisë së jetës nëpërmjet sistemit të integruar të mbrojtjes. Në çdo rast, interesi më i lartë i fëmijës duhet të jetë konsideratë parësore që udhëheq punën e profesionistëve në procesin e rehabilitimit dhe riintegritit të fëmijëve të kthyerve të cilët në kuptim të ligjit për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës dhe ligjit për shërbimet e kujdesit shoqëror, konsiderohen si fëmijë në nevojë për mbrojtje të veçantë.

Në përputhje me rregullimet e legjislacionit për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës, gjatë procesit të rehabilitimit dhe riintegritit, fëmijës duhet t'i sigurohen standardet më të larta të shëndetit, trajtimit, rehabilitimit dhe riintegritit dhe t'i ofrohet shërbim i personalizuar dhe specializuar. Në rastin e fëmijëve të kthyer duhet t'i garantohet

¹¹ Ky bashkëpunim rezulton i përforcuar nëpërmjet një Marrëveshje bashkëpunimi midis Strukturave të Antiterrorit në Policinë e Shtetit, Drejtorisë së Burgjeve si dhe Komitetit Musliman Shqiptar me fokus të veçantë përzgjedhjen e literaturës si dhe ofrimit të shërbimeve fetare që imamë të autorizuar mund të kryejnë në ambientet e IEVP-ve.

¹² Ligji Nr. 78/2020 "Për organizimin dhe funksionimin e shërbimit të provës";

¹³ Ligji Nr. 18/2017 "Për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës";

stabilitet dhe vazhdimësi në kujdes shëndetësor, mbrojtje, rritje e edukim, duke mbajtur parasysh formimin e tyre fetar kulturor dhe gjuhësor.

Në kthimet e mëparshme ka patur dhe raste të fëmijëve të lindur në zonat e konfliktit, me të paktën një prind shqiptar. Edhe në rastet e fëmijëve pa shtetësi, në përputhje me legjislacionin në fuqi, fëmija është bartës i të gjithë të drejtave që lidhen me mbrojtjen, zhvillimin dhe mirëqenien. Fëmijës së kthyer i garantohet e drejta për të pasur një shtetësi, për të ruajtur identitetin dhe e drejta e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë.

Respektimi i privatësisë së fëmijës është i rëndësishëm në çdo fazë të rehabilitimit dhe riintegrit të fëmijës së kthyer dhe cënimi i kësaj të drejte të fëmijës ndikon në mënyrë negative në ecurinë e këtyre proceseve. Transmetuesit audiovizivë mbajnë përgjegjësi për rastet e mosrespektimit të kësaj të drejte të fëmijës në procesin e raportimit në media të fenomenit apo rastit të fëmijëve të prekur nga fenomenet e EDh dhe radikalizimit apo fëmijëve të kthyer nga zonat e konfliktit, në përputhje me ligjin për të drejtat e mbrojtjen e fëmijës dhe legjislacionin për mediat audiovizuale. Përdorimi i imazheve të të miturve të kthyer nga mediat, ka sjellë dëme të mëdha. Në këtë drejtim edhe ASHDMF ka përgjegjësi për të marrë masa sipas kompetencave që i cakton kuadri ligjor kombëtar.

Përveç legjislacionit të mësipërm, ligje të tjera që lidhen me aspekte të rehabilitimit, risocializimit dhe riintegrit të LHT dhe personave të tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi rregullojnë forma të mbrojtjes dhe mbështetjes nga shteti për kategoritë vulnerabël dhe institucionet përgjegjëse për ofrimin e shërbimeve mbështetëse dhe integruese. Në përputhje me *ligjin për vetëqeverisjen vendore*¹⁴, bashkitë janë përgjegjëse për krijimin dhe administrimin e shërbimeve sociale në nivel vendor për kategoritë vulnerabël dhe sipas mënyrës së përcaktuar në ligjet përkatëse. Në kuadër të funksioneve të bashkive në fushën e sigurisë publike, ato janë përgjegjëse garantimin e mbarëvajtjes së marrëdhënieve në komunitet, parandalimin dhe ndërmjetësimin për zgjidhjen e konflikteve. Në këtë drejtim, promovimi i rolit të KVSP-ve në nivel vendor ka kontribuar për marrjen e përgjegjësisë në formë të koordinuar nga institucionet e pushtetit vendor me qëllim zgjidhjen e tyre në një qasje të integruar.

Nga ana tjetër, ligje specifike sigurojnë ririntegrimin e individëve nëpërmjet aksesit në arsim, arsim e formim profesional dhe punësim. Kështu në përputhje me ligjin *për sistemin arsimor parauniversitar*¹⁵ e drejta për arsim i garantohet pa diskriminim të gjithë shtetasve shqiptarë, të huaj dhe pa shtetësi. Në përmbushje të kësaj të drejte, ministri i arsimit ka miratuar një udhëzim¹⁶ për regjistrimin dhe mbështetjen në institucionet

¹⁴ Ligji Nr. 139/2015 "Për vetëqeverisjen vendore";

¹⁵ Ligji Nr. 69/2012 "Për Sistemin Arsimor Parauniversitar në Republikën e Shqipërisë", i ndryshuar;

¹⁶ Udhëzim i ministrit të Arsimit, Sportit dhe Rinisë Nr. 10, datë 17.05.2021 "Për regjistrimin dhe mbështetjen në institucionet arsimore parauniversitare publike të fëmijëve të personave në situatë

arsimore parauniversitare publike të fëmijëve që kthehen nga zonat e konfliktit. Ky udhëzim rregullon në mënyrë specifike mënyrën e pranimi dhe regjistrimit në shkolla të këtyre fëmijëve në bazë të vlerësimeve të nevojave arsimore dhe nevojave psiko-sociale të këtyre fëmijëve, duke tejkaluar edhe mangësi të mundshme në dokumentacion.

Mundësi të tjera në ndihmë të riintegrit social dhe ekonomik të individëve në situata vulnerabiliteti nën të cilat klasifikohen dhe LHT dhe familjet e tyre si dhe individët e tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi ofrohen nga legjislacioni për shërbimet e kujdesit shoqëror, legjislacioni për nxitjen e punësimit e legjislacioni për ndërmarrjet sociale. Ligji për mbrojtjen nga diskriminimi siguron mbrojtjen nga diskriminimi dhe aksesin e pacënuar nga faktorët diskriminues në këto shërbime.

Kuadri Institucional

Praktikat e mira ndërkombëtare sugjerojnë që proceset rehabilituese, risocializuese dhe riintegruese duhet të bazohen në qasjen mbarëshoqërore (*whole society approach*) që realizohet me angazhimin e shumë aktorëve publikë dhe jopublikë, përfshirë organizatat e shoqërisë civile, anëtarët e komunitetit dhe familjen. Ngritja e sistemit të trajtimit të rasteve të të kthyerve nga zonat e konfliktit, e mbështetur në mënyrë gjithëpërfshirëse nga ana e organizatës Terre des hommes, është cilësuar si një praktikë pozitive si në drejtim të ofrimit të vazhduar të mbështetjes por edhe në drejtim të realizimit të një ndërveprimi efektiv ndërmjet aktorëve publikë e jopublikë.

Megjithatë është përgjegjësia e shtetit që të administrojë çështjet e sigurisë dhe të të drejtave të njeriut për LHT, familjet e tyre që janë kthyer nga zonat e konfliktit dhe individët e tjerë të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi në mënyrë gjithëpërfshirëse, efektive, të koordinuar dhe në bashkëpunim me aktorë jopublikë.

Megjithëse fenomenet e ekstremizmit dhe radikalizimit nuk janë fenomene të reja, përpjekjet parandaluese dhe kundërshtuese të shteteve ndaj tyre janë në vlerësim, rishikim dhe evoluim të vazhduar. Fenomene të tilla karakterizohen nga faktorë kompleksë që janë të vështira për t'u kuptuar në mënyrë gjithëpërfshirëse para së gjithash e më pas për t'u adresuar në mënyrën e duhur me qëllim uljen e mundësisë për recidivizëm.

Agjencitë inteligjente dhe ligjzbatuese me një rol të rëndësishëm në parandalimin e kundërshtimit të ekstremizmit të dhunshëm, radikalizimit dhe terrorizmit përfshijnë një rreth të gjerë aktorësh publikë. *Drejtoria e Antiterrorit në Drejtorinë e Policisë së Shtetit* është organi kryesor në luftën kundër terrorizmit. Kohët e fundit vihet re një rritje e nivelit të

migrimi/azili, refugjatë, të fëmijëve të huaj të pashoqëruar, të fëmijëve që kthehen nga emigracioni, nga zonat e konfliktit apo fëmijë viktime të trafikimit në Republikën e Shqipërisë”;

besimit të qytetarëve tek Policia e Shtetit. Agjenci të tjera aktive në këtë fushë janë *Shërbimi Informativ Shtetëror dhe Agjencia e Inteligjencës dhe Sigurisë së Mbrojtjes*.

Edhe personeli i *policimit në komunitet* që është pjesë e policisë së shtetit është i përfshirë në parandalimin dhe luftimin e radikalizimit që çon në ekstremizëm të dhunshëm dhe terrorizëm. Për shkak të rrezikshmërisë së lartë, juridiksioni për të gjitha veprat terroriste, në formë të organizuar dhe jo vetëm, është përqëndruar në nivelin e Zyrës së Prokurorisë Speciale SPAK dhe Gjykatave Speciale, që prej qershor të vitit 2021. Në funksion të strukturave antiterror është krijuar *Njësia për Verifikimin e Terrorizmit dhe Sigurinë*, e cila shërben për shkëmbimin e informacioneve me Qendrën Ndërkombëtare Kundër Terrorizmit dhe me Qendrën Evropiane Kundër Terrorizmit në Europol, për verifikimin e shtetasve shqiptarë dhe të huaj të përfshirë/lidhur në veprimtari terroriste, si dhe njësia për Hetimin e Financimit të Terrorizmit, bazuar kjo edhe në rekomandimet e bëra nga MONEYVAL.

*Qendra e Koordinimit kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (QKEDH)*¹⁷ është krijuar që në vitin 2017 si një institucion në varësi të Kryeministrit dhe funksionon në varësi të ministrit përgjegjës për rendin dhe sigurinë publike prej tetorit të vitit 2022.¹⁸ QKEDH, është ngarkuar me ngritjen e kapaciteteve, koordinimin e aktiviteteve për parandalimin dhe kundërshtimin e Edh ndërmjet institucioneve shtetërore dhe mbikëqyrjen e zbatimit të strategjisë kombëtare kundër ekstremizmit të dhunshëm. Misioni i saj është të mbrojë shoqërinë nga ekstremizmi i dhunshëm nëpërmjet zhvillimit të kapaciteteve të aktorëve të ndryshëm të përfshirë në veprimet kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe promovimit të vlerave të tolerancës, demokracisë dhe shtetit të së drejtës. Kompetencat e këtij institucioni janë të lidhura me riintegrimin e LHT dhe familjeve të tyre si edhe koordinimin, në nivel kombëtar dhe lokal, të ndërhyrjeve në komunitetet e prekura nga radikalizimi dhe ekstremizmi i dhunshëm.

Në Shqipëri është ngritur në vitin 2017 *Qendra e Ekselencës së NATO-s për studimin e fenomenit të luftëtarëve të huaj*¹⁹. Misioni i kësaj qendre është të ofrojë kontribut të natyrës studimore dhe edukuese dhe të informojë institucionet vendimmarrëse dhe ligjzbatuese si edhe punonjësit e tyre në lidhje me njohjen, parandalimin e reduktimin e këtij fenomeni duke sjellë dhe përvojat e vendeve të tjera partnere me të cilat ka marrëveshje bashkëpunimi.

¹⁷ VKM Nr.737 Dt. 13.12.2017 “Për Ngritjen e Qendrës së Koordinimit kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (QKEDH)”

¹⁸ VKM Nr. 604, datë 20.10.2021 “Për përcaktimin e Fushës Së Përgjegjësisë Shtetërore të Ministrisë së Brendshme”;

¹⁹ VKM Nr. 58, datë 03.02.2017 “Për ngritjen, në Shqipëri, të Qendrës së Ekselencës së NATO-s për Studimin e Fenomenit të Luftëtarëve të Huaj”;

Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve, bashkë me Institucionin e Shërbimit të Provës të cilat veprojnë nën varësinë e Ministrisë së Drejtësisë, luajnë një rol të rëndësishëm në parandalimin dhe kundërshtimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit në shoqërinë tonë. Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve ka detyrën e përcaktimit dhe implementimit të politikave dhe strategjive që ndikojnë në menaxhimin e mbikëqyrjen e të burgosurve të dënuarve për vepra penale për qëllime terroriste. Duke njohur rëndësinë e parandalimit të EDh në burgje dhe ndikimin që këto ambiente mund të kenë në procesin e radikalizimit, këto institucione janë përgjegjëse për krijimin e programeve dhe strategjive për parandalimin dhe kundërshtimin e shfaqjes së ekstremizmit të dhunshëm brenda sistemit të dënimit.

Po kështu dhe *Institucioni i Shërbimit të Provës*, është organi shtetëror që paraqet informacion para autoriteteve gjyqësore, mbikëqyr ekzekutimin e dënimit alternativ dhe ndihmon personin e dënuar në kapërcimin e vështirësive për riintegrimin social duke ndjekur edhe planet e trajtimit individuale të hartuara enkas për këtë qëllim pas një ekspertize të detajuar gjithëpërfshirëse socio-ekonomike dhe psikologjike duke parashikuar edhe elementet e rrezikut të lidhura me sigurinë.

Për të siguruar ri-integrimin e tyre në shoqëri në mënyrë të qëndrueshme, është e rëndësishme që këto institucione të implementojnë programe të specializuara për të adresuar çështjet e radikalizimit dhe ekstremizmit në komunitetin e të dënuarve. Duke vepruar me përgjegjësi dhe në bashkëpunim me autoritetet e tjera, këto institucione mund të ndihmojnë në parandalimin dhe kundërshtimin e përhapjes së EDh në shoqëri.

Njësitë e Vetëqeverisjes Vendore/Bashkitë luajnë një rol kritik në adresimin dhe parandalimin e fenomeneve të ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit. Këto njësi janë në pozicion të mirë për të njohur dhe adresuar faktorët që nxisin dhe shtyjnë të rinjtë drejt ekstremizmit, si dhe për të ndihmuar në rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve të prekur.

Njësinë e Vetëqeverisjes Vendore dhe NJMF, që janë pjesë e tyre, kanë rol kryesor në ndërveprimet e parandalimit të EDh në komunitetet e tyre. Ata janë më të afër nevojave dhe problemeve të komunitetit dhe kanë aftësinë për të zhvilluar programe dhe iniciativa të ndryshme që ndihmojnë në parandalimin e EDh.

Gjithashtu, këto njësi mund të luajnë një rol thelbësor në rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve të prekur nga ekstremizmi. Ata mund të ofrojnë mbështetje psikosociale, ngritje kapacitetesh, trajnime, zgjidhje problematikash arsimore dhe shërbime tjera që ndihmojnë riintegrimin në shoqëri të kësaj kategorie dhe të jenë pjesë aktive të saj.

Për këtë arsye, promovimi i bashkëpunimit midis Njërive të Vetëqeverisjes Vendore/Bashkive, institucioneve të tjera të qeverisjes, organizatave civile si dhe

komuniteteve fetare të autorizuar është thelbësor për një përgjigje efektive ndaj EDH dhe radikalizimit në nivelet lokale dhe rajonale.

Analiza e kapaciteteve institucionale

Kjo analizë bazohet në përgjigjet e mbledhura nga aktorët kryesorë institucionalë, në nivel qendror dhe lokal, në lidhje me angazhimin e tyre në luftën kundër EDH dhe terrorizmit si dhe me sfidat që ata hasin në lidhje me procesin e intergrimit të LHT dhe familjeve të tyre. Ky segment paraqet një pjesë të rëndësishme të këtij studimi dhe ka për qëllim të hedhë dritë mbi perceptimet dhe rolin e këtyre aktorëve në sfidën komplekse të EDH dhe terrorizmit. Synimi kryesor i kësaj analize është të identifikojë dhe analizojë, qëndrimet, shqetësimet dhe veprimet e aktorëve kryesorë institucionalë në lidhje me sfidën e EDH dhe terrorizmit.

Përmes analizës së rezultateve të pyetësorëve, synohet të nxirret në pah se si këta aktorë e shohin këtë sfidë, se si e perceptojnë rrezikun, dhe se sa janë të përfshirë në përpjekjet për ta adresuar. Kjo analizë ka për qëllim të ofrojë një kontribut të rëndësishëm në njohjen më të mirë të përgjegjësisë dhe efikasitetit të institucioneve në përbërjen e kësaj sfide kritike për sigurinë globale dhe shoqërinë në tërësi.

Qendra Kombëtare kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (QKEDH)

Pjesë e këtij studimi është padyshim Qendra Kombëtare kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (QKEDH) si një aktor kyç në luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm në Shqipëri dhe në rajon. Një nga pyetjet që ju drejtua QKEDH ishte *nëse ka përmirësim të situatës për parandalimin dhe kundërshtimin e radikalizmit dhe EDH në Shqipëri*. Përgjigjja e QKEDH është një pasqyrë e angazhimit tërësor të këtij institucioni për të adresuar këtë sfidë të ndërlikuar. Situata e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit në Shqipëri është paraqitur si një çështje komplekse që ndikon në shumë aspekte të shoqërisë dhe politikës. Për të përmirësuar këtë situatë, QKEDH ka ndërmarrë masa në nivel qendror dhe lokal që përfshijnë edukimin dhe ndërgjegjësimin e qytetarëve për të identifikuar dhe kundërshtuar ndikimet ekstremiste, përmes trajnimeve dhe fushatave informuese që synojnë të rrisin ndërgjegjësimin dhe të krijojnë mjedise ku të mund të diskutohet hapur për temat e ndryshme.

Gjithashtu, QKEDH thekson rolin e dialogut ndërfaqetor në forcimin e bashkëpunimit dhe dialogut mes komuniteteve fetare për të parandaluar manipulimin e besimeve fetare për qëllime ekstremiste. Një komponent tjetër i strategjisë së QKEDH është trajtimi dhe ndihma për individët e radikalizuar ose të prekur nga ekstremizmi, përfshirë ndihmën psikologjike, trajnimet profesionale dhe përkrahjen sociale për të rikthyer këta individë në shoqëri dhe adresuar situatat e përziera me krim dhe marginalizim shoqëror. Në të

njëjtën kohë, përmes programeve të punës, kujdesen për zhvillimin ekonomik dhe social për të përmirësuar kushtet e jetesës dhe për të zvogëluar ndjenjat e përjashtimit dhe pakënaqësisë që ndikojnë në radikalizëm të personave apo familjeve të prekura nga radikalizmi.

QKEDH gjithashtu informon se ka një përfshirje të autoriteteve të sigurisë dhe agjencive të inteligjencës për të identifikuar, monitoruar dhe ndërhyrë ndaj individëve të radikalizuar dhe grupeve ekstremiste. Përmes bashkëpunimit ndërkombëtar, Shqipëria ka arritur të përfitojë nga përvojat dhe strategjitë e vendeve të tjera për të luftuar ekstremizmin të dhunshëm.

Në përfundim, QKEDH është angazhuar në përmbushjen e detyrimeve që rrjedhin nga zbatimi i Strategjisë Ndërsektoriale për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm në Luftën kundër Terrorizmit 2023-2025. Ajo vazhdon përpjekjet për të përforcuar qëndresën në komunitet dhe për të zvogëluar tërheqjen ndaj radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm, përmes aktiviteteve ndërgjegjëse të opinionit publik dhe rritjes së kapaciteteve, duke përfshirë edhe sektorët shtetërorë dhe aktorët tjerë relevantë të shoqërisë. Gjithashtu, në bashkëpunim me partnerët ndërkombëtarë, po punon për ndërtimin e një database për monitorimin dhe menaxhimin e rasteve, duke përdorur politikën e "Exit/Continue" për të burgosurit që vuajnë dënimin për vepra penale të terrorizmit dhe ekstremizmit. Kjo analizë jep një pasqyrë të plotë dhe të thellë të përpjekjeve të vendit për të luftuar ekstremizmin të dhunshëm dhe për të ri-integruar individët në shoqëri.

Pyetjes se çfarë duhet të arrihet më shumë në fushën kundër EDH që mund të çojë në terrorizëm, QKEDH i përgjigjet duke ofruar një gamë të gjerë rekomandimesh për të përballuar sfidat e radikalizmit dhe për të parandaluar situata që mund të çojnë në EDH dhe radikalizim.

Një nga rekomandimet kryesore është rritja e kapaciteteve profesionale për të menaxhuar kthimin e individëve nga zonat e konfliktit duke synuar të sigurojnë një mjedis të përshtatshëm për kthyerit, përfshirë gratë, vajzat dhe femijët, dhe është një përpjekje e rëndësishme për të ndihmuar këta individë të ndryshojnë rrugëtimin e tyre.

Ndërhyrja në kurrikulën bazë arsimore është një tjetër hapat kyç për të ndikuar në formimin e mendësisë së rinjve dhe për të promovuar vlera të ndryshme të shoqërisë. Për më tepër, përdorimi i një qasjeje shumëdimensionale për të luftuar ekstremizmin përfshin zbatimin e ligjeve dhe strategjive, bashkëpunimin e të gjithë aktorëve relevante dhe krijimin e një mjedisi të përbashkët luftarak kundër radikalizmit.

Tjetër rekomandim është trajnimi i personelit të sistemit të burgjeve për të njohur shenjat e hershme të radikalizimit, rreziqet që kjo sjell për shoqërinë dhe për të parandaluar këtë fenomen brenda institucioneve penitenciare. Programe si HELP, që synojnë të kontribuojnë në sigurinë rajonale duke trajtuar radikalizimin në burgje dhe duke shkëputur të burgosurit ekstremistë të dhunshëm nga dhuna, mund të ndihmojnë në këtë drejtim. Për të siguruar një përkushtim të qëndrueshëm ndaj kësaj sfide, QKEDH rekomandon edhe forcimin e mekanizmave të shkëmbimit të informacionit midis sistemit të burgjeve dhe strukturave lokale. Kjo do të ndihmonte në monitorimin e veprimeve të të burgosurve pasi ata dalin nga sistemi penitenciar dhe në ofrimin e ndihmës për riintegrimin e tyre.

Gjithashtu, për të parandaluar EDH dhe radikalizimin, rekomandohet dhe përmirësimi i ndërhyrjes sociale dhe ekonomike, duke ofruar ndihmë në kuadër të mekanizmave ekzistues në menyrë “*ad hoc*” për personat e rrezikuar dhe ata që janë kthyer nga zonat e konflikteve për të rritur shanset e tyre për riintegrim në shoqëri.

Lidhur me pyetjen se *profesionistë të cilës fushë kanë nevojë më shumë për trajnime*, QKEDH pasqyron në mënyrë të qartë nevojën për trajnime të personalizuar dhe të vazhdueshme që reflektojnë shumëllojshmërinë dhe rolin e sfidave të secilit profesionist në këtë fushë dhe për ti ndihmuar ata të kuptojnë, identifikojnë dhe adresojnë sa më mirë këtë sfidë. Këto trajnime duhet të përfshijnë oficerët e sigurisë dhe punonjësit e policisë në shkolla, mësuesit dhe punonjësit social të cilët kanë kontakt të drejtpërdrejtë me nxënësit ndaj duhet të jenë të aftë për të identifikuar shenjat e hershme të radikalizimit, të identifikojnë faktorët nxitës dhe të njohin mënyrat e efektshme të ndërhyrjes dhe parandalimit të fenomeneve të tilla.

Gjithashtu, rëndësi i jepet trajnimit të punonjësve të njësisë së mbrojtjes së fëmijëve në nivel vendor për t’u pajisur me njohuritë e nevojshme për të identifikuar situata të ndryshme dhe veprime potenciale të rrezikshme për sigurinë e fëmijëve. Në këtë drejtim edhe ministria e arsimit, në kuadër të zbatimit të Strategjisë Kombëtare për EDH ka vënë në jetë plane që trajtojnë këtë tematikë për diskutim në orët e lira në gjithë sistemin para-universitar dhe jo vetëm.

Një grup tjetër profesionistë të fushës që identifikohen nga QKEDH lidhur me nevojën për trajnime janë psikologët dhe punonjësit socialë për të kuptuar thellë motivet si dhe për të gjetur mënyrat e efektshme të ndërhyrjes ndaj individëve të radikalizuar. Ata janë të përfshirë në trajtimin dhe ndihmën për këta individë, dhe njohuritë e tyre janë të rëndësishme për të adresuar këtë sfidë komplekse.

Po kështu QKEDH rritet rëndësinë e trajnimit të personelit të institucioneve penitenciare duke evidentuar rolin që ata luajnë në trajtimin dhe rehabilitimin e personave të prekur nga EDH. Pajisja e këtyre profesionistëve me njohuri të qëndrueshme për faktorët që ndikojnë në radikalizim dhe aftësi për ndërgjegjësimin e këtyre individëve janë elementë thelbësorë për të siguruar që personat nën mbikëqyrje të ndjekin rrugëtimin e duhur të riintegrit pas lirit.

Një fokus të veçantë QKEDH i jep rëndësisë së trajnimeve për profesionistët që janë të përfshirë në monitorimin dhe menaxhimin e flukseve të informacionit dhe komunikimit në rrjetet sociale. Përdorimi i mediave sociale ka bërë që propaganda ekstremiste të jetë më e arritshme dhe e dukshme për audiencën e gjerë. Prandaj, njohuritë e tyre për të identifikuar, analizuar, parandaluar dhe kundërshtuar efektivisht këtë propagandë është thelbësore për të kundërshtuar radikalizmin dhe për të parandaluar përhapjen e ideologjive ekstremiste. Përmes trajnimit, ata mund të bëhen më të aftë në kuptimin e mënyrave se si operojnë grupet ekstremiste në rrjetet sociale dhe si të reagojnë ndaj tyre në mënyrë proaktive për të mbrojtur shoqërinë nga rreziku i radikalizmit të dhunshëm. Një hap tjetër pozitiv, në përmbushje të detyrimeve të përcaktuara në Strategjinë Ndërsektoriale për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit 2023-2025, është dhe *bashkëpunimi që QKEDH ka bërë me Shkollën e Magjistraturës* si një institucion kyç në trajnimin e profesionistëve të drejtësisë, përfshirë prokurorët dhe gjyqtarët, për të trajtuar dhe kuptuar çështje që lidhen me radikalizmin dhe EDH.

Pyetja e radhës drejtuar QKEDH mori shkas pikërisht nga rreziku që paraqet shfrytëzimi i teknologjisë për qëllime radikalizmi duke përbërë sfidën më të madhe të shekullit të 21-të. Interneti dhe rrjetet sociale kanë shndërruar mënyrën se si njerëzit komunikojnë, ndajnë informacion, dhe konsumojnë përmbajtje. Në këtë mjedis virtual, ekstremistët dhe grupet radikale gjejnë një platformë të përsosur për të propaganduar dhe rekrutuar, veprimtari që po rrit radikalizmin dhe ekstremizmin. Ky rrezik i mediave online kërkon përgjigje të sofistikuara dhe bashkëpunim ndërkombëtar për të kundërshtuar përhapjen e ideologjive radikale dhe të dhunshme në botën dixhitale. QKEDH ju kërkua nëse janë marrë masa për të adresuar këto problem dhe si dhe lidhur me bashkëpunimin me institucione përgjegjëse për monitorimin apo rritjen e rolit të shoqërisë civile.

QKEDH shpjegon se për t'ju përgjigjur kësaj sfide, ka marrë masa konkrete për raportimin dhe identifikimin e përmbajtjeve të paligjshme në bashkëpunim me Autoritetin e Kontrollit të Komunikimeve Elektronike dhe Postare të Shqipërisë

(AKCESK) dhe Autoritetin e Mediave Audiovizive (AMA)²⁰. Për të inkurajuar raportimin e këtyre përmbajtjeve të rrezikshme, QKEDH ka vendosur në dispozicion në faqen e internetit zyrtar²¹ një *link* që te drejton tek "Red Button" në portalin "Raporto Përmbajtje të Paligjshme," të AKCESK. Ky sistem raportimi menaxhohet si portal nga AKCESK në bashkëpunim me Policinë e Shtetit dhe në veçanti me Drejtorinë e Krimit Kibernetik , duke e bërë të mundur për çdo person apo institucion, të raportojë për përmbajtje të dyshimta. Autoritetet publike, në bashkëpunim me AKCESK, kryejnë verifikimin e këtyre raportimeve dhe ndërmarrin masa të menjëhershme ndaj përmbajtjeve të paligjshme në përputhje me ligjin.

Një tjetër pikë kyçe është bashkëpunimi që QKEDH ka me organizatat e shoqërisë civile, siç është "Linja e Këshillimit për Gra dhe Vajza (LKGv) dhe Ministrinë e Brendshme. Përmes këtij bashkëpunimi dhe me mbështetjen e BE-së dhe SHBA-së, është themeluar Linja Kombëtare e Ndhmës për Ekstremizmin e Dhunshëm, që ofron ndihmë dhe këshillim për individët që ndjehen të paqartë, të painformuar ose të rrezikuar nga këto fenomene dhe ku mund të marrin udhëzime dhe informacion konkrete, këshillim dhe mbështetje të specializuar se si t'i trajtojnë këto situata. Ky partneritet, i jetësuar më datë 18 Shkurt 2021 nëpërmjet vënies në funksion të linjës 08004545 është një ndërhyrje konkrete për të ndihmuar në ndërgjegjësimin dhe parandalimin e radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm në komunitetet lokale. Për të përmirësuar kontributin e shoqërisë civile në këtë drejtim, është e rëndësishme të vazhdohet dhe përforcohet ky partneritet dhe të ndërmerren masa shtesë për të adresuar shqetësimet e komunitetit në mënyrë efikase.

Një pyetje tjetër me tepër interes drejtuar QKEDH ka të bëjë me *masat që janë marrë nga ky institucioni në lidhje me kthimin e luftëtarëve të huaj terroristë dhe familjeve të tyre, ndarja e praktikave të mira si dhe sfidat kryesore me të cilat përballlet institucioni i QKEDH në këtë fushë.*

Qeveria Shqiptare dhe QKEDH ka ndërmarrë masa të rëndësishme në lidhje me kthimin e luftëtarëve të huaj terroristë dhe familjeve të tyre. Deri tani nuk ka regjistruar asnjë kthim të burrave të radikalizuar nga zonat e konfliktit, por nëpërmjet 4 misionesh të riatdhesimit që qeveria ka ndërmarrë është bërë i mundur kthimi nga Siria dhe Iraku i 27 shtetaseve shqiptare gra dhe 11 fëmijë. Aktualisht, këta shtetas janë në proces riintegrimi në komunitetet ku janë vendosur dhe ndiqen me PIM të hartuara për secilën familje nga PMF në bashkëpunim me të gjithë aktorët e përfshirë në GTN dhe nën

²⁰ Marrëveshje Bashkëpunimi me Autoritetin e Mediave Audiovizive dhe Qendrën e Koordinimit Kundër Ekstremizmit Te Dhunshëm, 27.01.2021, i disponueshëm tek <https://cesk.gov.al/ep-content/uploads/2020/07/Mou.pdf>;

²¹ [ëëë.cve.gov.al](http://ee.cve.gov.al);

koordinimin dhe monitorimin e QKEDH. Gjithashtu këtyre familjeve ju është ofruar mbështetje humanitare, psikologjike, edukative dhe programe sportive për fëmijët të cilët janë rregjistruar, sipas grupmoshës, në institucionet e arsimit përkatës ku ndjekin procesin mësimor. Gjithashtu, të gjithë fëmijët e kthyer nga zonat e luftës ndiqen me PIM të hartuar nga MAS, mësuesi mbështetës nën monitorimin e QKEDH. Një fokus të veçantë QKEDH, nëpërmjet institucioneve të pushtetit vendor dhe OSHC-ve mbështetëse i ka kushtuar fuqizimit ekonomik të grave të kthyer, përmes aftësimit profesional me qëllim punësimin në të ardhmen madje njëra prej tyre është mbështetur në hapjen e një aktiviteti tregtar. Megjithëse QKEDH vazhdon të koordinojë dhe monitorojë zbatimin e procesit të Rehabilitimit, Riintegritit dhe Risocializimit (RRR) të të kthyerëve duke ndërmarrë masat e nevojshme për përgatitjen e shërbimeve publike dhe komuniteteve për kthimin e individëve të tjerëve nga zonat e konfliktit, sfidat e kësaj fushë mbeten të shumta dhe komplekse.

Lidhur me pyetjen se *cilat aspekte të ndërveprimit institucional kanë nevojë të përmirësohen*, QKEDH nuk ka dhënë një përgjigjë të qartë por ka theksuar se në përmbushje të detyrimeve që rrjedhin nga Strategjia Ndërsektoriale për Parandalimin e EDH dhe Luftën kundër Terrorizmit 2023-2025 si dhe misionit të saj, QKEDH bashkëpunon me ministrinë e linjës, duke përfshirë Ministrinë e Drejtësisë, Ministrinë e Arsimit dhe Sportit, Ministrinë e Financave dhe Ekonomisë, Ministrinë e Brendshme, Ministrinë e Mbrojtjes, Ministrinë e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale etj. si dhe institucionet në varësi të tyre. QKEDH ka gjithashtu një bashkëpunim të ngushtë me Bashkinë e Tiranës, Bashkinë Cërrik etj. Ky ndërveprim është krijuar për të përmirësuar koordinimin e procesit të kthimit dhe integritit të kthyerëve nga zonat e konfliktit dhe për të adresuar sfidat e tyre në mënyrë më efikase.

Në kontekstin e *bashkëpunimit dhe shkëmbimit të informacionit*, QKEDH është në kontakt të rëndësishëm me Qendrën e Ekselencës së NATO-s për çështje të sigurisë. Kjo lidhje është e rëndësishme për shkëmbimin e informacionit dhe koordinimin e masave të ndërmarrë për të parandaluar ekstremizmin dhe radikalizmin. QKEDH raporton në Ministrinë e Linjës për çështje të ndryshme të sigurisë dhe ka një bashkëpunim të ngushtë me departamentin e veçantë në Qendrën e Ekselencës së NATO-s në lidhje me raportet dhe informatat relevante për sigurinë. Ky bashkëpunim ndihmon në përmirësimin e kapaciteteve dhe njohurive të QKEDH për të adresuar sfidat e EDH dhe radikalizmit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar.

QKEDH, gjithashtu, ka ndërtuar *një rrjet të gjerë bashkëpunimi në nivel rajonal dhe ndërkombëtar për të adresuar sfidat e radikalizmit dhe EDH*, si dhe për të përkrahur proceset e rehabilitimit, ri-integrimit dhe ri-socializimit të të rikthyerëve nga ish zonat e konfliktit.

Kjo përfshin partnerë të rëndësishëm si UNICEF, USAID, OSBE, KiE, GCERF, Hedayah, IOM, KShH dhe Ambasadat e vendeve partnere si SHBA, Mbretëria e Bashkuar, Mbretëria e Holandës dhe partnerë të tjerë ndërkombëtarë. Ky bashkëpunim është kritik për të përforcuar kapacitetet e QKEDH dhe për të siguruar që përpjekjet për parandalimin dhe kundërshtimin e EDH të jenë efektive në nivel kombëtar dhe global.

Drejtoria e Anti-terrorit ne Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë së Shtetit

Një aspekt i rëndësishëm për parandalimin e EDH dhe luftën kundër radikalizimit është *ndërveprimi institucional*. Nëpërmjet përgjigjes së saj, Drejtoria e Anti-terrorit ne Drejtorinë e Përgjithshme të Policisë së Shtetit tregon se nuk janë evidentuar problematika në ndërveprimin institucional me institucionet e tjera. Ky vlerësim pozitiv shënon një nivel të mirë të bashkëpunimit dhe koordinimit ndërinstitutional në fushën e parandalimit dhe luftës kundër radikalizimit të dhunshëm dhe ekstremizmit. Në një kontekst ku koordinimi i efektshëm dhe bashkëpunimi ndërmjet institucioneve është thelbësor për adresimin e sfidave të sigurisë, mungesa e problematikave në ndërveprim është një fakt pozitiv që ndihmon në përmirësimin e kapaciteteve të përbashkëta dhe efikasitetit të masave të ndërmarra për të parandaluar dhe luftuar EDH dhe radikalizmin në Shqipëri. Administrimi i kthimeve të grave dhe fëmijëve nga zonat e konfliktit ka dëshmuar gjithashtu një bashkëpunim efektiv mes DPSH dhe SHISH.

Ndërkohë, kjo Drejtori vlerëson se strukturat e Policisë së Shtetit janë tashmë të pajisura me *kapacitetet operacionale dhe logjistikë* e nevojshme për të kryer operacione speciale që ndihmojnë në parandalimin dhe goditjen e veprave penale me karakter terrorist. Megjithatë, ata theksojnë se është e rëndësishme të vazhdojë investimi dhe mbështetja e vazhdueshme për përditësimin e kapaciteteve në përpunime me zhvillimet teknologjike dhe kërcënimet e ndryshme të terrorizmit. Trajnime të vazhdueshme janë kryer për të përmirësuar kapacitetet profesionale dhe logjistike të të gjitha strukturave të policisë për të përballur me sukses situatat e ndryshme që lidhen me luftën kundër terrorizmit. Raportohet se kërcënimi i terrorizmit në Shqipëri është në nivel të ulët, përjashtuar disa raste ku është vlerësuar si "mesatar". Në të kaluarën, Shqipëria është prekur nga fenomeni i pjesëmarrjes së luftëtarëve të huaj terroristë, të cilët janë zhvendosur së bashku me familjet e tyre në zonat e konfliktit. Policia e Shtetit është përfshirë në misionet e riatdhesimit në Siri në vitet 2019, 2020, 2021 dhe 2022 për të kthyer familjarët e tyre në Shqipëri.

Lidhur me pyetjen *nëse kanë qënë të mjaftueshme rishikimet që i janë bërë Kodit Penal në vitin 2014 dhe masat shtrënguese të parashikuara për veprat penale që lidhen me EDH dhe radikalizimin*, Drejtoria e Antiterrorit ka paraqitur një analizë të hollësishme të legjislacionit të zbatuar për luftën kundër terrorizmit dhe po punon për të përpunur plotësisht kuadrin ligjor me *acquis* të Bashkimit Evropian në këtë fushë. Ata argumentojnë

se legjislacioni shqiptar i orientuar kundër terrorizmit është i gjerë dhe është përmirësuar ndjeshëm në ndjekje të zhvillimeve ndërkombëtare. Drejtoria e Antiterrorit nënvizon se, pas rishikimit të vitit 2014, Shqipëria nuk ka regjistruar asnjë rast zyrtarisht të individëve që janë shkuar në vendet e konfliktit Siri-Irak. Ata theksojnë se Shqipëria ka në vend një kuadër ligjor dhe mekanizma institucionalë të efektshëm për të adresuar sfidat e radikalizmit dhe parandaluar EDH në vend.

Agjencia Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës (ASHDMF)

Një institucion tjetër i rëndësishëm mes aktorëve të përfshirë në sfidën e luftës kundër EDH dhe radikalizimit është Agjencia Shtetërore për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës (ASHDMF) e cila ka për qëllim monitorimin e kuadrit ligjor dhe koordinimin e veprimeve për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve.

Përgjigja e ASHDMF lidhur me pyetjes se *çfarë duhet të përmirësohet në aspektin e rehabilitimit të fëmijëve të kthyer nga zonat e konfliktit* tregon se ka një nevojë të tillë. Përmirësimi i situatës lidhet me nevojën e rritjes së kapaciteteve të profesionistëve të vijës së parë dhe organizimin e trajnimeve që të trajtojnë menaxhimin e rasteve të kësaj natyre. Gjithashtu thekson nevojën e hartimit të planeve lokale ose të buxhetuara, nga bashkitë, për ofrimin e shërbimeve mbështetëse dhe rehabilituese për këtë grup të veçantë të fëmijëve. Në këtë kontekst, duhet të fuqizohen shërbimet ekzistuese dhe të kryhen shërbime të reja që të trajtojnë këtë tipologji të re rastesh. Gjithashtu, për të parandaluar ekstremizmin e dhunshëm të fëmijët, është e rëndësishme të rriten shërbimet me bazë komunitare dhe të ofrohen shërbime mbështetëse për familjet, duke përfshirë edhe programe dhe aktivitete edukative. Këto përmirësime do të ndikojnë pozitivisht në rehabilitimin dhe riintegrimin e fëmijëve të kthyer nga zonat e konfliktit dhe në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm të kësaj kategorie të popullsisë.

Gjithashtu pyetjes rreth *nevojës për rritje të kapaciteteve*, ASHDMF, identifikon nevojën për rritjen e numrit të psikologëve të cilët janë të disponueshëm për të punuar në shkolla dhe në ambiente policie si një kontribut kyç në parandalimin e EDH dhe radikalizmit. Kjo masë do të mundësonte identifikimin më të hershëm të fëmijëve në rrezik të radikalizimit dhe ofrimin e trajtimit të nevojshëm. Po ashtu, rritja e numrit të psikologëve të punësuar në ambiente policie do të ndikonte në zvogëlimin e vonesave gjatë vlerësimit të rasteve të fëmijëve të radikalizuar, duke e bërë më efikase dhe të shpejtë trajtimin dhe monitorimin e tyre për të parandaluar përkeqësimin e situatës. Kjo përparim do të ndihmonte në përmirësimin e përgjithshëm të kapaciteteve për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm tek fëmijët. Në këtë drejtim ministria e arsimit ka ndërmarrë masa konkrete duke shtuar numrin e punonjësve socialë nëpër shkolla.

Sikurse dhe institucioneve te tjera, ASHDMF ju kërkua opinioni se *si mund të rritej roli i shoqërisë civile për të ndërtuar qëndrueshmërinë e komunitetit*. Në përgjigjen e saj Agjencia theksoi rëndësinë e rolit të organizatave të shoqërisë civile në rritjen e ndërgjegjësimit të komuniteteve në lidhje me EDH. Këto organizata mund të kontribuojnë në informimin e shoqërisë, fëmijëve, prindërve dhe profesionistëve në lidhje me pasojat dhe dëmet që shkakton radikalizmi dhe EDH. Ata mund të organizojnë shërbime parandaluese dhe të angazhohen në adresimin e fenomenit të ekstremizmit të dhunshëm, duke përfshirë takime informuese dhe trajnime me profesionistët. Kjo përjasje e organizatave të shoqërisë civile është kritike për përmirësimin e qëndrueshmërisë në komunitetet lokale dhe për parandalimin e përhapjes së ekstremizmit tek fëmijët dhe të rinjtë.

Drejtorja e Përgjithshme e Burgjeve (DPB)

Një grup pyetjesh specifike ju drejtua dhe Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve (DPB) si një institucion që ka një rol të rëndësishëm në trajtimin dhe rehabilitimin e personave të dënuar, duke përfshirë edhe ata që kanë marë pjesë në veprimtari terroriste. Kjo sfidë kërkon përpjekje të përbashkëta nga të gjitha hallkat e sistemit penal dhe aktorët e tjerë në përpjekjen për të siguruar një shoqëri të mëtejshme të sigurtë dhe të qëndrueshme. Bazuar në përgjigjen e DPB rezulton se në sistemin tonë të burgjeve janë aktualisht 9 shtetas shqiptar dhe 1 shtetas i huaj, të dënuar për vepra me qëllime terroriste ndërkohë që gjatë 5 viteve të fundit janë liruar 5 persona që kanë qënë të dënuar për vepra penale për qëllime terroriste. Pyetjes *nese janë identifikuar në sistemin e burgjeve shtetas me potencial dhe risk radikalizmi që çon në shfaqje të EDH*, DPB shpjegon nuk janë identifikuar persona të dyshuar si të radikalizuar përveç atyre që janë të dënuar për vepra të qëllimeve terroriste. Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se ekziston një potencial i rrezikshëm që të burgosurit mund të përballen me radikalizimin gjatë qëndrimit të tyre në burgje për shumë arsye, përfshirë mungesën e ndihmës rehabilituese adekuate, kontakte me personat e radikalizuar brenda burgut ose jashtë tij, dhe kushtet e tjera që mund të rrisin vulnerabilitetin e tyre ndaj influencave ekstremiste. Indoktrinimi i të rinjve në mjediset penitenciare mbetet një sfidë aktuale.

Përsa i përket pyetjes se *a ka patur ngjarje me elementë të radikalizmit që kanë ndodhur në këto 5 vitet e fundit dhe mund të kenë sjellë apo mund të sjellin forma të ekstremizmit*, përgjigja tregon që ky incident konkret është një shembull i tillë. Përgjigja e DPB përshkruan një ngjarje të rëndësishme në sistemin penitenciar të Shqipërisë, konkretisht grevën masive në burgun e Peqinit që ndodhi në tetor të vitit 2021, e cila u nxit dhe organizua nga të dënuar për vepra me qëllime terroriste. Sigurisht, përmendet se ky incident është menaxhuar mirë nga stafi, dhe një prej të burgosurve është vendosur në regjim të posaçëm 41/Bis. Kjo përgjigje tregon se radikalizmi dhe ekstremizmi janë sfida të cilat mund të ndikojnë

në sistemin penitenciar dhe që duhet adresuar me kujdes dhe përgjegjshmëri nga autoritetet kompetente për të parandaluar rreziqet e mundshme dhe për të siguruar që këto ngjarje të trajtohen me sukses. Për këtë arsye PSV për vlerësim të vazhdueshëm, mbështetja psikologjike, forcimi i sektorit të analizës si dhe protokolli për shkëmbime informacioni të brendshme në sistemin e burgjeve dhe ndërinstytucionale me autoritete të tjera të sigurisë dhe jo vetëm, janë elemente kyç në parandalimin dhe luftën kundër terrorizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm.

Ky faktor tregon se duhet vendosur fokusi në zhvillimin e programeve të rehabilitimit dhe parandalimit të radikalizmit që të burgosurit të kenë më shumë mundësi për të ndryshuar mendësinë e tyre dhe për të reduktuar rrezikun e radikalizimit të dhunshëm në të ardhmen. Kjo lidhet dhe me pyetjen vijuese *se si realizohet procesi i rehabilitimit dhe riintegritetit të shtetasve që janë potencial dhe në risk radikalizimi*. Përgjigjja e Drejtorisë së Përgjithshme të Burgjeve paraqet një përpjekje të ndërmarrë në drejtim të rehabilitimit të të burgosurve që janë në rrezik radikalizimi. Në rradhë të parë janë ndërmarrë sesione trajnuese për personelin e burgjeve në bashkëpunim me QKEDH, organizata ndërkombëtare të njohura, si KiE, OSCE, dhe KShH, me qëllim përmirësimin e kapaciteteve të tyre për të trajtuar sfidat e radikalizimit. Gjithashtu janë hartuar dhe miratuar instrumenta vlerësues të indikatorëve të lidhur me ekstremizmin, si dhe plani individual i ndërhyrjeve dhe programeve të rehabilitimit, që tregon se ka një përpjekje për të adresuar këtë çështje komplekse. Një shembull i mirë është burgu i Peqinit të burgosurve u ofrohet trajnim dhe aftësim profesional në fushën elektrike, duke shënuar një hap pozitiv drejt rehabilitimit dhe zvogëlimit të rrezikut të radikalizimit të dhunshëm të tyre. Megjithatë, është e rëndësishme të vazhdojnë përpjekjet në këtë drejtim dhe të sigurohet një përqendrim më i madh në përmirësimin e programeve të rehabilitimit për të përmirësuar rezultatet e tyre në parandalimin e radikalizimit.

Po me kaq rëndësi është *fuqizimi protokolleve, masave dhe fokusi i shtuar në trajnimin e personelit të burgjeve*, veçanërisht ata të vijës së parë, që janë të angazhuar si persona kontakti me të dënuarit. Në këtë kontekst, është thelbësore thellimi i interpretimit dhe gjykimin klinik nga stafi i specializuar. Ky hibrid i përvojës praktike dhe njohurive të thelluara mund të sigurojë një qasje më të ndërlikuar dhe të personalizuar ndaj çdo të burgosuri, duke i ndihmuar ata të kuptojnë dhe të trajtojnë shkaqet thelbësore të radikalizimit potencial. Ky përqendrim në trajnim dhe profesionalizim është thelbësor për të përballuar sfidat e radikalizimit në sistemin e burgjeve me një qasje më të ndjeshme dhe efikase. DPB thekson gjithashtu nevojën për një nivel më të lartë të mbështetjes praktike në krahasim me njohuritë teorike lidhur me identifikimin e hershëm, menaxhimin dhe rehabilitimin e të burgosurve. Megjithëse njohuritë teorike janë themelore për të

kuptuar dinamikën e radikalizimit dhe proceset e shenjave të mundshme, aplikimi i tyre në një kontekst praktik është një sfidë e veçantë. Prandaj, kërkohet një përqendrim më i madh në zhvillimin e aftësive praktike të personelit të burgjeve, duke përfshirë teknika efikase të trajtimit dhe menaxhimit të të burgosurve. Kjo mund të përfshijë trajnime dhe përkrahje të vazhdueshme për stafin, duke përfshirë ndarjen e praktikave të mira dhe njohurive të arritura nga përvoja në terren dhe nga eksperiencia e marrë nga shtete partnere në rajon dhe jo vetëm.

Lidhur me *kapacitetet e strukturave të DPB*, përgjigja e marrë paraqet një vlerësim se stafi i këtyre strukturave është i mjaftueshëm për të menaxhuar dhe trajtuar personat e dënuar, duke përfshirë edhe rastet e veçanta siç janë të kthyerit nga zonat e konfliktit. Për momentin, nuk ka të dhëna për të kthyer nga zonat e konfliktit të cilët ndodhen në sistemin e burgjeve por më shumë duhet të intensifikohen përpjekjet institucionale në drejtim të parandalimit të këtyre fenomeneve. Përveç kësaj ka dhe një rritje të numrit të psikologëve që shërbejnë në sistemin penitenciar në shkallë vendi, që mund të kontribuojnë në parandalimin, evidentimin e hershëm dhe adresimin e këtyre fenomeneve në burgje. Janë rreth 45 profesionistë të tillë por nevojitet trajnim i posaçëm për specifikat që ka sistemi penitenciar.

Ky fakt mund t'i japë përmasa pozitive sistemit penal në përgatitjen dhe parandalimin e rrezikut që personat e kthyer nga këto zona të përfshihen në aktivitete radikale. Po ashtu, fakti që stafi është i trajnuar dhe janë hartuar plane veprimi të posaçme për të trajtuar rastet e të kthyerve nga zonat e konfliktit tregon përgatitjen dhe gatishmërinë e institucionit për të menaxhuar sfidat që mund të sjellë kthimi i këtyre personave. Megjithatë, është e rëndësishme që kjo përgatitje dhe gatishmëria të vazhdojnë të mbeten të përditësuara dhe të përmirësuara për të përballuar ndryshimet në këtë kontekst të ndjeshëm. Në lidhje me personelin e burgjeve, DPB u pyet *nëse janë të pajisur me certifikatë sigurie punonjësit që administrojnë të dhënat e LHT*.

Në lidhje me çështjen e *pajisjes me certifikatë siguri të punonjësve që administrojnë të dhënat e LHT*, DPB informon se në varësi të funksionit që kanë, personeli është i pajisur me certifikatë sigurie dhe një pjesë janë në proces për marrjen e saj.

DPB gjithashtu ju drejtua pyetja nëse nga këndvështrimi i institucionit të tyre *e vlerësonin të mjaftueshme rishikimet e KP të vitit 2014 lidhur me veprat penale të EDH dhe në gjykimin e këtij institucioni KP është i kompletuar përsa i përket trajtimit të veprave penale që lidhen me terrorizmin*.

Shërbimi i Provës

Një grup i dedikuar pyetjesh i janë drejtuar dhe institucionit të Shërbimit të Provës, ku njëra prej tyre lidhej me *përgatitjen dhe kapacitetet që ka ky institucion për të pritur dhe trajtuar rastet e të kthyerve nga zonat e konfliktit, duke përfshirë Luftëtarët e Huaj Terroristë, të kthyerat femra dhe fëmijët e mitur*. Ky informacion është kritik për të kuptuar se sa efektive janë përpjekjet e institucionit të Shërbimit të Provës në rehabilitimin dhe riintegrimin e këtyre individëve dhe se sa kapacitete janë të disponueshme për të adresuar sfidat e tyre të veçanta në rrugën e rikthimit në shoqëri dhe shmangies së rikthimit në aktivitete ekstremiste.

Në përgjigjen e tyre, Shërbimi i Provës thekson se ata nuk kanë struktura të veçanta të krijuara për trajtimin ose parandalimin e radikalizimit dhe EDH dhe në disa raste kanë marrë pjesë në seminare dhe konferenca me tematika informuese për të përmirësuar njohuritë dhe ndërgjegjësimin e tyre në këtë fushë. Por në përgjigjen e tyre venë theksin mbi rëndësinë që ka ndërmarrja e hapave të rëndësishëm për fuqizimin e kapaciteteve të tyre në luftën kundër radikalizmit dhe EDH. Ata e vlerësojnë se ngritja e strukturave specializuar, trajnimi i stafit, përmirësimi i kapaciteteve të personelit dhe zhvillimi i infrastrukturës janë elementë kyç për të përmirësuar efikasitetin e tyre në trajtimin dhe parandalimin e kësaj dukurie. Për më shumë nevojitet të ndërmerren hapa konkretë për të përshtatur formatet e intervistimit, mjediset e posaçme dhe planet individuale të trajtimit të rasteve.

Kjo qasje tregon për seriozitetin e tyre ndaj sfidave të radikalizmit dhe angazhimit për të ndërtuar një kornizë të përshtatshme institucionale për t'u përballuar me këtë fenomen në mënyrë më të ndërgjegjshme dhe efikase. Deri më tani referohet se akoma nuk kanë pasur një rast të kësaj kategorie në trajtim duke konsideruar që këto raste janë menaxhuar në kuadrin ligjor nën fushën e përgjegjësisë së SPAK.

Njësitë e vetëqeverisjes vendore/Bashkitë

Riintegrimi i luftëtarëve të huaj terroristë që janë kthyer në vendet e tyre të origjinës është një sfidë komplekse për institucionet përfshira po edhe për shoqërinë në përgjithësi. Përpjekjet për të rikthyer dhe integruar individët që janë prekur nga ky fenomen kanë qenë thelbësore për ruajtjen e paqes dhe stabilitetit në vend. Në përgjigje të kësaj sfide, bashkitë, duke qenë më afër realitetit dhe nevojave të komunitetit, kanë një rol kyç në përpjekjet për të siguruar integrimin social dhe ekonomik të LHT si dhe të individëve të prekur nga fenomeni radikalizmit. Në të njëjtën kohë, Bashkitë, kanë përgjegjësinë për adresimin e sfidave etike që dalin nga respektimi i të drejtave të këtyre individëve dhe familjeve të tyre, duke i trajtuar këto çështje një kujdes të shtuar.

Duke qenë se bashkitë kanë lidhje të ngushta me komunitetet e tyre, kanë një rol thelbësor në parandalimin e rritjes së rrezikut të radikalizimit të mëtejshëm. Ata janë në pozicionin më të mirë për të zbuluar dhe adresuar faktorët e riskut në komunitet, duke synuar parandalimin e rekrutimit të individëve të tjerë dhe ndikimin negativ të ekstremizmit të dhunshëm. Gjithashtu, Bashkitë kanë një detyrë të rëndësishme në sigurimin e qëndrueshmërisë të procesit të riintegrimi të LHT-ve dhe familjeve të tyre. Kjo qëndrueshmëri deri tani ka qenë e organizuar në koordinim me QKEDH nëpërmjet rolit të rëndësishëm të GTN-ve dhe KVSP-ve aty ku rezultojnë të ngritura dhe funksionale.

Në kuadër të këtij studimi, u përpiluan disa pyetje për institucionet në nivel qendror dhe lokal lidhur me sfidat që ata hasin në lidhje me procesin e intergrimit të LHT dhe familjeve të tyre.

Nga përgjigjet e grumbulluara nga bashkitë për pyetjen se *nga e merr informacionin bashkia për procesin e rehabilitimit dhe riintegrimin të individëve të prekur nga fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm ose radikalizmit*, u vërejt se bashkitë e marrin informacionin e tyre për riintegrim nga burime të ndryshme. Disa bashki, siç është Bashkia Tiranë, kërkon referime dhe informacion nga Qendra Kombëtare kundër Ekstremizmit të Dhunshëm për të ndihmuar në rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve të prekur. Ky qëndrim tregon se Bashkia Tiranë është përfshirë në një bashkëpunim të ngushtë me një autoritet qendror, sic është CVE, për të adresuar këtë çështje komplekse.

Në anën tjetër, Bashkia Kamëz e merr informacionin nga institucioni referues, ku është vendosur rasti, dhe angazhohet në procesin e rehabilitimit dhe riintegrimi të tyre, duke respektuar termat e përcaktuara në ligjin për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës.

Ndryshe nga këto dy bashki, Bashkia Pogradec nuk ka marrë informacion nga institucionet përgjegjëse që trajtojnë fenomenin e radikalizmit dhe ekstremizmit. Kjo tregon për një situatë të ndryshme në këtë zonë, ku problemi i ekstremizmit është më i kufizuar.

Përsa i përket Bashkisë Vorë, edhe pse në këtë bashki nuk janë identifikuar individë që janë të prekur nga fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm apo radikalizmit, ajo vlerëson informacionin që merr nga bashkëpunimi i ngushtë dhe i vazhdueshëm me NjMF dhe Komisariatit të Policisë, i cili është thelbësor në monitorimin dhe parandalimin e radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm.

Ndërsa, Bashkia Cërrik informacionin lidhur me procesin e rehabilitimit dhe riintegrimin të individëve të prekur nga fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm ose radikalizmit e

merr përmes identifikimit të këtyre individëve nga specialistët e sektorit të shërbimit social dhe bashkëpunimit të ngushtë me komunitetin dhe policimin në komunitet

Lidhur me pyetjen nëse kanë identifikuar individë të prekur nga fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm ose radikalizmit dhe çfarë kategorish përfaqësojnë ato (luftëtarë të huaj të kthyer nga lufta në Siri, Irak, familjarë të tyre), Bashkitë paraqesin një tablo interesante rreth identifikimit dhe menaxhimit të individëve të prekur nga fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm ose radikalizmit në Shqipëri.

Bashkia Tiranë për periudhën Janar – Gusht 2023 nuk ka identifikuar individë të prekur nga ky fenomen, por është përfshirë në menaxhimin e rasteve të të kthyerve nga zonat e konfliktit, të cilat janë referuar nga Qendra Kombëtare kundër Ekstremizmit të Dhunshëm.

Në Bashkinë e Kamzës është identifikuar një rast i një familjeje, ku tre fëmijë janë prekur nga fenomeni i ekstremizmit si rrjedhojë e ndikimit të bindjeve fetare ekstreme të prindërve deri aty sa fëmijët ishin privuar nga shkolla. Ky rast, i cili është identifikuar nga një organizatë e shoqërisë civile, tregon për një sfidë serioze për adresimin e së cilës Bashkia Kamëz ka bashkëpunuar me strukturat e shërbimeve sociale dhe ndihmën psikologjike për fëmijët dhe familjen.

Bashkia e Cërrikut raporton se kanë konstatuar 4 familje në koordinim me autoritetet publike, prej të cilëve 6 të rritur dhe 11 fëmijë, të prekur nga fenomeni i EDH. Kryesisht këta individë që preken nga këto fenomene i përkasin grupeve vulnerabël të parashikuar për mbështetje në skemat socio-ekonomike.

Sipas informacionit të marrë nga Bashkitë e Pogradecit dhe Vorës, konstatohet se nuk janë identifikuar individë të prekur nga fenomeni i ekstremizmit të dhunshëm ose radikalizmi në këto bashki.

Trajtimi dhe mbështetja për individët e prekur nga ekstremizmi i dhunshëm dhe radikalizmi në Shqipëri vazhdon të përbëjë një sfidë të rëndësishme dhe komplekse për institucionet, organizatat dhe komunitet e përfshira. Megjithatë, disa prej tyre kanë zhvilluar qasje të veçanta për të asistuar të kthyerit nga zonat e konfliktit në mënyra të ndryshme në drejtim të mbrojtjes së fëmijëve, kujdesit shëndetësor, arsim, dhe fuqizim ekonomik. Këto përpjekje janë të rëndësishme në riintegrimin e këtyre individëve dhe në aspektin e zvogëlimit të riskut të radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm në këtë grup. Kjo vihet re dhe në përgjigjet e pyetjes nëse kanë trajtim të veçantë këta individ, të cilët janë të prekur nga fenomenet e radikalizmit dhe EDH dhe që u përkasin njëherësh disa prej kategorive të vulnerabilitetit për të cilat parashikohet mbështetje me shërbime.

Në përgjijje të kësaj pyetje Bashkia Tiranë informon se ka ndërtuar një qasje të veçantë dhe të përpiktë në trajtimin dhe riintegrimin e rasteve të individëve të kthyer nga zonat e konfliktit. Kjo qasje është ndërtuar mbi themelet e një **metodologjie pune** që vendos në qendër fëmijën dhe ka një orientim thelbësor drejt mbrojtjes dhe përmirësimit të jetës së tyre. Metodologjia e punës është fryt i një sërë trajnimesh paraprake nga profesionistë të disa fushave zhvilluar në kuadër të një angazhimi konstant nëpërmjet krijimit të një Grupi Teknik Ndërsektorial (GTN) që kanë hartuar Plane Individuale Mbrojtje (PIM) për çdo familje "të kthyer" në trajtim, nën koordinimin e vazhdueshëm të QKEDH-së.

Ky angazhim ka ardhur si pasojë e një legjislacioni të plotësuar në Shqipëri, që synon të ndërtojë një sistem të integruar për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve në përgjithësi si dhe atyre në rrethana të veçanta sic është rasti i fëmijëve të kthyer nga zonat e konfliktit.

Një nga parimet kyçe të kësaj qasje është që "fëmija nuk menaxhohet i ndarë nga familja, por PIM ngrihet duke përfshirë edhe ndërhyrje me masa të veçanta për familjen e fëmijës. Ky parim thelbësor thekson rëndësinë e kujdesit ndaj marrëdhënieve familjare dhe bashkëpunimit me prindërit dhe kujdestarët për të siguruar mjedisin më të mirë të mundshëm për fëmijët në proces riintegrimi.

Figura kyçe e këtij procesi është PMF që luan dhe rolin e menaxherit të rastit. PMF mbledh dhe analizon informacionin lidhur me secilin rast dhe koordinon aktivitetet e nevojshme. GTN është gjithashtu një hallkë e rëndësishme që përdoret për të hartuar dhe rishqyrtuar PIM për secilin fëmijë, duke siguruar që trajtimi të jetë sa më i personalizuar dhe efikas.

PIM i hartuar individualisht për secilin fëmijë është një instrument i fuqishëm që përdoret për të ofruar shërbime të nevojshme dhe të përshtatshme. Disa nga këto shërbime përfshijnë sigurimin e një kujdestari në familje, trajtimin e rasteve me probleme shëndetësore, furnizimin me ushqim, ofrimin e kujdesit psikologjik, fizioterapinë, këshillimin shëndetësor, rregjistrimin në institucionet shkollore dhe sigurimin e kushteve të jetesës, duke përfshirë pagesën e qerasë së shtëpive dhe faturave të ujit dhe dritave si dhe mbikqyrjen e procedurave ligjore për rregjistrimin e fëmijëve në Rregjistrin e Gjendjes Civile.

Të gjitha këto ndërhyrje të sipërpërmendura janë kryer nën frymën e një qasje të integruar dhe gjithëpërfshirëse, me asistencën e programeve të mbështetura finaciarisht nga partnerët ndërkombëtarë gjatë viteve 2020-2022, nëpërmjet organizatave të shoqërisë civile në nivel lokal të koordinuara nga QKEDH. Në këtë drejtim duhet të kemi parasysh edhe faktin që ndihma juridike falas e parashikuar nga kuadri ligjor kombëtar përfshin për shtetasit shqiptarë vetëm ndihmën juridike parësore dhe jo dytësore. Për më tepër

nuk përfshin kategorinë e fëmijëve të paregjistruar dhe që nuk janë zyrtarisht shtetas shqiptarë siç është rasti i disa prej të kthyerve, të cilët kanë lindur në zonat e konfliktit në Siri dhe Irak.

Kjo qasje e përkujdesjes ndaj fëmijëve të riatdhesuar nga zonat e konfliktit është një shembull i përpjekjeve të Bashkisë Tiranë për të siguruar një përqasje të plotë dhe integrale në trajtimin dhe mbështetjen e këtyre individëve. Përmes ndihmës së personalizuar dhe një qasjeje të përpiktë, ata janë të përpjekur të sigurojnë një rikthim sa më të suksesshëm dhe të sigurtë në shoqëri për fëmijët e kthyer nga zonat e konfliktit. Kjo qasje thekson vlerën e bashkëpunimit, mbrojtjes së të drejtave të fëmijëve, dhe përkushtimit ndaj zhvillimit të tyre të ardhshëm. Ndryshimi i përshkrimeve të punës duke përfshirë specifikisht detyra dhe përgjegjësi funksionale për menaxhimin e rasteve të të kthyerve është vlerësuar si një arritje e rëndësishme.

Bashkia Kamëz, informon rreth një rasti ku pas arrestimit të një babai për veprën penale “Keqtrajtim i fëmijëve të mitur”, Njësia e Mbrojtjes së Fëmijëve (NjMF) është angazhuar në ndihmën ndaj familjes. NjMF ka monitoruar situatën në familje me vizita dhe kontakte periodike dhe ka ofruar asistencë gjatë procesit gjyqësor si përfaqësues procedural. Njëkohësisht, është bërë dhe kërkesa për të siguruar arsim falas për tre vajzat e familjes, duke konsideruar situatën dhe kushtet specifike të familjes. Gjithashtu fëmijëve i është siguruar shërbimi i këshillimit psikologjik nga një psikolog i pranishëm në shkollë si dhe këshillim për nënën në kuadër të prindërimit pozitiv dhe këshillim për aplikim në zyrën e ndihmës ekonomike.

Në Bashkinë Pogradec dhe Bashkinë Vorë, nuk janë identifikuar individë të prekur nga ekstremizmi i dhunshëm ose radikalizmi, kështu që nuk ka një informacion lidhur me trajtimin e këtyre individëve.

Ndërkohë që Bashkia Cërrik në përgjigjen e saj sqaron se individët dhe familjet e prekura nga EDH nuk marrin ndonjë trajtim të veçantë. Ata trajtohen me të njëjtat skema të ndihmës që trajtohen familjet vulnerabël sipas nevojave të identifikuara nga specialistët e shërbimit social.

Pyetjes lidhur me *bashkëpunimin që bashkitë kanë me QKEDH dhe mbështetjen e marre nga ky institucion*, Bashkia e Tiranës thekson se në këtë mision të ndërlikuar, bashkëpunimi me aktorë profesionistë është kyç për të siguruar mbështetje të plotë për familjet dhe fëmijët e prekur nga ky fenomen. Bashkia e Tiranës ka ndërmarrë një rol kyç në menaxhimin e familjeve të kthyer nga zonat e konfliktit, dhe thekson se ndërhyrja për ofrimin e shërbimeve është e koordinuar, nën përkujdesjen e QKEDH, dhe e ndërlidhur në mënyrë

të hollësishme për të garantuar që çdo hap i marrë në këtë proces të jetë efikas dhe i koordinuar.

Bashkia e Kamzës shpreh një qëndrim të hapur ndaj bashkëpunimit për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve të kthyer nga zonat e konfliktit dhe për ofrimin e shërbimeve të përshtatshme sipas nevojave të tyre të veçanta. Edhe pse aktualisht nuk kanë patur raste specifike, angazhohen t'i japin prioritet rasteve të fëmijëve nën moshën 18-vjeç të cilët janë kthyer nga zonat e konfliktit duke raportuar dhe bashkëpunuar me QKEDH.

Në rastin e Bashkisë së Pogradecit, ajo ka ndërtuar një bashkëpunim të ngushtë me QKEDH duke punuar së bashku në evidentimin e fenomenit të ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit në komunitetin e tyre dhe kanë siguruar trajnimin e specialistëve të Drejtorisë së Shërbimeve Sociale dhe Specialistëve të Policimit në Komunitet. Ky angazhim tregon vullnetin e Bashkisë së Pogradecit për të ngritur kapacitetet e tyre për të identifikuar dhe menaxhuar me efikasitet rastet e ekstremizmit të dhunshëm në komunitetin e tyre. Në të njëjtën kohë në këtë zonë në bashkëpunim me QKEDH janë zhvilluar edhe veprimtari për ngritje kapacitetesh dhe trajnime të përfaqësuesëve të rinj fetarë lidhur me këtë temë gjatë 2021-2022 nën koordinimin e KNFSH-së me mbështetjen finaciare nga programi i granteve “Mbi EDh dhe qëndresën e të rinjve” të Ambasadës Amerikane në Tiranë.

Përsa i përket Bashkisë Cërrik, bashkëpunimi me QKEDH është një përpjekje e rëndësishme për të adresuar dhe trajtuar sfidat e individëve dhe familjeve të prekur nga fenomeni i ekstremizmit të dhunshëm. Nisur që nga dhjetori i vitit 2019, Instituti për Aktivizëm dhe Ndryshim Social, në bashkëpunim me QKEDH, Ministrinë e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale dhe Bashkinë Cërrik, ka zbatuar një program 2-vjeçar për rehabilitimin dhe riintegrimin e 9 familjeve në situata sociale të vështira.

Ky bashkëpunim tregoi një kujdes të shtuar për të shmangur stigmatizimin duke zbatuar një qasje të ndjeshme ndaj familjeve të përfshira. Për këtë qëllim në projekt përveç 5 familje me histori udhëtimi drejt vendeve të luftës, u përfshinë dhe 4 familje vulnerabël. Ndërhyrjet janë fokusuar në disa aspekte kyçe, duke përfshirë mbështetjen psiko-sociale nga specialistë të shëndetit mendor, sigurimin e nevojave themelore të familjeve me paketa ushqimore, higjeno-sanitare , veshmbathje për gjithë anëtarët e familjes, mbështetje me medikamente sipas problematikave shëndetësore që këto individë kishin, sigurimin e mjeteve didaktike për fëmijët, ndihmën ligjore sipas rastit, ndihmën në ngritjen e bizneseve familjare, ndërmjetësimin për punësim, dhe referimin në institucione të tjera sipas nevojave të rastit.

Përveç ndihmës direkte të mundësuar familjeve, ky program kontribuoi dhe në ngritjen e kapaciteteve të personave përgjegjës për menaxhimin e rasteve të familjeve të personave të kthyer nga zonat e konfliktit. Ky është një shembull i suksesit të një përpjekje të përbashkët që synon të ndihmojë individët dhe familjet të përballojnë sfidat e rënda të ekstremizmit të dhunshëm dhe të radikalizmit në një mënyrë të qëndrueshme dhe të integruar në shoqëri.

Në vijim të analizës së përgjigjeve të dhëna në lidhje me *trajnimin e personelit të bashkive në kontekstin e parandalimit dhe kundërshtimit të ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit*, duket qartë përpjekjet e ndërmarra nga bashkitë për rritjen e kapaciteteve duke përfshirë punonjësit e tyre në trajnime të ndryshme. Bashkia e Tiranës është një prej shembujve të praktikave të mira, pasi punonjësit social të qendrave komunitare dhe ata të Sektorit për Mbrotjtjen e Fëmijëve janë të angazhuar në trajnime specifike në lidhje me parandalimin dhe kundërshtimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit. Kjo tregon një përkushtim të qartë ndaj krijimit të një mjedisi të trajnuar dhe të gatshëm për të kuptuar, identifikuar dhe adresuar rreziqet e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit.

Sa i përket Bashkisë së Kamzës, konstatohet se NjMF ka ndjekur vetëm një trajnim të organizuar nga USAID në lidhje me këtë fenomen. Gjithashtu, duke qënë se Bashkia Kamëz ka patur rritje të kapaciteteve të burimeve njerëzore në sektorin që menaxhon rastet që kane lidhje me radikalizmin dhe ekstremizmin e dhunshëm, theksohet nevoja për zhvillimin e trajnimeve periodike për të kuptuar dhe identifikuar shkaqet dhe pasojat e këtij fenomeni, duke pasur parasysh rolin specifik të secilit personel në menaxhimin e rasteve të ekstremizmit dhe radikalizmit.

Në rastin e Bashkisë së Pogradecit, tregohet se janë marrë trajnime të përgjithshme, por nuk janë organizuar trajnime për raste praktike për profesionistë të vijës së parë duke qënë se kjo bashki nuk ka patur raste të tilla. Kjo gjë ve në dukje nevojën për një fokus më të thellë në trajnimin e personelit në lidhje me ekstremizmin dhe radikalizmin, edhe pse aktualisht nuk ka pasur raste të tilla në bashkinë e tyre duke qënë se disa prej tyre gjenden akoma në zonat e konfliktit dhe kampet famëkeqe të Al-Hol.

Ndërsa, Bashkia Cërrik ka vendosur në fokus të trajnimeve NjMF për vetë rolin që kanë si menaxherë të rastit për fëmijët në nevojë për mbrotjtje përfshirë këtu dhe fëmijët e kthyer nga zonat e konfliktit, të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi, duke i përfshirë në të gjitha trajnimet për këtë kategori. Gjithashtu trajnime të vazhdueshme kanë patur dhe punonjësit e vijës së parë si dhe personeli i Bashkisë Cërrik.

Lidhur me rolin dhe ndikimin që ka patur policimi në komunitet në rritjen e besimit dhe sigurisë në këto komunitete, përgjigjet e bashkive tregojnë se policimi në komunitet ka krijuar një

mjedis të ndërgjegjësuar dhe bashkëpunues, ndihmuan në adresimin e rasteve të ndryshme të sigurisë, dhe ndikuan pozitivisht në rritjen e besimit dhe sigurisë në komunitetet e tyre. Ky bashkëpunim strategjik ka shërbyer për të adresuar problematikat e ndryshme dhe për të rritur ndërgjegjësimin rreth sigurisë, duke bërë komunitetin më të pajisur për të parandaluar dhe trajtuar fenomene të rrezikshme si ekstremizmi i dhunshëm dhe radikalizmi.

Konkretisht, Bashkia e Tiranës vë në dukje bashkëpunimin e strukturave të njesisë së mbrojtjes së fëmijës me specialistët e policimit në komunitet. Në të njëjtën linjë, Bashkia e Kamzës vë në dukje se policimi në komunitet është një element kyç për rritjen e sigurisë. Ky bashkëpunim është vënë re në adresimin e problematika të ndryshme, përfshirë rastet e dhunës në familje, trafikimin e fëmijëve, abuzimin, shantazhin dhe raste të tjera që kanë të bëjnë me fëmijët në nevojë për mbrojtje.

Në përgjigjen e saj, Bashkia e Pogradecit, thekson rolin e rëndësishëm të policimit në komunitet dhe kontributin që japin banorët e këtyre komuniteteve. Komunikimi i vazhdueshëm me banorët dhe ndjekja e rasteve të ndryshme janë shprehur si elemente thelbësorë të këtij bashkëpunimi që kontribuojnë në sigurinë dhe parandalimin e fenomeneve të rrezikshme.

Po kështu Bashkia e Cërrikut vlerëson rolin e rëndësishëm që ka policimi në komunitet në rritjen e besimit dhe sigurisë. Eksperienca e kësaj bashkie ka treguar se trekendeshi polici-pushtet vendor- komunitet ka kontribuar në identifikimin dhe trajtimin e rasteve të identifikuar.

Përsa i përket *bashkëpunimit me shoqërinë civile*, përgjigjet e dhëna nga bashkitë e Tiranës, Kamzës, Pogradecit dhe Cërrikut, tregojnë një konsensus të përgjithshëm në vlerësimin e rolit të rëndësishëm të shoqërisë civile në ndërtimin e qëndrueshmërisë së komunitetit dhe përpjekjet për të luftuar fenomenin e radikalizmit dhe EDH. Shoqëria civile është njohur si një partner i rëndësishëm dhe efektiv në ndihmën për komunitetin në këto tre bashki.

Bashkia e Tiranës vë në dukje bashkëpunimin e ngushtë të strukturave të mbrojtjes së fëmijëve me organizatat e shoqërisë civile, duke identifikuar një ndikim pozitiv në qëndrueshmërinë e komunitetit.

Po kështu, Bashkia e Kamzës ka një historik të suksesshëm bashkëpunimi me shoqatat e shoqërisë civile dhe donatorë të ndryshëm për të rritur ndërgjegjësimin për dhunën në familje dhe pasojat e saj. Ky bashkëpunim ka kontribuar në rritjen e raportimit të rasteve të dhunës në familje në këtë bashki.

Ndërkohë që Bashkia e Pogradecit shprehet se shoqëria civile ka luajtur një rol të rëndësishëm në parandalimin e fenomeneve të ndryshme të dëmshme për komunitetin. Roli i shoqërisë civile më këtë qytet është evident në trajnimet e komunitetit dhe në përpjekjet për të adresuar sfida të ndryshme që lidhen me sigurinë dhe kundërshtimin e fenomenve të radikalizimit dhe EDH .

Të njëjtën qasje paraqet dhe Bashkia e Cërrikut e cila ka marrë hapa të rëndësishëm për përfshirjen e qytetarëve në çështje të përmirësimit të sigurisë publike duke i bërë pjesë të takimeve informuese dhe trajnimeve në komunitet të organizuara nga bashkia në bashkëpunim me organizata të ndryshme lokale duke krijuar njëplatformë komunikimi për dialog dhe bashkëpunim mes bashkisë dhe komunitetit për ti ndihmuar qytetarët të njihen më mirë me sfidat e sigurisë publike dhe me mënyrat se si ata mund të kontribuojnë në përmirësimin e saj. Gjithashtu në përgjigjen e saj kjo bashki thekson rëndësinë që ajo i jep bashkëpunimit me komunitetet fetare dhe shoqërisë civile. Ky bashkëpunim i gjerë është thelbësor për përmirësimin e sigurisë publike dhe për të ndërtuar një shoqëri më të sigurtë dhe të bashkuar në qytetin e Cërrikut.

Kur bëhet fjalë për rolin e trajnimeve në rritjen e kapaciteteve të profesionistëve dhe punonjësve të vijës së parë, dy bashkitë e Tiranës, Kamzës dhe Cërrikut pohojnë se trajnimet, të cilat janë mbështetur dhe nga donatorë të ndryshëm, kanë treguar se janë një mjet shumë efikas për të rritur kapacitetet e profesionistëve të vijës së parë.

Trajnime të ndryshme janë organizuar për personelin e bashkisë, shëndetësinë, policinë, dhe institucionet arsimore. Këto trajnime janë fokusuar kryesisht në trajtimin e rasteve, njohjen e legjislacionit, dhe zbatimin e protokolleve përkatëse. Ata kanë ndihmuar në thellimin e njohurive dhe në përmirësimin e përgjigjes ndaj viktimave të dhunës dhe krimit në përgjithësi dhe individëve të radikalizuar apo në rrezik radikalizimi.

Megjithatë, është e rëndësishme të theksohet se ky është një proces që duhet të vazhdojë me përkushtim dhe investime të vazhdueshme. Përditësimi i legjislacionit, ndryshimet në dinamikën shoqërore dhe sfidat e reja do të kërkojnë një përditësim të vazhdueshëm të kapaciteteve të profesionistëve të vijës së parë. Bashkitë duhet të vazhdojnë të investojnë në trajnime dhe të sigurojnë që profesionistët e vijës së parë të jetë gjithmonë të gatshëm për të përballuar sfidat e reja në fushën e tyre ndaj këtyre fenomeneve.

Një pyetje tjetër drejtuar institucioneve vendore ishte nëse ishin funksionale dhe efektive *Këshillat Vendorë të Sigurisë Publike në kundërshtimin e fenomeneve të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm*. Bashkia e Tiranës nuk ka ngritur grupin vendor të sigurisë publike për të adresuar fenomenet e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm duke shfrytëzuar grupe pune ekzistuese. Në vend të kësaj, ata kanë ndërtuar mekanizma të

tjerë për të adresuar situata të ndryshme emergjente, si Grupet Teknike Ndërsektoriale për rastet e fëmijëve dhe Ekipet Teknike Ndërsektoriale për rastet e dhunës me bazë gjinore.

Kjo strategji duket se është e bazuar në një qasje më të fokusuar të trajtimit të rasteve të caktuara. Gjithsesi, ajo lë hapësirë për pyetje nëse këto mekanizma të specializuara janë të pajisura me njohuritë dhe burimet e nevojshme për të trajtuar edhe fenomenet më komplekse të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm.

Në përfundim mund të themi se përgjigja e Bashkisë Tiranë lidhur me rolin e Këshillit Vendor të Sigurisë Publike në kundërshtimin e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm tregon një qasje të ndryshme, me fokus në mekanizma të specializuara për situatat e veçanta. Ndërsa bashki të tjera të vogla e kanë ngritur KVSP-në duke e pare si një mekanizëm konsultues që mund ti ndihmojë ata në parandalimin e këtij fenomeni dhe në sigurinë e shtuar publike të territoreve të tyre. Megjithatë, diskutimi rreth funksionalitetit dhe efektivitetit të këtyre mekanizmave mbetet një sfidë e rëndësishme për të siguruar që komuniteti të mbrohet efikasht nga fenomenet e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm në të ardhmen.

Ndërsa përsa i përket Bashkisë së Çërrikut informacioni i dhënë tregon për një përpjekje të vendosur të kësaj bashkie për të adresuar këto sfida komplekse. Këshilli Vendor i Sigurisë Publike në Bashkinë Çërrik është themeluar në vitin 2017 dhe ka pasur takime të rregullta për trajtimin e çështjeve të sigurisë në vitet 2018-2019. Këshilli Vendor i Sigurisë ka një përbërje diverse me aktorë të ndryshëm duke përfshirë profesioniste të vijës së parë dhe është përqendruar në trajtimin individual me ndihmë psiko-sociale dhe mbështetje social-ekonomike, si dhe në programe komunitare dhe punësime start-up në bashkëpunim me partnerë të ndryshëm. Këto përpjekje të Këshillit tregojnë qëllimin për të ofruar ndihmë të përshtatshme për individët e prekur, si dhe iniciativat për trajtim komunitar dhe programet pilot shtojnë një dimension të shtuar në përpjekjet e kundërshtimit të ekstremizmit të dhunshëm.

Megjithatë, për të vlerësuar plotësisht efikasitetin e Këshillit Vendor të Sigurisë Publike, është e rëndësishme të monitorohet dhe vlerësohet ndikimi i konkret i këtyre përpjekjeve në zvogëlimin e fenomeneve të radikalizimit dhe EDH në komunitet. Gjithashtu, duhet të sigurohet që bashkëpunimi me partnerët e ndryshëm është i qëndrueshëm dhe efikas në zgjidhjen e kësaj sfide të rëndësishme të sigurisë publike.

Praktika të vendeve të tjera të rajonit në riintegrimin e Luftëtarëve të Huaj të Kthyer dhe Personave të Radikalizuar ose në rrezik radikalizimi

Ky seksion paraqet një analizë të praktikave të mira të zbatuara nga disa vende të Ballkanit për riintegrimin e luftëtarëve të huaj të kthyer dhe personave të radikalizuar. Praktikrat e këtyre vendeve ofrojnë një pasqyrë të qasjeve të ndryshme të zbatuara nga këto vende në riintegrimin e luftëtarëve të huaj të kthyer si edhe individëve të radikalizuar ose në rrezik radikalizimi. Në mënyrë specifike ky seksion cilëson praktika të mira që kanë rezultuar të suksesshme në përballimin e sfidave të radikalizimit dhe terrorizmit.

Republika e Kosovës është një nga vendet e rajonit që ka qenë më e ekspozuar ndaj fenomenit të radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm për shkak të një sërë faktorësh socio-ekonomikë dhe politikë, të cilët krijuan një terren të përshtatshëm për përhapjen e ideologjive radikale, veçanërisht në mesin e të rinjve të papunë dhe të marginalizuar. Mbi 400 burra, gra dhe fëmijë kosovarë kanë udhëtuar në zonat e konfliktit të armatosur në Siri dhe Irak. Rreth 70 prej tyre kanë humbur jetën, ndërsa për 130 prej tyre është bërë e mundur kthimi i tyre, edhe nëpërmjet riatdhesimit vullnetar. Kosova konsiderohet si një nga shembujt më të mirë në Ballkan për sa i përket numrit të individëve të kthyer, mes tyre dhe luftëtarë të huaj terroristë, dhe riintegrit të tyre. Ndërsa karakteristike për Kosovën është qasja e fortë policore, e mbështetur edhe nga masa rehabilituese dhe riintegruese, masat e marra në nivel ligjor, politikash dhe institucional, kanë dëshmuar qëndrueshmëri dhe përkushtim në luftën ndaj këtyre fenomeneve.

Kosova ka përmirësuar strukturën institucionale në drejtim të konsolidimit dhe koordinimit të përpjekjeve. Kjo strukturë përbëhet nga Koordinatori Kombëtar për Antiterrorizmin dhe Ekstremizmin e Dhunshëm, Policia e Kosovës nëpërmjet Drejtorisë së Anti-Terrorizmit, Agjencia e Inteligjencës Financiare si dhe Divizioni për Parandalim dhe Riintegrim. Krijimi i Divizionit për Parandalim dhe Riintegrim të Personave të Radikalizuar, në vitin 2018, ka përmirësuar ndjeshëm përpjekjet për riintegrimin e luftëtarëve të kthyer dhe parandalimin e radikalizimit. Këto struktura bashkëpunojnë për të luftuar terrorizmin dhe për të riintegruar të kthyerit në veçanti dhe individët e prekur ose në rrezik për tu prekur nga fenomenet e ekstremizmit dhe radikalizimit.

Fuqizimi institucional i Kosovës është mbështetur gjithashtu në një kornizë të plotë strategjike dhe ligjore për të adresuar ekstremizmin e dhunshëm dhe terrorizmin, siç është Strategjia Kombëtare për Parandalimin dhe Luftimin e Terrorizmit 2023-2028. Kjo strategji mbështetet në katër shtylla: Parandalimi, Mbrojtja, Ndjekja Penale dhe Reagimi, dhe reflekton qasjen shumëdimensionale dhe proaktive që Kosova ka adoptuar kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe në mbështetje të riintegrit efektiv dhe të qëndrueshëm.

Një praktikë e vlefshme për t'u ndjekur është bashkëpunimi i ngushtë i institucioneve publike të Kosovës me organizatat e shoqërisë civile dhe komunitetet vendore. Ky

bashkëpunim ka kontribuar në një qasje gjithëpërfshirëse dhe efektive, duke përfshirë komunitetet në proceset e parandalimit dhe riintegritit dhe duke krijuar rrjete mbështetëse për individët e radikalizuar ose në rrezik radikalizimi.

Bosnja dhe Hercegovina (BH) konsiderohet një praktikë e mirë për shkak të qasjes së saj të strukturuar dhe bashkëpunimit ndërsektorial për riatdhesimin dhe riintegritin e luftëtarëve të huaj të kthyer dhe personave të radikalizuar. Një nga sukseset kryesore është riatdhesimi i organizuar dhe i kontrolluar i individëve nga zonat e konfliktit, edhe me ndihmën e shërbimeve diplomatiko-konsullore. Në dhjetor 2019, BH realizoi riatdhesimin e grupit të parë nga Siria të 24 qytetarëve, prej të cilëve 7 burra, 6 gra dhe 11 fëmijë, të mbështetur me një proces të strukturuar të rehabilitimit dhe risocializimit, duke përfshirë masa të sigurisë dhe dokumentimin e identitetit.

Në vitin 2022, BH ka miratuar një plan të detajuar të riatdhesimit dhe një program të riintegritit, rehabilitimit dhe risocializimit të të kthyerve nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut. Plani i riatdhesimit ka parashikuar në hollësi procedurat për kthimin e sigurt dhe të kontrolluar të qytetarëve të BH-së nga Siria dhe Iraku. Ky plan përfshin kontrollet e sigurisë, dokumentimin e identitetit dhe shtetësisë së personave që ishin objekt i riatdhesimit, si dhe ofrimin e ndihmës ligjore dhe humanitare për këta individë.

Programi i riintegritit, rehabilitimit dhe risocializimit, për të gjitha kategoritë e të kthyerve përmban masa afatshkurtra, afatmesme dhe afatgjata të sigurisë. Ky program përfshin gjithashtu masa të mbrojtjes shëndetësore dhe sociale, sigurimin e qasjes në arsim, mbështetje ekonomike dhe punësim, ndihmë juridike në komunitetin vendor dhe masa të tjera të nevojshme.

Një instrument tjetër i rëndësishëm janë Procedurat Standarde të Veprimit (PSV) që lehtësojnë dhe standardizojnë punën e profesionistëve në komunitetet lokale për rehabilitimin dhe riintegritin e të kthyerve dhe familjeve të tyre. Këto procedura janë fokusuar në rimëkëmbjen, mbështetjen shëndetësore dhe psikosociale, zhvillimin e mundësive arsimore dhe rikthimin në jetën familjare dhe komunitare.

Nga ana tjetër, i është kushtuar një rëndësi e veçantë dhe është punuar me përgatitjen e komunitetit dhe familjeve pritëse për të pranuar të kthyerit. Qendrat për punë sociale kanë luajtur një rol kyç në koordinimin e këtij procesi dhe në ofrimin e mbështetjes së nevojshme. Në procesin e riintegritit, rasti i BH ka dëshmuar rëndësinë që ka bashkëpunimi i ngushtë midis aktorëve dhe sektorëve të ndryshëm në të gjitha nivelet e qeverisjes. Bazuar në këtë qasje janë hartuar politika dhe programe të qëndrueshme që ofrojnë mbështetje për gratë, adoleshentët dhe fëmijët e kthyer nga zonat e konfliktit.

Përvoja e BH-së në koordinimin e aktorëve të shumtë dhe ndërtimin i një kornize të fuqishme strategjike dhe ligjore janë gjithashtu elemente kyçe që mund të adaptohen për të përmirësuar strategjitë e riintegritit në vende të tjera.

Një sfidë aktuale dhe e përgjithshme për profesionistët e të gjitha vendeve që presin të kthyerit nga zonat e luftës është regjistrimi i fëmijëve. Në rastin e të kthyerve në BH, pothuajse të gjithë këta fëmijë kishin lindur në Siri ose Irak dhe nuk ishin të pajisur me certifikatë lindjeje, dhe për këtë arsye legjislacioni në fuqi nuk krijonte mundësi regjistrimi. Zgjidhja që BH i ka dhënë këtij problemi është përmes amendimeve të akteve në fuqi që krijojnë mundësi për këta fëmijë të përfitonin shërbime edhe me statusin e paregjistruar. Megjithatë këta fëmijë në BH janë "të padukshëm" për sistemin e regjistrimit të qytetarëve, ata përfitojnë shërbim shëndetësor dhe mbrojtje sociale që në momentin e kthimit, falë bashkëpunimit ndërinstitucional të të gjithë aktorëve të përfshirë.

Përsa i përket *Republikës së Maqedonisë së Veriut*, ka bërë një progres të rëndësishëm në trajtimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe riintegrimin e luftëtarëve të huaj të kthyer duke u referuar si një praktikë e suksesshme. Që nga viti 2012, rreth 150 individë nga Maqedonia e Veriut janë larguar për në Siri dhe Irak, prej të cilëve 76 janë kthyer, 37 kanë humbur jetën dhe 17 janë ende në zonat e konfliktit. Aktualisht, 78 persona janë duke vuajtur dënime me burg për krime që lidhen me radikalizimin, përfshirë pjesëmarrjen në formacionet e huaja ushtarake, terrorizmin dhe kërcënimet ndaj rendit kushtetues. Maqedonia e Veriut ka arritur të kthejë me sukses disa qytetarë nga Siria dhe Iraku, përfshirë burra, gra dhe fëmijë duke u cilësuar si vendi i parë në rajon që riatdhedoi dhe njoftoi publikisht kthimin e luftëtarëve të huaj terroristë nga Siria. Ky proces ka qenë i mirë koordinuar dhe ka përfshirë bashkëpunimin e institucioneve të ndryshme, duke demonstruar një qasje efektive dhe gjithëpërfshirëse për riintegrimin e këtyre individëve.

Maqedonia e Veriut ka hartuar një kuadër ligjor gjithëpërfshirës për të luftuar krimin e organizuar dhe terrorizmin. Përparime të rëndësishme janë bërë në luftën kundër terrorizmit, veçanërisht në parandalimin dhe luftimin e ekstremizmit të dhunshëm. Vlen të përmendet strategjia e re kombëtare e Maqedonisë së Veriut për luftimin e terrorizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm për vitet 2023-2027 e cila përfshin objektiva të qarta dhe plane veprimi të detajuara për të adresuar këto sfida. Këto objektiva përfshijnë parandalimin e radikalizimit, mbrojtjen e qytetarëve dhe institucioneve nga sulmet e mundshme terroriste, ndjekjen penale të personave të përfshirë në veprimtari terroriste dhe përforcimin e reagimit kombëtar ndaj kërcënimeve të terrorizmit. Strategjia është hartuar në përputhje me normat dhe standardet evropiane dhe është pjesë e përpjekjeve të përbashkëta rajonale në kuadër të Planit të Përbashkët të Veprimit për Kundër-Terrorizmin për Ballkanin Perëndimor, duke përfshirë gjithashtu bashkëpunimin me partnerët ndërkombëtarë për të garantuar një qasje të gjithanshme dhe efektive ndaj këtyre kërcënimeve.

Një tjetër aspekt i rëndësishëm është ngritja dhe përfshirja e ekipeve multidisiplinare vendore, të cilat punojnë drejtpërdrejt me të kthyerit në rehabilitimin dhe riintegrimin e tyre. Këto ekipe përfshijnë ekspertë nga profile të ndryshme, si punonjës socialë,

edukatorë, psikologë, udhëheqës fetarë dhe përfaqësues të organizatave joqeveritare. Kjo strukturë e ekipeve lokale siguron një mbështetje të vazhdueshme dhe të personalizuar për të kthyerit dhe anëtarët e familjeve të tyre, duke i ndihmuar ata të risocializohen dhe të riintegrohen në komunitet.

Sikurse dhe shtete të tjera të rajonit, Maqedonia e Veriut miratoi në 2021, PSV për riintegrimin, risocializimin dhe rehabilitimin e të kthyerve dhe anëtarëve të familjeve të tyre të cilat përmbajnë objektivat, bazat, parimet dhe rekomandimet për trajtimin e grupeve të synuara, si dhe metodën e koordinimit institucional, si dhe një përmbledhje të masave dhe aktiviteteve sipas fazave të ndryshme të Planit Kombëtar.

Evolucioni i qasjes së Maqedonisë së Veriut për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm nënvizon zhvendosjen e vendit nga një politikë represive drejt një politike më strategjike dhe parandaluese. Qasja parandaluese është ndërtuar mbi analizimin ndërveprimit kompleks të çështjeve sociale dhe ndëretnike si elementë që kanë kontribuar në radikalizimin dhe adoptimin e ideologjive më konservatore kombëtare ose fetare nga disa segmente të popullsisë.

Këto hapa tregojnë përkushtimin e Maqedonisë së Veriut për të adresuar sfidat e lidhura me radikalizimin dhe ekstremizmin e dhunshëm në mënyrë sistematike dhe të mirëkoordinuar, duke e bërë atë një model të suksesshëm për integrimin dhe rehabilitimin e të kthyerve nga zonat e konfliktit.

Në lidhje me *Serbinë*, tema e deradikalizimit dhe riintegritit të personave të kthyer nga zonat e konfliktit është komplekse dhe e ndjeshme. Përvojat dhe praktikat në këtë fushë ndryshojnë nga vendi në vend dhe varësisht nga konteksti i konfliktit dhe politikave të ndryshme të vendit. Serbia ka hasur sfida të mëdha në trajtimin dhe riintegritit të personave të kthyer nga zonat e konfliktit, sidomos pas konflikteve të fundit në rajon. Ka pasur përpjekje për të implementuar politika dhe programe për riintegrimin e tyre në shoqëri, por është një proces që vazhdon të jetë sfidues dhe që ka nevojë për mbështetje dhe bashkëpunim ndërkombëtar.

Strategjia kombëtare për parandalimin dhe luftën kundër terrorizmit, e cila skadoi në vitin 2021, kishte mangësi të konsiderueshme dhe nuk arriti të trajtonte në mënyrë të duhur format më të përhapura të radikalizmit, si ekstremizmi i krahut të djathtë dhe ndikimi rus. Vlerësimi i kësaj strategjie dhe krijimi i një të re u shty për vitin 2022 dhe ende nuk është miratuar një strategji e re. Ligjet dhe rregulloret ekzistuese parashikojnë ndëshkime për pjesëmarrjen dhe organizimin e pjesëmarrjes së shtetasve serbë në konflikte të armatosura jashtë vendit, dhe dënimet për aktet terroriste janë bërë më të rrepta.

Serbia ka zhvilluar disa programe dhe trajnime për riintegrimin dhe deradikalizimin e individëve të radikalizuar, me mbështetje nga BE dhe SHBA. Megjithatë, ka mungesë të dhënash publike për programet e deradikalizimit gjatë burgimit ose pas lirit, dhe përpjekjet për riintegrim janë kufizuar vetëm tek individët që vuanin dënimin me burg, duke përjashtuar ata që kanë marrë dënime me kusht.

Strategjia gjithashtu anashkalon rolin e familjes, komunitetit dhe shoqërisë civile në proceset e rehabilitimit dhe riintegrimin, të cilat janë thelbësore për suksesin e këtyre përpjekjeve. Raporti i Komisionit Evropian i vitit 2023 rekomandon që Serbia duhet të bëjë përpjekje shtesë për të hetuar dhe ndjekur penalisht rrjetet e rekrutimit të luftëtarëve të huaj, të përmirësojë kapacitetin për të adresuar përmbajtjen terroriste dhe ekstremiste në internet dhe të fuqizojë shoqërinë civile për të zhvilluar kundër-narrativa efektive.

Në përfundim mund të thuhet se trajtimi i personave të kthyer nga zonat e konfliktit në Serbi mbetet një çështje e patrajtuar në mënyrë gjithëpërfshirëse. Nisur nga kompleksiteti i proceseve të rehabilitimit dhe riintegrimin të të kthyerve dhe individëve të tjerë të prekur nga fenomenet e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm, nevojitet një qasje shumëdimensionale dhe bashkëpunim ndërkombëtar për të adresuar sfidat dhe për të përmirësuar politikën dhe programet ekzistuese.

Gjetje dhe Rekomandime

Fenomenet e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit kanë adaptuar *forma të reja* ndaj është thelbësore që edhe legjislacioni dhe politikën kombëtare t'i përgjigjen nevojave në ndryshim të përgjigjes ndaj këtyre fenomeneve edhe në kuadër të përpjekjeve të përbashkëta ndërkombëtare për të luftuar kërcënimin global të terrorizmit dhe duke adaptuar praktika të mira të zbatuara nga vendet e tjera.

Rishikimi aktual i Kodit Penal tregon një përpjekje të vazhdueshme për të *përshtatur legjislacionin me kontekstin dhe format e përhapjes së fenomeneve të radikalizimit dhe EDH me qëllim për të siguruar mbrojtje efektive të individëve e shoqërisë nga këto fenomene*. Përmes ndryshimeve në Kodin Penal të miratuara në vitin 2012 dhe 2014, është synuar të adresohen në një farë mase kërcënimet e ekstremizmit dhe radikalizmit, duke dhënë parashikime të qarta për vepra të tilla dhe parashikuar dënime. Gjithsesi këto fenomene përbëjnë sfida të sigurisë për vendin e duhet të trajtohen në mënyrë adekuate dhe gjithëpërfshirëse. Rishikimi i pjesshëm i Kodit Penal nuk ka siguruar një qasje të tillë duke lënë jashtë kategori veprimesh që përbëjnë vepër penale siç është veprimtaria digjitale me përmbajtje ekstremiste dhe terroriste. Në këtë drejtim, rishikimi tërësor që po i bëhet Kodit Penal është një rast i mirë *për të adresuar në mënyrë adekuate dhe gjithëpërfshirëse këto fenomene*, bazuar në mësimet e nxjerra nga përvoja e viteve të

fundit por edhe praktikat e mira ndërkombëtare edhe në kuadër të procesit të përafrimit të legjislacionit me *acquis* të BE.

Individët shpesh radikalizohen dhe tërhiqen drejt veprimtarive ekstremiste dhe terroriste si rezultat i sfidave socio-ekonomike dhe situatave personale, të njohura si faktorë nxitës dhe tërheqës. Në këtë kontekst, është e rëndësishme që shteti, bashkë me aktorë të tjerë jo-publikë si media, komunitetet fetare dhe shoqëria civile, të angazhohen *në trajtimin e afatshkurtër dhe afatgjatë të shkaqeve që nxisin fenomenet ekstremiste*. Këto shkaqe përfshijnë mungesën e mundësive socio-ekonomike, marginalizimin, diskriminimin, qeverisjen e dobët, shkeljet e të drejtave të njeriut, situatat e sundimit të ligjit, konfliktet e zgjatura dhe të pazgjidhura, si dhe radikalizimin në burgje.

Në këtë përpjekje për të adresuar këto sfida, nuk duhet harruar *faktorë të tjerë të rëndësishëm që kontribuojnë në radikalizim*, duke përfshirë stimujt financiarë, propagandën në internet, shtrembërimin dhe keqpërdorimin e besimeve, ideologjive politike, dallimeve etnike dhe kulturore, si dhe rrjetet e rekrutimit personal në platformat sociale. Për të siguruar një përgjigje të suksesshme, duhet të zhvillohen *politika efektive, të cilat adresojnë këto shkaqe në një mënyrë integrale dhe koordinuar*. Vetëm përmes një përqasje të tillë të përbashkët dhe të koordinuar mund të ndërtohet një shoqëri e qëndrueshme dhe të shmangen pasojat e ekstremizmit

LHT dhe familjarët e tyre që kthehen nga zonat e konfliktit përmbushin njëherësh disa *faktorë vulnerabiliteti për shkak të rrethanave specifike dhe efekteve të traumës* dhe për këtë arsye përfitojnë nga mbrojtja dhe programet sociale dhe mbështetëse të rregulluara nga legjislacioni për mbështetjen dhe fuqizimin socio-ekonomik të grupeve të pafavorizuara por gjithmonë duke qënë në monitorim të vazhduar për sigurimin e rendit dhe sigurisë publike të komuniteteve ku vendosen përkohësisht ose përfundimisht, në përputhje me *legjislacionin dhe politikat për sigurinë dhe rendin publik*.

Në përputhje me rregullimet e legjislacionit për të drejtat dhe mbrojtjen e fëmijës, gjatë procesit të rehabilitimit dhe riintegrit, *fëmijës duhet t'i sigurohen standardet më të larta të shëndetit, trajtimit, rehabilitimit dhe riintegrit dhe t'i ofrohet shërbim i personalizuar dhe specializuar, në përputhje me parimin e interesit më të lartë të fëmijës*. Në rastin e fëmijëve të kthyer duhet t'i garantohet stabilitet dhe vazhdimësi në shërbime shëndetësore, të mbrojtjes dhe edukimit, duke mbajtur parasysh formimin e tyre fetar kulturor dhe gjuhësor.

Statusi ligjor dhe shtetësia e fëmijëve të lindur në zonat e konfliktit, të cilët kanë udhëtuar në Shqipëri pa dokumentacionin përkatës është një çështje që duhet adresuar. Udhëzimi i Ministrit të Brendshëm në lidhje me regjistrin e përkohshëm ofron një zgjidhje të ndërmjetme por jo të qëndrueshme për sa kohë që procedurat e vërtetimit të faktit dhe marrjes së vendimit përkatës nga gjykata për fëmijët e lindur në zonat e konfliktit dhe që

janë kthyer pa dokumentacion shoqëruar kalon në një procedurë të gjatë prej disa vitesh. Ndryshimet e bëra në ligjin për gjendjen civile²² hapin rrugën për mënyrën dhe afatet për regjistrimin e të lindurve në zonat e konfliktit por nuk e adresojnë rastin e fëmijëve të lindur në këto zona për arsye se i referohet rasteve kur ka një akt lindje të lëshuar jashtë vendit ndërsa në rastin e fëmijëve të lindur dhe të kthyer nga zonat e konfliktit nuk ka një akt të tillë.

Ruajtja e konfidencialitetit për të dhënat personale të individëve subjekt i proceseve rehabilituese dhe riintegruese është një aspekt delikat i cili kontribuon në mënyrë të drejtëpërdrejtë në sigurimin e të drejtave të fëmijëve dhe të drejtat e njeriut gjatë procesit të riintegrit të tyre në shoqëri por edhe në suksesin e këtyre proceseve.

Edhe në rastet e ***fëmijëve pa shtetësi***, në përputhje me legjislacionin në fuqi, fëmija është bartës i të gjithë të drejtave që lidhen me mbrojtjen, zhvillimin dhe mirëqenien. Në kthimet e mëparshme ka patur dhe raste të fëmijëve të lindur në zonat e konfliktit, me të paktën një prind shqiptar të cilët kanë marrë asistencën ligjore falas nga ente të njohura nga shteti shqiptar. Fëmijës së kthyer i garantohet e drejta për të pasur një shtetësi, për të ruajtur identitetin dhe e drejta e mendimit, ndërgjegjes dhe fesë. Respektimi i privatësisë së fëmijës është i rëndësishëm në çdo fazë të rehabilitimit dhe riintegrit të fëmijës së kthyer dhe cënimi i kësaj të drejte të fëmijës ndikon në mënyrë negative në ecurinë e këtyre proceseve.

Ngritja dhe funksionimi i ***Komiteteve Rajonale për Parandalimin e Radikalizimit dhe Luftën kundër EDH*** përfaqëson një zhvillim të rëndësishëm në drejtim të parandalimit, kundërshtimit dhe luftën kundër këtyre fenomeneve. Kjo njësi do të veprojë në nivel qarku për zbatimin e mekanizmit kombëtar të referimit pranë Koordinatorit Kombëtar për Parandalimin dhe Kundërshtimin e EDH dhe referimin pranë QKEDH të individëve apo grupeve të radikalizuara ose në rrezik radikalizimi.

Për shkak të përdorimit më të shtuar ***të mjedisit digjital për nxitjen e këtyre fenomeneve dhe rekrutimin e radikalizimin e individëve***, janë parashikuar ndërhyrje për një prezencë të strukturave të antiterrorit në mjedisin virtual, përmes kontrollit dhe monitorimit të hapësirave virtuale duke përfshirë hapësirën vështirësisht të depërtueshme të njohur ndryshe si *darknet*.

Zhvillimi i një komunikimi strategjik nëpërmjet rritjes së njohurive dhe ndërgjegjësimit të komuniteteve për këto fenomene me qëllim rritjen e reagimit dhe rezistencës së tyre

²² Neni 38/1, miratuar me Ligjin Nr. 69/2018, datë 11.10.2018 “Për disa shtesat dhe ndryshime në Ligjin Nr. 10129, datë 11.05.2009 “Për Gjendjen Civile”, i ndryshuar”;

përfaqëson një element të rëndësishëm dhe me impakt të qëndrueshëm në parandalimin dhe kundërshtimin e fenomeneve të radikalizimit, EDH dhe terrorizmit.

Për arritjen e objektivave strategjike janë parashikuar ndërhyrje që lidhen me *rritjen e kapaciteteve të agjencive inteligjente dhe institucioneve ligjzbatuese* në drejtim të parandalimit, ndërprerjes së financimit të terrorizmit, vlerësimeve të riskut, analizave dhe kërkimeve për faktorët nxitës dhe format e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit. Masa të caktuara të strategjisë aktuale synojnë *rritjen e efektshmërisë së bashkëpunimit ndërinstitutional në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar*.

Përmirësimi i sistemeve të mbledhjes, ruajtjes, analizimit dhe shpërndarjes së informacionit është vlerësuar si një ndërhyrje e rëndësishme për sigurimin e mbajtjen në mënyrë të sigurt të informacionit, analizimin e tij dhe ndërveprimin efektiv me agjenci e institucione të tjera ligjzbatuese, brenda e jashtë vendit. Mënyra dhe frekuenca e shkëmbimit të informacioneve ndërmjet institucioneve të përfshira, nën koordinimin e qendrës CVE nevojitet *të rregullohet më anë të një akti normativ që përcakton drejtimet e ndarjes së informacionit që lidhet me individët e prekur nga fenomenet e EDH dhe radikalizimit dhe frekuencën e azhurnimit të informacionit*. Aktualisht shkëmbimi e azhurnimi i informacioneve të kësaj natyre ndodh në mënyrë sporadike ose me kërkesë të institucioneve të interesuara, të cilat megjithë kërkesën nuk e marrin në kohë dhe mënyrën e duhur informacionin e kërkuar.

Institucionet qendrore duhet të identifikojnë mangësitë dhe të kontribuojnë për të përmirësuar mekanizmat e ndërveprimit nëpërmjet miratimit të *Procedurave Standarde të Veprimit* tashmë të konsoliduara dhe ti vendosin këto ndërhyrje mbi bazë të parimeve e standardeve të unifikuara për të gjithë profesionistët e përfshirë.

Parandalimi i ekstremizmit të dhunshëm (P/CVE) në Shqipëri është një sfidë komplekse që mund të adresohet nëpërmjet fuqizimit dhe integritetit të shërbimeve mbështetëse dhe mbrojtëse, asistencës mjekësore dhe psikologjike, mundësive të punësimit, arsimimit, përfshirjes sociale. Një fokus i veçantë duhet të vendoset në komunitetet në rrezik, bazuar dhe në informacionin e siguruar nga QKEDH. Gjithashtu, ky komponent, dhe jo vetëm, duhet të shfrytëzojë risitë e inovacionit, logjistikës dhe mbështetjen për të kryer anketa dhe studime në Shqipëri dhe rajon.

Mbrojtja dhe trajtimi i të dhënave personale është gjithashtu një aspekt i rëndësishëm jo vetëm për sigurimin e mbrojtjes së të drejtave të individëve të përfshirë në proceset rehabilituese dhe riintegruese por edhe për suksesin e këtyre proceseve. Ruajtja e konfidencialitetit të të dhënave është padyshim një aspekt që ka nevojë të përmirësohet.

Realizimi i takimeve informuese/ndërgjegjësuere ndërmjet institucioneve qendrore dhe atyre vendore me fokus forcimin dhe mirëfunksionimin e *Këshillave Vendorë të Sigurisë Publike* dhe *Komiteteve Rajonale për Parandalimin e Radikalizimit dhe Luftën kundër*

EDH në nivel qarku, përfaqëson një aspekt tjetër të rëndësishëm në drejtim të parandalimit, kundërshtimit dhe luftën kundër këtyre fenomeneve.

Vlerësimet periodike të nivelit të zbatimit të masave dhe ndërhyrjeve të parashikuara në Strategjinë Ndërsektoriale për Parandalimin e Ekstrtemizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit 2023-2025 përfaqëson një instrument të rëndësishëm për vlerësimin e situatës, nevojën për përmirësim dhe parashikimin e ndërhyrjeve prioritare, në përputhje me nevojat dhe burimet e disponueshme.

Shteti ka përgjegjësinë primare për administrimin e çështjeve të sigurisë dhe të të drejtave të njeriut për të kthyerit nga zonat e konfliktit në mënyrë gjithpërfshirëse, efektive, të koordinuar dhe në bashkëpunim me aktorë jopublikë. Qëllimi final është parandalimi i EDH dhe terrorizmit si dhe identifikimi i hershëm i individëve, grupeve dhe metodave radikale për të garantuar rendin dhe sigurinë publike si dhe parandalimin e kërcënimit terrorist duke e mbajtur atë në nivel të ulët. Në çdo rast, çështjet e sigurisë duhet të kenë përparësi në kuadër të detyrimit kushtetues për garantimin e sigurisë së vendit, mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe ruajtjen e interesave kombëtare.

Rasti i Shqipërisë mund të konsiderohet *ndër më të mirët në rajon* duke qenë se përveç se ka përmirësuar kuadrin ligjor, të politikave dhe institucional me një fokus të shtuar në proceset rehabilituese dhe riintegruese për të kthyerit nga zonat e konfliktit dhe individët e tjerë të radikalizuar ose në rrezik, ka siguruar një ndërveprim të koordinuar dhe strukturuar mes aktorëve publikë dhe jopublikë me qëllim efektshmërinë e masave dhe ndërprerjen e radikalizimit.

KREU II

PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E KOSOVËS

MIRËNJOHJE

Autori i Modeleve Pozitive në Lidhje me Legjislacionin dhe Praktikën Institucionale për sa I takon P/LEDh-së, Identifikimin dhe Ri-integrimin e LHT të kthyer, në produktin e përpiluar për Republikën e Kosovës, falënderon për kontributin dhe mbështetjen e ofruar përmes të intervistuarve profesionistë qeveritarë: z. Kujtim Bytyqi, shef i Sektorit të Planifikimit/Departamenti për Planifikim dhe Siguri/Drejtorja për Inteligjencë dhe Siguri/Ministria e Mbrojtjes, z. Albert Avdiu, Zëvendës Shef i Divizionit për Bashkëpunim Ndërkombëtar/Departamenti për Integritet Evropian, Bashkëpunim Ndërkombëtar dhe Koordinim i Politikave-MPB, Qeveria e Republikës së Kosovës, z. Sami Gashi Drejtor në Qendrën e Paraburgimit në Shërbimin Korrektues në Pejë/Ministria e Drejtësisë.

Pikëpamjet e shprehura në këtë raport janë të të intervistuarve dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e autorit të këtij raporti.

Singerisht,

Shukrije Gashi, Eksperte/Trajnuese e P/LEDh

Drejtori Ekzekutiv

Partners Kosova Qendra për Menaxhimin e Konfliktëve

Modelet pozitive në lidhje me legjislacionin dhe praktikën institucionale në lidhje me P/LEDh, identifikimin dhe riintegrimin e LHT-ve të kthyer në Kosovë

Komiteti Shqiptar i Helsinkit (KShH), në kuadër të nismës: “Të lëmë pas të shkuarën: ndërtimi i rezistencës ndaj ekstremizmit të dhunshëm nëpërmjet mbështetjes dhe edukimit” zbatuar në bashkëpunim me Linjën e Këshillimit për Gratë dhe Vajzat dhe financuar nga GECRF, ka identifikuar dhe bashkëpunuar me 4 ekspertë nga 4 vende të Ballkanit Perëndimor: ndër të cilët Kosova, Maqedonia e Veriut, Bosnja dhe Hercegovina dhe Serbia, me qëllim identifikimin e modeleve pozitive në lidhje me legjislacionin dhe praktikën institucionale që lidhen me P/LEDh-in, identifikimin dhe riintegrimin e LHT të kthyer.

SHKURTIME

DPRPR	Divizioni për Parandalimin dhe Riintegrimin e Personave të Radikalizuar
SHRR	Shkëputja, rehabilitimi dhe riintegrimi
MPB	Ministria e Punëve të Brendshme
MD	Ministria e Drejtësisë
ShKK	Shërbimi Korrektues i Kosovës
ShPK	Shërbimi i Provës në Kosovë
QP	Qendra e Paraburgimit
SPEDhÇT terrorizëm	Strategjia për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm që çon në terrorizëm
LKEDh	Lufta Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm
AT	Anti Terrori
KM	Komiteti i Ministrave
ICITAP	Programi Ndërkombëtar i Asistencës së Trajnimit të Hetimeve Penale,
BNNL	Byroja Ndërkombëtare e Narkotikëve dhe Ligjit
EK	Komisioni Evropian

Raporti mbi 'Modelet Pozitive në Lidhje me Legjislacionin dhe Praktikën Institucionale për sa i takon P/LEDh-së, Identifikimin dhe Ri-integrimin e LHT të kthyer, në Republikën e Kosovës', është hartuar mbi bazën e thirrjes së hapur të Komitetit Shqiptar të Helsinkit (KShH), në kuadër të nismës "Lënia prapa e të shkuarës: Ndërtimi i rezistencës ndaj ekstremizmit të dhunshëm përmes mbështetjes dhe edukimit" zbatuar në bashkëpunim me Linjën e Këshillimit për Gra dhe Vajza dhe financuar nga GCERF.

Prezantim

Në këtë botë plot pasiguri, të shkaktuar nga konfliktet offline, me zgjidhje të penguar për një kohë të gjatë për sa i takon çështjeve etnike, fetare, si dhe luftërave të reja, terrorizmi perceptohet si kërcënim dhe fenomeni më i pakontrolluar për sigurinë globale dhe jetën e qytetarëve të saj, për shkak të agjendës ideologjike që përmban, pavarësisht përhapjes gjeografike. Edhe Kosova u ndikua nga ky fenomen, për shkak të pavarësisë së brishtë si shtet i ri, dobësisë ekonomike, shkallës së lartë të papunësisë dhe pavarësisë së saj ende në pritje të konsolidimit, për shkak të Rezolutës 1244 të Këshillit të Sigurimit të

OKB-së, një proces që ecën me ritme të ngadalta drejt zgjidhjes, lehtësisht i ndikueshëm nga ideologjitë e ndryshme radikale dhe terrorizmi të përhapura përmes platformave të mediave online, të cilat u shfaqën menjëherë pas Pranverës Arabe, duke shkaktuar një fluks të madh të rinjsh që largoheshin nga vendi drejt Sirisë dhe Irakut, me besimin se po mbështesnin përpjekjet demokratike të popullit sirian kundër regjimit të Assadit.

“Dihet se më shumë se 400 burra, gra dhe fëmijë kosovarë kanë udhëtuar në zonat e konfliktit të armatosur në Siri dhe Irak për të luftuar ose për Shtetin Islamik ose për Al Nusra-n (një degë e Al-Kaedës në Siri). Rreth 70 prej tyre kanë humbur jetën, ndërsa 130 janë kthyer në Kosovë dhe 200 mbeten në zonat e konfliktit.²³

“Qeveria e Kosovës, ndër të parat në Ballkan dhe në nivel botëror, riatdheshoi vullnetarisht një numër të konsiderueshëm të të kthyerve. Në mbështetje të programeve të rehabilitimit dhe riintegrit, Ministria e Punëve të Brendshme krijoi një Divizion për Parandalimin dhe Riintegrimin në vitin 2018, duke punuar ngushtësisht me individë për të parandaluar radikalizmin. Shërbimi Korrektues i Kosovës, me ndihmën e SHBA-së, është duke zbatuar një program për të përmirësuar menaxhimin e terroristëve në burg, me qëllim riintegrimin e individëve që kanë vuajtur dënimin nën akuzat për terrorizëm.

Duke pasur parasysh praninë me ndikim të një shumëllojshmërie të gjerë aktorësh dhe donatorësh të përfshirë në parandalimin dhe luftimin e terrorizmit, duhet të pritët që të ketë më shumë fokus në çështjet e të drejtave të njeriut. Kosova është në nivel të standardeve në këtë aspekt. Qeveria është e vetëdijshme se ankesat duhet të zgjidhen, pushtetet vendore duhet të fuqizohen, pasojat e padëshiruara duhet të adresohen, se sigurizimi nuk është zgjidhja, dhe se stigmatizimi dhe shkeljet e të drejtave të njeriut vetëm sa do ta përkeqësojnë problemin. Të gjithë këto elementë dhe aspekte merren parasysh gjatë zhvillimit të politikave (Z. Kujtim Bytyqi, Ekspert Kombëtar i njohur ndërkombëtarisht, përgjigja e tij si i intervistuar i raportit tonë).

E përkushtuar për të përmbushur detyrimet ndaj qytetarëve të saj dhe aleatëve ndërkombëtarë (BE-së dhe SHBA-së), Qeveria e Kosovës dhe institucionet e saj në bashkëpunim të ngushtë me Qeverinë e SHBA-së, arritën të përcaktojnë, mësojnë dhe përshtatin politikat e qarta të vendosura në luftën kundër terrorizmit dhe kanë marrë masa konkrete në fusha të caktuara: 1. Masat në aspektin legjislativ; 2. Mekanizmat për luftimin e terrorizmit; 3. Planifikimi i luftimit të terrorizmit dhe 4. Veprimtaritë konkrete në luftën kundër terrorizmit.

²³ Li. Semini, F. Bajrami, 110 kosovarë, kryesisht fëmijë dhe gra, të kthyer nga Siria, “The Seattle Times”, 20 prill, 2019, www.seattletimes.com/nation-world/world/110-kosovars-mostly-children-and-women-returned-from-syria/ (qasur më, 29.01.2021).

KORNIZA STRATEGJIKE DHE LIGJORE E KOSOVËS PËR LUFTËN KUNDËR EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM, RADIKALIZMIT DHE TERRORIZMIT

Zbatimi i këtyre objektivave strategjike dhe masave specifike do të kryhet në përputhje me nismat evropiane dhe globale për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm dhe radikalizmin. Qeveria e Republikës së Kosovës është e përkushtuar që përmes kësaj Strategjie të kontribuojë në zbatimin e konkluzioneve nga Samiti i Uashingtonit për luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm. Samiti arriti në përfundimin se është e nevojshme të bashkohen dhe të bashkërendohen përpjekjet për parandalimin e ekstremizmit dhe për të mbrojtur tolerancën fetare në mbarë botën, veçanërisht në vendet e prekura nga ekstremizmi i dhunshëm.

Për më tepër, Këshilli i Evropës ka miratuar Planin e Veprimit 2015-2017 për luftimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit që çon në terrorizëm, i cili përmban dy objektiva dhe një sërë veprimtarish në këtë drejtim. Parandalimi dhe lufta kundër ekstremizmit të dhunshëm do të kontribuojë në procesin integruar të Republikës së Kosovës në mekanizmat euroatlantikë; prandaj zbatimi i kësaj strategjie do të jetë një nga prioritetet kyçe të Republikës së Kosovës gjatë periudhës afatmesme.

[\(Strategy on Prevention of Violent Extremism and Radicalisation Leading to Terrorism 2015-2020.pdf.\)](#)

Republika e Kosovës e trajton çështjen e ekstremizmit të dhunshëm, radikalizmit dhe terrorizmit përmes një kornize strategjike dhe ligjore.

KUADRI STRATEGJIK

Që nga viti 2009, Republika e Kosovës ka hartuar dokumente strategjike për parandalimin dhe luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm, radikalizmit dhe terrorizmit. Me qëllim të avancimit të politikave shtetërore dhe në përputhje me trendet e fundit, këtë vit u miratua Strategjia e re. Qeveria e Republikës së Kosovës, më 26 qershor 2023, ka miratuar Strategjinë Kombëtare për Parandalimin dhe Luftimin e Terrorizmit 2023-2028 dhe Planin e Veprimit 2023-2025. Strategjia bazohet në përmbajtjen dhe mësimet e nxjerra nga dy dokumente strategjike të kaluara: Strategjia për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit që çon në terrorizëm, si dhe në Strategjinë Kundër Terrorizmit, por gjithashtu pasqyron zhvillimet më të fundit në këtë fushë. Përmbajtja dhe trajtimi i të gjitha formave të radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm në këtë Strategji janë përgatitur në bazë të analizave të sigurisë nga institucionet vendore, si dhe në përputhje me parimet e Agjendës Kundër Terrorizmit për BE 2020 dhe politikat dhe orientimet e partnerëve strategjike të Kosovës.

Bazuar në vlerësimet e bëra, trendet rajonale dhe globale, si dhe në përputhje me politikat dhe orientimet e partnerëve strategjikë të Kosovës, kjo Strategji bazohet në katër objektiva strategjikë: Parandalimi, Mbrojtja, Ndjekja e vazhdimësisë dhe Reagimi.

- **PARANDALIMI:** synon të parandalojë dhe të luftojë ekstremizmin e dhunshëm dhe terrorizmin duke identifikuar dhe adresuar shkaqet rrënjësore, gjegjësisht duke luftuar ideologjitë e dhunshme ekstremiste ose radikale, të cilat inkurajojnë individët ose grupet të justifikojnë dhe përdorin dhunën si një mjet për të arritur qëllimet e tyre, si dhe duke reduktuar mundësitë e kryerjes së sulmeve terroriste.
- **MBROJTJA:** Qëllimi i këtij objektiwi strategjik është mbrojtja efikase nga kërcënimet apo sulmet terroriste ndaj Republikës së Kosovës apo interesave të saj në rajon dhe më gjerë, si dhe minimizimi i cenueshmërisë nga ky fenomen.
- **NDJEKJA PENALE:** Nëpërmjet të cilës institucionet ligjzbatuese do të identifikojnë, hetojnë dhe zbulojnë veprat penale të terrorizmit dhe financimit të terrorizmit, si dhe do të nxjerrin para drejtësisë individë ose grupe që paraqesin kërcënim terrorist ose kryejnë akte terroriste;
- **PËRGJIGJJA:** Ka për qëllim përgatitjen e institucioneve të Republikës së Kosovës për menaxhimin dhe minimizimin e pasojave të sulmeve terroriste, ngritjen e kapaciteteve për përballimin e pasojave, koordinimin e reagimit dhe mbrojtjen, si dhe ndihmën ndaj viktimave.

Objektivat strategjikë do të arrihen nëpërmjet zbatimit të veprimtarive specifike të parashikuara në Planin e Veprimit 2023 - 2025.

KUADRI LIGJOR

Sa i përket kornizës ligjore, Republika e Kosovës ka miratuar disa ligje që drejtpërdrejt ose tërthorazi trajtojnë çështjen e ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit. Këto ligje janë hartuar në bazë të standardeve më të mira nga kjo fushë dhe në përputhje me ligjet e Bashkimit Evropian. Disa nga këto ligje janë:

- Ligji për ndalimin e shkuarjes në konflikte të armatosura jashtë territorit shtetëror, 2015;
- Kodi Penal, Gjatë rishikimit të Kodit Penal në vitin 2018, u prezantua një vepër e re penale (neni 137, Udhëtimi për qëllime terrorizmi), e cila është në përputhje me Direktivën e BE-së për Anti-Terrorin (Direktiva 2017/541);
- Ligji i ri për zbatimin e sanksioneve financiare ndërkombëtare të synuara është miratuar në fund të vitit 2022, duke prezantuar zhvillimet dhe standardet më të fundit ndërkombëtare në këtë fushë.

KUADRI INSTITUCIONAL

Për zbatimin e obligimeve që burojnë nga Strategjia dhe korniza ligjore janë ngritur institucionet përkatëse të Republikës së Kosovës, si:

- Koordinatori Kombëtar për AT/LEDh;

- Policia e Kosovës, Drejtoria Anti Terrorizmit;
- Agjencia Kosovare e Inteligjencës;
- Divizioni për Parandalimin dhe Riintegrimin e Personave të Radikalizuar, MPB;
- Njësia e Inteligjencës Financiare.

Republika e Kosovës konsiderohet si një nga shembujt më të mirë për kthimin dhe riintegrimin e luftëtarëve të huaj. Ministria e Punëve të Brendshme ka krijuar Divizionin për Parandalimin dhe Riintegrimin e Personave të Radikalizuar, i cili është gjithashtu përgjegjës për punën me të kthyerit nga zonat e konfliktit. Në fund të vitit 2022, MPB e përditësoi Programin e saj për Rehabilitim dhe Riintegrim, për t'iu përshtatur nevojave të fundit (përgjigja e tij si i intervistuar në raportin tonë, z. Albert Avdiu, Zëvendës kryetar i Divizionit për Bashkëpunim Ndërkombëtar/Departamenti për Integritet Evropian, Bashkëpunimi Ndërkombëtar dhe Koordinimi i Politikave-MPB, Qeveria e Republikës së Kosovës).

MODELET POZITIVE NË LIDHJE ME LEGJISLACIONIN NË KOSOVË LIDHUR PËR SA I TAKON EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM, IDENTIFIKIMIT DHE RIINTEGRIMIT TË LTH TË KTHYER

“Në vitin 2023, Kosova konsolidoi strategjitë për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe anti-terrorizmit në një Strategji të vetme Shtetërore për Parandalimin dhe Luftën Kundër Terrorizmit (2023–2028). Në fazën e hartimit u përfshinë institucione të ndryshme qeveritare, OJQ përkatëse, aktorë të shoqërisë civile, donatorë dhe partnerë ndërkombëtarë. Kjo strategji e re, e bazuar në një vlerësim të strategjisë së mëparshme të P/LEDh, thekson qasjen e të gjithë qeverisë dhe të gjithë shoqërisë nga fillimi deri në zbatim.

Bashkëpunimi me organizatat e shoqërisë civile dhe partnerët ndërkombëtarë ka qenë vazhdimisht në nivelin më të lartë si në strategjitë e vitit 2015 ashtu edhe atë të vitit 2023. Kosova ka ndjekur modele pozitive në zbatimin e strategjive kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit, me fokus në një qasje shumëdimensionale, bashkëpunim të shkëlqyer me komunitetet vendore dhe një qasje proaktive për riatdhesimin dhe riintegrimin e luftëtarëve të huaj kosovarë (Z. Kujtim Bytyqi, Ekspert Kombëtar i njohur ndërkombëtarisht, përgjigja e tij si i intervistuar i raportit tonë).

Përveç tij, janë edhe rregulla dhe rregullore ndërkombëtare të BE-së të përshtatura në kontekstin e vendit:

- Rregullat Evropiane të Burgjeve (Rekomandimi Rec (2006)2 i Komitetit të Ministrave),
- Rregullat e Këshillit të Evropës për Testimin (Rekomandimi KM/Rec (2010)1 i Komitetit të Ministrave),
- Rregullat evropiane për shkelësit e mitur që i nënshtrohen sanksioneve ose masave (Rekomandimi KM/Rek. (2008)11),

- Rekomandimi KM/Rek. (2012)12 i Komitetit të Ministrave për të burgosurit e huaj,
- Rekomandimi KM/Rek. (2014)3 i Komitetit të Ministrave në lidhje me autorët e rrezikshëm dhe Rekomandimi KM/Rek. (2014)4 i Komitetit të Ministrave për monitorimin elektronik.

Që nga viti 2014, Shërbimi Korrektues i Kosovës (SHKK) ka filluar pranimin e të burgosurve për vepra të ndryshme penale që lidhen me terrorizmin.

Nga ajo kohë e deri më tani, SHKK ka trajtuar qindra të burgosur të kësaj kategorie dhe si rrjedhojë kemi pasur përafërsisht mbi 60 të dënuar për vepra penale kundër rendit kushtetues lidhur me terrorizmin.

Meqenëse lufta kundër radikalizmit bazohet në atë se ku mund të çojë radikalizmi, në ekstremizëm të dhunshëm dhe terrorizëm, gjatë vitit 2017 SHKK-ja, me mbështetjen e partnerëve ndërkombëtarë, konkretisht nga ICITAP, ka filluar bashkëpunimin në zhvillimin e programeve specifike në lidhje me trajtimin e të burgosurve për veprat penale të terrorizmit, ku u miratua plani strategjik për luftimin e ekstremizmit të dhunshëm në burgje dhe menaxhimin e të burgosurve ekstremistë, sipas të cilit parashikohen tre komponentë kryesorë:

- Programi i rehabilitimit dhe riintegrit.
- Njësia për vlerësim dhe klasifikim dhe
- Njësia e Inteligjencës Korrektuese.

Gjatë vitit 2019, projekti i Këshillit të Evropës “Forcimi i kapaciteteve penitenciare në adresimin e radikalizmit në burgjet e Ballkanit Perëndimor, Instrumenti Horizontal për Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë 2019-2022, i cili përfshin vendet e rajonit dhe SHKK-në, ka filluar gjatë vitit 2019 duke formuar dhe përgatitur mekanizmat e brendshëm profesionalë për komponentët:

- Ekzaminimi, vlerësimi i riskut dhe shpërndarja e të burgosurve të radikalizuar
- Rehabilitimi dhe shkëputja nga dhuna
- Ngritja e kapaciteteve dhe trajnimi i punonjësve të burgjeve
- Përgatitja për lirim dhe ndihma në sferën post-kriminale

Që atëherë, Programi për Rehabilitim dhe Riintegrim i SHKK-së tashmë ka marrë dimensionet e duhura së bashku me aplikimin dhe funksionalizimin e plotë. Meqenëse pjesëmarrja në program është ende vullnetare, dënimet e shkurtra të shumicës së të burgosurve nuk kanë qenë në gjendje të plotësojnë plotësisht të gjithë komponentët e programit. Megjithatë, deri më tani, me punën intensive të ekipeve të nivelit të lartë, janë arritur rezultate dhe objektiva të kënaqshme, si p.sh. monitorimi, identifikimi, parandalimi dhe rehabilitimi i kësaj kategorie të burgosurish. Megjithatë, SHKK ka përpjekje për rehabilitim dhe riintegrim edhe me dënime të shkurtra, ku gjithashtu

përgatit një plan para lirit për ata të burgosur, plan i cili më pas i komunikohet Divizionit për Parandalim dhe Riintegrim të MPB-së, të cilët po përfshihen në veprimtari me bazë në komunitet dhe drejt riintegrit të tyre të plotë.

Tani, SHKK-ja, përmes planeve ekzistuese specifike programore si dhe projekteve të ndryshme të mbështetura nga ICITAP, BNNL dhe KE, zbaton programe të ndryshme për zhvillimin profesional të mekanizmave të vlerësimit dhe synon të ndihmojë të gjithë të burgosurit, e veçanërisht kategorinë e të burgosurve për ekstremizëm të dhunshëm që të rehabilitohen dhe risocializohen duke u kthyer në komunitet si qytetarë paqësorë dhe produktivë në jetën e tyre post-kriminale, duke i trajtuar dhe respektuar gjithmonë të drejtat e tyre morale dhe njerëzore si çdo i burgosur tjetër.

Në këtë segment, përmes programeve të rehabilitimit dhe risocializimit të të burgosurve të kësaj kategorie, Institucionet e SHKK-së aplikojnë programe specifike të përgjithshme dhe të veçanta, duke ofruar:

- Arsimit të mesëm profesional në Qendrën Korrektuese (QK) në Dubravë.
- Edukim dhe trajnim për të sfiduar ideologjinë dhe për të zhvilluar të menduarit kritik
- Kualifikim dhe trajnim profesional (zdrurkhtari, hidraulik, axhustator, teknik kondicionerësh, etj.).
- Program për sjelljet kognitive në BSL dhe KK në Dubravë
- Ushtrim i vetë-kontrollit
- Ndërhyrja e punës sociale për të krijuar një vizion të qartë dhe një të ardhme më të mirë.
- Trajtimi i shëndetit mendor
- Aktivitete sportive dhe rekreative për të zhvilluar punën ekipore, besimin dhe vetë-përmbushjen pa pasur nevojë për dhunë
- Angazhimet në proceset e punës
- Zeje.

Përfundim

Vlerësohet se SHKK është në drejtimin e duhur drejt forcimit të kapaciteteve dhe mekanizmave profesionale për Vlerësimin dhe Klasifikimin e të pandehurve në këtë sistem, veçanërisht duke synuar përcaktimin e shkallës së ekstremizmit dhe rreziqet për të burgosurit e akuzuar dhe të dënuar për terrorizëm.

Përballë sfidave globale të paraqitura nga terrorizmi dhe ekstremizmi i dhunshëm, Kosova ka shfaqur qëndrueshmëri dhe përkushtim për të mbrojtur qytetarët e saj dhe aleatët ndërkombëtarë. Përballë kompleksiteteve që burojnë nga konfliktet historike, pavarësia e brishtë, dobësitë ekonomike dhe ndikimi i ideologjive radikale, Kosova e ka

trajtuar në mënyrë aktive këtë çështje përmes një kornize gjithëpërfshirëse strategjike, ligjore dhe institucionale.

Qeveria e Kosovës, duke e ditur urgjencën që kërkohet për luftën ndaj terrorizmit, ka ndërmarrë hapa të rëndësishëm për zhvillimin dhe zbatimin e politikave të fuqishme. Riatdhesimi vullnetar i individëve të përfshirë në konflikte të armatosura, duke përfshirë një qasje proaktive ndaj rehabilitimit dhe riintegrit, ilustron përkushtimin e Kosovës në adresimin e shkaqeve bazë të radikalizimit. Krijimi i Divizionit për Parandalimin dhe Riintegrimin dhe bashkëpunimi me partnerët ndërkombëtarë, veçanërisht Shtetet e Bashkuara, demonstrojnë një qasje të gjithë qeverisë dhe të gjithë shoqërisë.

Korniza strategjike dhe ligjore e Kosovës, siç është përmbledhur në Strategjinë Kombëtare për Parandalimin dhe Luftimin e Terrorizmit 2023-2028, pasqyron evoluimin e politikave të saj në përgjigje të dinamikave globale në ndryshim. Katër objektivat strategjike - Parandalimi, Mbrojtja, Ndjekja penale dhe Reagimi - nënvizojnë qasjen e shumëanshme të adoptuar kundër ekstremizmit të dhunshëm në mënyrë efektive. Përafrimi i nismave të Kosovës me përpjekjet evropiane dhe globale, thekson edhe më shumë përkushtimin e saj ndaj bashkëpunimit ndërkombëtar.

Korniza ligjore, duke përfshirë ligjet për konfliktin e armatosur, veprat penale të lidhura me terrorizmin dhe sanksionet e synuara financiare ndërkombëtare, pasqyrojnë ndjekjen e Kosovës të standardeve ndërkombëtare dhe direktivat e Bashkimit Evropian. Korniza institucionale, e përbërë nga entitete të tilla si Koordinatori Kombëtar për AT/LEDh, Policia e Kosovës, Agjencia e Inteligjencës dhe Divizioni për Parandalim dhe Riintegrim, formon një rrjet të fuqishëm të dedikuar për luftimin e terrorizmit.

Për më tepër, modelet pozitive të Kosovës në legjislacion, identifikimin dhe riintegrimin e të kthyerve nga luftëtarët e huaj terroristë (LHTK) theksojnë përkushtimin e saj ndaj të drejtave të njeriut dhe praktikave më të mira. Bashkëpunimi me organizatat e shoqërisë civile, komunitetet vendore dhe partnerët ndërkombëtarë, shfaq një qasje të gjithanëshme dhe gjithëpërfshirëse.

Si përfundim, qëndrimi proaktiv i Kosovës ndaj terrorizmit, i mbështetur nga një strategji, kornizë ligjore dhe strukturë institucionale e mirëpërcaktuar, e pozicionon atë si një shembull të lavdërueshëm në përpjekjet botërore për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm. Ndërsa kombi vazhdon të zbatojë dhe përshtasë politikat e veta, ai qëndron i vendosur në angazhimin e tij për të krijuar një mjedis të sigurt dhe për të kontribuar në paqen dhe stabilitetin ndërkombëtar.

KREU III

PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË SË VERIUT

Hyrje

Ballkani Perëndimor ofron një terren të favorshëm për pjesëmarrje në lëvizjet ekstremiste të dhunshme. Një rajon i trazuar që ka të përbashkët një histori të gjatë konfliktesh të armatosura që vazhdojnë të rizgjojnë çështje të pazgjidhura të së kaluarës ndërmjet shteteve të sapo formuara me ekonomi të dobëta të ndikuara ndjeshëm nga një periudhë e gjatë tranzicioni nga komunizmi në demokraci, si dhe të ekspozuara ndaj korrupsionit afatgjatë, mungesës së shtetit të së drejtës, një sistemi arsimor gjithnjë e më të kalbur si dhe ikjes së trurit, i bën qytetarët e këtij rajoni të ndjeshëm ndaj ideologjisë ekstremiste dhe dhunës. Shumë nga faktorët e identifikuar shtysë të ekstremizmit të dhunshëm mund të vërehen në shtetet e Ballkanit Perëndimor, të cilat për shumë vite kanë qenë në udhëkryq midis ideologjive perëndimore dhe lindore dhe që ende perceptohen si "oborri i pasmë" i Bashkimit Evropian me pak shanse për t'u bërë anëtare të BE-së në një të ardhme të afërt, pavarësisht proceseve të negociatave që kanë zgjatur dhjetëvjeçarë me radhë. Një çështje e përbashkët që bashkon shtetet e Ballkanit Perëndimor kur analizohet ekstremizmi i dhunshëm, është ngjashmëria e faktorëve të shtytjes dhe tërheqjes, si dhe ngjashmëria e linjave të veprimit të ndjekura në këtë drejtim. Studimet tregojnë se shumica e vendeve të Ballkanit Perëndimor kanë ndërmarrë hapa të ngjashëm drejt ndërtimit të një qasjeje efektive në trajtimin e fenomenit të luftëtarëve të huaj terroristë (FTF)²⁴. Secili nga vendet ka ndryshuar kodin penal duke kriminalizuar pjesëmarrjen në ushtritë e huaja dhe konfliktet e armatosura të huaja. Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina dhe Maqedonia e Veriut i prezantuan këto kriminalizime në vitin 2014, të ndjekura nga Kosova në vitin 2015. Megjithatë, jo të gjitha vendet kanë ndërmarrë të njëjtët hapa në të njëjtën kohë për të zbatuar ndryshimet e reja dhe për të zhvilluar strategji L/PEDh. Kriminalizimet e reja të promovuara në kodet penale në rajon u pasuan nga veprime policore që rezultuan në çështje gjyqësore dhe dënime. Këto veprime zhvilluan politikën e hershme represive ndaj ekstremizmit të dhunshëm në rajon. Strategjitë L/PEDh erdhën më vonë. Shqipëria miratoi Strategjinë e saj Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm në fund të vitit 2015 (kriminalizimi ndodhi në vitin 2014), Kosova miratoi një strategji për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Radikalizimit që çon në Terrorizëm në shtator 2015, pesë muaj pas kriminalizimit, dhe Bosnja dhe Hercegovina miratoi Strategjinë për Luftimin e Terrorizmit në vitin 2016. Fillimisht, Kosova, Shqipëria dhe Mali i Zi miratuan strategjitë për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm, ndërsa Bosnja dhe Hercegovina, Serbia dhe Maqedonia e Veriut përmirësuan strategjitë e tyre për Luftimin e Terrorizmit me një rol dytësor për të adresuar LEDh dhe parandalimin e

²⁴ Selimi dhe Stojkovski 2016, 34.

radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm²⁵. Vetëm në vitin 2018, Maqedonia e Veriut zhvilloi një Strategji L/PEDh të ndarë nga Strategjia e saj për Luftimin e Terrorizmit.

Studimet sugjerojnë se që nga viti 2012 rreth 150 individë nga Republika e Maqedonisë së Veriut (RMV) kanë udhëtuar në zona konflikti në Siri dhe Irak²⁶. Ndër këta individë, 76 janë kthyer, 37 kanë humbur jetën dhe 17 mbeten në zonat e konfliktit. Kohët e fundit, Drejtoria për Zbatimin e Sanksioneve në RMV (DZS) ka ndarë informacionin se gjithsej 78 individë po vuajnë dënime me burg për krime të lidhura me radikalizimin. Ndër ta, 15 janë dënuar për Pjesëmarrje në formacione të huaja ushtarake, policore, paramilitare ose parapolicë (siç përcaktohet në Nenin 322-a të Kodit Penal), 45 individë janë dënuar për Terrorizëm (sipas Nenit 394-b të Kodit Penal) dhe 18 individë janë dënuar për Kërcënim terrorist ndaj rendit dhe sigurisë kushtetuese (sipas Nenit 313 të Kodit Penal)²⁷. Që nga qershori 2022, Maqedonia e Veriut ka dëshmuar rikthimin e të paktën 11 të rriturve meshkuj të lidhur me Shtetin Islamik nga Siria, të lehtësuar nga dy operacione me ndihmën e ushtrisë amerikane. Transferimi fillestar ndodhi më 7 gusht 2018, duke përfshirë shtatë shtetas të mbajtur më parë nga forcat kurde, duke shënuar Maqedoninë e Veriut si vendin e parë evropian që riktheu publikisht Luftëtarët e Huaj Terroristë (LHT) të Shtetit Islamik nga Siria²⁸. Operacioni pasues ndodhi më 17 korrik 2021 dhe përfshiu katër burra të lidhur me Shtetin Islamik, së bashku me pesë gra dhe 14 të mitur²⁹.

Raportet e Komisionit Evropian kanë zbuluar se Maqedonia e Veriut posedon një strukturë ligjore të krijuar për të luftuar krimin e organizuar që respekton normat evropiane³⁰. Përveç kësaj, janë bërë përparime në luftimin e terrorizmit, veçanërisht në fushat e parandalimit dhe luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm përmes miratimit të strategjive të reja kombëtare për luftimin e terrorizmit (2023-2027) dhe atë ndaj ekstremizmit të dhunshëm (2023-2027) në maj 2023 me planet e veprimit përkatëse³¹. Këto përpjekje janë në përputhje me objektivat e përcaktuara në Planin e Përbashkët të Veprimit për Luftën kundër Terrorizmit për Ballkanin Perëndimor dhe marrëveshjet dypalëshe të zbatimit. Megjithatë, përpjekjet e vazhdueshme janë të nevojshme për të përparuar më tej me masat antiterror.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Shikov dhe Musliu, 2021.

²⁷ Informacioni i marrë nga DES përmes komunikimit me email në 22.3.2024.

²⁸ Shtuni, 2022.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Vanchoski, Shikova, dhe Musliu 2020.

³¹ Raporti i progresit i BE-së për Maqedoninë e Veriut 2023.

1. Evolucion i qasjes ndaj LEDh në Maqedoninë e Veriut

Siç theksohet nga Qehaja dhe Perteshi (2018): “Ekstremizmi i dhunshëm dhe radikalizimi në Maqedoni janë në thelb të enigmës komplekse në mozaikun më të gjerë të ndërtimit të shtetit dhe kohezionit shoqëror.”³² Ndërsa faktorët individualë shtytës drejt ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut duken të krahaseshëm me faktorët e gjetur gjetiu në rajon, ka disa faktorë të caktuar strukturorë që tregojnë një kontekst specifik të radikalizimit të perceptuar në këtë vend. Qehaja dhe Perteshi argumentojnë se moria e problemeve shoqërore dhe ndëretnike çoi në fetarizimin e një pjese të shoqërisë dhe rrënjosjen e grupeve etnike në identitetin e tyre të veçantë, dhe me disa që përvetësojnë një ideologji më konservatore kombëtare ose fetare. Për më tepër, ka një karakteristikë specifike që rrallë gjendet në vende të tjera të Ballkanit Perëndimor, e cila e bën kontekstin e radikalizimit të Maqedonisë së Veriut shumë specifik. Konkretisht, megjithëse rrënjët e radikalizimit të lidhur me ndikimet e Lindjes së Mesme kanë qenë të dukshme në Maqedoninë e Veriut që nga fillimi i viteve 1990, ky fenomen është lejuar të shkojë “nën rrogëz” për vite dhe dekada me radhë para se të zhvillohej një qasje serioze qeveritare në këtë drejtim. Siç vërejnë me të drejtë Qehaja dhe Perteshi, ka pasur edhe raste ku partia e mëparshme qeverisëse në Maqedoninë e Veriut ka keqinterpretuar praninë e ekstremizmit fetar për të thelluar ndarjet etnike në vend³³ përmes rasteve gjyqësore që janë perceptuar gjerësisht si të sajura³⁴. Politizimi i kësaj çështjeje³⁵ ka çuar në adresimin e vonuar të këtij problemi³⁶. Në këtë drejtim, një analizë dukshëm e munguar e rolit që agjencitë e inteligjencës shtetërore nga shumë aspekte, përfshirë këndvështrimin e ndikimeve perëndimore ose lindore, mund të japin një kuptim ndriçues për prirjet e L/PEDh-së në Ballkanin Perëndimor dhe veçanërisht në Maqedoninë e Veriut ku agjencitë e inteligjencës kanë luajtur shumë role, nga lejimi i lëvizjeve ekstremiste të dhunshme të zhvillohen “nën rrogëz” deri te pjesëmarrja në përfshirjen e provave në incidente që janë deklaruar si raste të terrorizmit siç citohet në

³² Qehaja dhe Perteshi 2018, 7

³³ Për të kuptuar më tej manipulimin e fakteve dhe procedurave nga ministria e Brendshme e Maqedonisë në të kaluarën, konsultoni incidentin “Rastanski Lozja” që përfshinte vrasjen arbitrare të migrantëve të pafajshëm pakistanezë dhe indianë nga policia dhe zyrtarët e inteligjencës së Maqedonisë së Veriut në vitin 2002, të vrarë në gjakftohtësi për të impresionuar komunitetin ndërkombëtar përmes imazhit të luftës kundër “fundamentalizmit islamik” pas sulmeve të 11 shtatorit në SHBA (Karajkov 2005). Për më tepër, për të kuptuar më mirë keqinterpretimin e qëllimshëm të radikalizmit fetar për të thelluar ndarjet etnike në vend, konsultoni rastin “Monster”, ku katër djem të rinj dhe një dëshmitar, të gjithë maqedonas etnikë, u vranë në prag të Pashkëve të vitit 2012. Rasti u gjykua si terrorizëm i lidhur me radikalizmin fetar, u perceptua si një rast gjyqësor i inskenuar dhe për këtë arsye u rishqyrtua, dhe deri më sot, prokuroria nuk ka qenë në gjendje të provojë motivet fillestare të radikalizmit fetar të pretenduara për këtë vrasje të tmerrshme (Marusic 2017).

³⁴ Mitevski 2018, 142-143.

³⁵ Feta, Armakolas, dhe Krstinovska 2023, 12.

³⁶ Šutarov 2017.

këtë dokument. Është e qartë se ka një hendek të madh në analizimin e rolit të këtyre agjencive nga këndvështrimi i L/PEDh-së.

Studiuesit vërejnë se radikalizimi fetar në këtë vend filloi në fillim të viteve 1990 dhe është i lidhur ngushtë me fluksin e papritur të organizatave joqeveritare të financuara nga shtetet e Gjirit dhe kthimin e imamëve të rinj nga Lindja e Mesme që kishin ndjekur shkolla radikale islame³⁷. Nga ana tjetër, qasja fetare islame në Maqedoninë e Veriut dhe përgjithësisht në Ballkanin Perëndimor ka ndjekur tradicionalisht shkollën liberale islame Hanafi në kombinim me një qasje shumë sekulare dhe të moderuar ndaj praktikimit të fesë. Siç shpjegojnë Selimi dhe Stojkovski (2016), organizatat bamirëse arabe joqeveritare "gjetën rrugën e tyre në rajon duke shfrytëzuar mungesën e stabilitetit politik dhe ekonomik që rezultoi nga rënia e socializmit për të përhapur ide ekstreme.³⁸"

Nga ana tjetër, zhvillimet e mëvonshme në Maqedoninë e Veriut kanë parë një ndryshim në qëndrimin ndaj trajtimit të radikalizmit etnocentrist dhe ekstremizmit të dhunshëm. Sulmi në Parlament më 27 prill 2017³⁹ gjatë procesit të transferimit të pushtetit midis qeverisë së vjetër dhe asaj të sapozgjedhur ka treguar të jetë një pikë kthese në qasjen ndaj radikalizmit. Konkretisht, ky incident u ndoq gjyqësisht si një sulm terrorist i udhëhequr nga nacionalizmi etnik dhe personat u dënuan nën akuzën për kërcënim terrorist ndaj rendit dhe sigurisë kushtetuese të vendit⁴⁰. Në një rast gjyqësor të lidhur shtesë, ish-zyrtarët u gjykuan si organizatorë të këtij incidenti të përgjakshëm për akuzat e lidhura me të njëjtin nen të kodit penal dhe u dënuan me gjashtë vjet burgim⁴¹. Kjo pikë kthese tërhoqi vëmendjen e studiuesve drejt shqetësimit në rritje për format e brendshme të radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut, të cilat janë të

³⁷ Qehaja dhe Perteshi 2018, 11.

³⁸ Selimi dhe Stojkovski 2016, 9.

³⁹ Pas zgjedhjeve parlamentare të dhjetorit 2016, shumica e sapoformuar parlamentare e udhëhequr nga Zoran Zaev pati vështirësi të mëdha për të krijuar qeverinë e re. Partia në pushtet deri atëherë VMRO-DPMNE mbështeti aktivisht protestat nacionaliste "Për Maqedoninë e Bashkuar" që pretendonin se Zaev kishte shitur interesat kombëtare të maqedonasve etnikë tek shqiptarët etnikë. Retorika e përdorur në këto protesta ishte një shembull tipik i propagandës radikale etno-nacionaliste shpesh me nxitje të drejtpërdrejtë për sulme të dhunshme. Situata u përshkallëzua plotësisht më 27 prill 2017, kur turma e zemëruar sulmoi parlamentin ku shumica parlamentare po zgjidhte kryetarin e parlamentit, i cili rastisi të qe një shqiptar etnik. Më vonë, ky rast u gjykua si një rast terrorizmi për krime kundër shtetit, më saktësisht i përcaktuar në Kodin Penal të Maqedonisë së Veriut si "Rrezikimi terrorist i rendit kushtetues dhe sigurisë së vendit". 30 persona u shpallën fajtorë, 16 morën dënime me burg, ndërsa të tjerët u përfshinë në një ligj amnistie në një proces të përpjekur për pajtim dhe negociata me partitë politike kundërshtare për krijimin e një shumice parlamentare të kualifikuar për ndryshimet kushtetuese në lidhje me emrin e vendit (Transparency International 2018).

⁴⁰ Marusic, 2019.

⁴¹ Marusic, 2021.

natyrës etno-nacionaliste ⁴², krahasuar me format e jashtme të radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm që janë të natyrës fetare.

Pra, ekzistojnë dy togje të rëndësishme të radikalizimeve në Maqedoninë e Veriut:

- Ekstremizmi fetar me ndikim të jashtëm dhe të orientuar nga jashtë, i cili përfshin pjesëmarrjen në ushtritë e huaja dhe konfliktet e armatosura të huaja kryesisht në Lindjen e Mesme, por edhe në Evropën Lindore (Ukrainë), dhe
- Ekstremizmi etnonacionalist me ndikim të brendshëm dhe të orientuar nga brenda, i cili përfshin radikalizimin brenda vendit përmes pjesëmarrjes në protesta të dhunshme dhe lëvizje të përhapjes së tensioneve ndëretnike dhe urrejtjes.

Në këtë drejtim, pritet që kërkimi mbi çështjet L/PEDh në Maqedoninë e Veriut të zhvillohet më tej për të përfshirë studime të zgjeruara mbi format e vjetra dhe të reja të radikalizimit dhe qasjet me shumë pikëpamje ndaj tyre.

2. Qasja legislative dhe gjyqësore ndaj ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut

Legjislacioni kombëtar që ka të bëjë me dënimin e veprave terroriste dhe fenomenin e luftëtarëve të huaj terroristë (LHT) që kthehen në vend është në përputhje ngushtësisht me marrëveshjet ndërkombëtare mbi këtë çështje. Konkretisht, Maqedonia e Veriut ka nënshkruar dhe ratifikuar dokumentet kyçe të Këshillit të Evropës që trajtojnë parandalimin dhe luftimin e terrorizmit. Këto përfshijnë Konventën Evropiane për Shtypjen e Terrorizmit, Protokollin e vitit 2003 të Konventës, si dhe Konventën Evropiane për Parandalimin e Terrorizmit të miratuar në vitin 2005 dhe të hyrë në fuqi në vitin 2007.

Korniza ligjore që ka të bëjë me kriminalizimin e akteve terroriste dhe veprimtarive të luftëtarëve të huaj terroristë është kryesisht e përfshirë në Kodin Penal⁴³. Përveç kësaj, Ligji për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit është i rëndësishëm pasi rregullon masat, procedurat dhe veprimet e autorizuara për autoritetet kompetente për të zbuluar dhe parandaluar pastrimin e parave, financimin e terrorizmit dhe veprat kriminale të lidhura me to. Ky ligj është në përputhje me legjislacionin e BE-së, konkretisht Direktivën 2015/849 të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit për Parandalimin e Përdorimit të Sistemit Financiar për Pastrimin e Parave dhe Financimin e Terrorizmit nga viti 2015, duke ndryshuar Rregulloren (BE) nr. 648/2012 dhe duke shfuqizuar Direktivën 2005/60/KE dhe Direktivën 2006/70/KE. Për më tepër, Ligji për Zbatimin e Sanksioneve siguron rregullore të detajuara për riintegrimin e individëve të dënuar, përfshirë kthimin e luftëtarëve të huaj.

Kodi Penal (KP) përmban një sërë nenesh në kapituj të ndryshëm që rregullojnë sjelljen e paligjshme që potencialisht është e lidhur me kryerjen, nxitjen, lehtësimin ose financimin

⁴² Dukic 2022, Stojkovski 2021, Saveski dhe Sadiku 2012, Buljubašić 2022.

⁴³ Vanchoski, Shikova, dhe Musliu 2020, 27.

e akteve terroriste⁴⁴. Ne theksojmë nënë specifike, veçanërisht ato që janë të rëndësishme për fenomenin e luftëtarëve të huaj terroristë, me një ekzaminim më të gjerë në Nenin 322-a të KP-së. Duke reflektuar natyrën e ndërlikuar të terrorizmit dhe në përputhje me konventat ndërkombëtare, kodi ynë penal adopton një qasje rast pas rasti pa një përkufizim të saktë, por duke përcaktuar aktet kriminale që përbëjnë terrorizëm. Neni 394-b i Kodit Penal titulluar "Terrorizëm" përshkruan veprimet e klasifikuara si të tilla. Çdo veprim i specifikuar në paragrafin 1 të Nenit 394-b përfshin dhunë të drejtuar ndaj individëve dhe pronës me qëllim të rrezikimit të jetës dhe trupave dhe të nxitjes së frikës dhe pasigurisë ndër qytetarët. Këto elemente konsiderohen si tipare thelbësore të natyrës ligjore të krimit: objektivisht, kryerja e akteve të rënda ndaj jetës, trupit, pronës ose mjedisit dhe subjektivisht, qëllimi për të indukuar frikë dhe pasiguri në një popullatë të gjerë⁴⁵. Neni 394-a siguron dispozita të mëtejshme në lidhje me "organizatën terroriste" që përbën një kriminalizim të veçantë të terrorizmit që përfshin formimin e një grupi, bande ose entiteti tjetër të paligjshëm me qëllim të kryerjes së akteve të klasifikuara si terrorizëm. Organizata të tilla, kanë për qëllim kryerjen e krimeve të rënda të klasifikuara si terrorizëm që përfshin dhunë dhe nxitjen e frikës ose pasigurisë ndër qytetarët. Për më tepër, Neni 394-c përshkruan "financimin e terrorizmit", ndërsa Neni 313 trajton aktet që paraqesin një kërcënim terrorist ndaj rendit dhe sigurisë kushtetuese dhe Neni 419 kriminalizon veprimet e konsideruara si terrorizëm ndërkombëtar nën Kodin Penal.

Në përgjigje të nevojës për mbrojtje më të fortë ligjore penale dhe siguri kombëtare, në vitin 2014 parlamenti miratoi ndryshime në Kodin Penal në përputhje me rekomandimet nga dokumente të ndryshme ndërkombëtare, veçanërisht Rezolutën 2170/0 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së. Këto ndryshime ligjore prezantuan një dispozitë të re - Nenin 322-a titulluar "Pjesëmarrja në formacione të huaja ushtarake, policore, paramilitare ose parapolicë"⁴⁶, duke parashikuar që individët e përfshirë në aktivitete si organizimi, rekrutimi ose trajnimi i individëve për pjesëmarrje në grupe ushtarake ose paramilitare të huaja jashtë Maqedonisë së Veriut do të përballen me dënime me burgim të paktën pesë vjet. Paragrafi 2 i këtij Neni kriminalizon aktivitetet ndihmëse që përfshijnë ofrimin, sigurimin ose fshehjen e financave ose pajisjeve të destinuara për veprimet e përshkruara në paragrafin 1. Kështu, përfshirja ose trajnimi i qytetarëve maqedonas në formacione ushtarake ose policore të huaja jashtë kufijve të vendit përbën një vepër të veçantë të ndëshkueshme me një minimum prej katër vjetësh burgim. Megjithatë, nëse qytetarët maqedonas kanë shtetësi të dyfishtë me vendin ku operojnë forcat ushtarake ose policore ose nëse janë pjesëtarë të forcave ushtarake, paramilitare ose policore të njohura ndërkombëtarisht, pjesëmarrja e tyre nuk konsiderohet e paligjshme. Neni 322-a gjithashtu ndëshkon aktivitetet që nxisin ose kërkojnë këto veprime. Paragrafi 4 specifikon që individët që përhapin mesazhe përmes mjeteve të ndryshme duke

⁴⁴ Kodi Penal i RM (Кривичен законик на РМ) 1996.

⁴⁵ Kambovski, 2015.

⁴⁶ Kodi Penal i RM (Кривичен законик на РМ) 1996, Neni 322.

inkurajuar ose duke u kërkuar të tjerëve të kryejnë këto akte, përballen me dënime me burgim të paktën katër vjet. Çdo vepër e kryer kundër të miturve që ka një dënim minimal prej pesë vjetësh konsiderohet një formë e rëndë e këtij krimi. Paragrafi 6 i Nenet 322-a sanksionon individët që fshehin kryerësit ose provat e lidhura me veprën me një dënim me burgim që varion nga një deri në pesë vjet. Mundësia e zbutjes së dënimit është parashikuar për ata që ndihmojnë në kapjen e autorëve. Në thelb, kjo vepër përfshin veprime të ndryshme që lehtësojnë pjesëmarrjen në grupe ushtarake ose paramilitare të huaja përtej kufijve kombëtarë, me synim të mbrojtjes së sigurisë kombëtare në tërësi. Ashpërsia e dënimeve të parashikuara reflekton gravitetin e krimit dhe shërben si një parandalues kundër kryerjes së tij.

Ligji për Zbatimin e Sanksioneve (LZS)⁴⁷ rregullon zbatimin e dënimeve për veprat penale dhe kundërvajtjet, me një theks të veçantë në burgimin, i cili është thelbësor për analizimin e çështjeve të lidhura me kthimin e luftëtarëve të huaj terroristë dhe ndihmësve të tyre. Ai përcakton parimet themelore për rehabilitimin e të burgosurve dhe struktura organizimin e institucioneve korrektuese në të gjithë vendin. Duke shërbyer si gur themeli i sistemit penitenciar kombëtar, LZS siguron kornizën për dokumentet strategjike dhe udhëzimet e lidhura që mbulojnë aspekte si riintegrimi brenda burgjeve. Neni 14 thekson objektivin kryesor të burgimit që synon të lehtësojë riintegrimin e individëve të dënuar në shoqëri, ndërkohë që mbron mirëqenien e tyre psikologjike dhe morale, me një ndalim të rreptë të çdo forme torturash ose trajtimi degradues. Individët e dënuar kanë të drejta të tilla si qasje në arsim dhe punësim (Neni 164-175), dhe Neni 169 siguron pjesëmarrjen e tyre në programe dhe aktivitete të ndryshme trajtimi brenda institucioneve korrektuese. Për më tepër, Neni 128 lejon organizimin e nismave të punës dhe edukimit brenda institucioneve për të promovuar sjellje pozitive dhe bashkëpunim. Individët e dënuar mund të jenë të kualifikuar për përfitime nëse angazhohen aktivisht në këto programe dhe tregojnë sjellje të mirë (Neni 217-1). Për më tepër, LZS siguron mbështetje pas lirimit për të dënuarit, duke përfshirë ndihmën në fusha si strehimi, punësimi dhe ndihma financiare (Neni 258).

Në Planin Kombëtar për Riintegrimin, Risocializimin dhe Rehabilitimin e individëve që kthehen nga ushtritë e huaja, si dhe për familjet e tyre, i cili u miratua në vitin 2021, përmendet se pas ndryshimit të Nenet 322-a të Kodit Penal në vitin 2020, gjithsej 27 raste që përfshijnë qytetarë të Maqedonisë së Veriut janë ndjekur penalisht⁴⁸. Nga këto raste, 16 individë janë dënuar zyrtarisht, me 15 prej tyre që janë mbajtur në paraburgim dhe 9 që kanë përfunduar dënimet e tyre me burgim dhe janë liruar më pas. Kjo shifër përfshin gjithashtu 7 qytetarë që u rikthyen nga Turqia në gusht 2018 dhe 1 individ që u deportua

⁴⁷ Ligji për Ekzekutimin e Sanksioneve.

⁴⁸ Plani Kombëtar për Riintegrimin, Risocializimin dhe Rehabilitimin e të kthyerve nga ushtritë e huaja dhe familjet e tyre (siguruar nga DNCCVE)

nga Turqia në Maqedoninë e Veriut në shkurt 2020⁴⁹. Aktualisht, ka 15 individë që po vuajnë dënimet me burgim nën Nenin 322-a të Kodit Penal⁵⁰.

Jurisprudenca në lidhje me terrorizmin ka evoluar në dy drejtime kryesore.

Fillimisht, kishte akuza të lidhura me terrorizmin sipas përcaktimeve që i bëheshin para vitit 2014. Kjo përfshinte raste si përfshirja në konfliktin e armatosur të vitit 2001, të cilat ndiqeshin penalisht si terrorizëm para miratimit të Ligjit të Amnistisë në vitin 2002. Rastet e mëvonshme përfshijnë rastin "Monstra" të vitit 2012⁵¹ dhe "Sulmet e Kumanovës" në vitin 2015⁵². Ndërsa motivet e sakta të rastit të parë mbeten të paqarta edhe në verdiktin përfundimtar të arritur në vitin 2023⁵³, rasti i dytë, pavarësisht se u kategorizua saktësisht si terrorizëm, ngjalli dyshime për përfshirjen e zyrtarëve të lartë në institucionet e sigurisë në atë që dukej si një ngjarje e orkestruar. Pas ngjarjeve të Kumanovës, të cilat përkonin me kulmin e zbulimeve nga Skandali i Përgjimeve të Paligjshme⁵⁴, ministri i atëhershëm i Punëve të Brendshme dhe kreu i Drejtorisë për Siguri dhe Kundërzbulim dhanë dorëheqje. Deri më sot, vazhdon mendimi se individët e dënuar ishin thjesht ekzekutorët e operacionit, ndërsa organizatorët dhe nxitësit kryesorë nuk u vunë kurrë para drejtësisë⁵⁵.

Drejtimi i dytë përbëhet nga raste të lidhura drejtpërdrejt me pjesëmarrjen në konflikte të huaja të armatosura, konkretisht në Siri dhe Irak. Këto raste përfshijnë operacionet "Cell 1", "Cell 2" dhe "Cell 3" të cilat rezultuan në dënime të rekrutuesve të LHT-ve sipas dispozitave të kodit penal të sapo vendosur mbi LHT-të e përmendura më sipër⁵⁶. Më parë, raste gjyqësore si "Monstra", të cilat shpesh mbështeteshin në motive të fabrikuara terroriste, përballeshin me kritika të mëdha publike dhe ndërkombëtare. Megjithatë, rastet "Cell", të cilat çuan në dënimin e rekrutuesve për luftëtarët e huaj terroristë (LHT), fituan mbështetje nga opinioni publik, Bashkësia Islame dhe përfaqësuesit ndërkombëtarë në Maqedoninë e Veriut. Kjo mbështetje vazhdoi pavarësisht shqetësimeve nga zyrtarët për keqinterpretimet e mundshme si sulme kundër popullsisë myslimane. Këto reagime theksuan shmangien nga ana e popullsisë së Maqedonisë së Veriut të radikalizimit fetar dhe ndikimin e rëndësishëm të kërcënimit që ai paraqet, së bashku me stigmatizimin pasues me të cilin përballen komunitetet.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Informacioni i kërkuar dhe dhënë përmes komunikimit me email në datat 20 deri më 22 mars 2024.

⁵¹ Marusic, Prokurori kërkon rigjykim për rastin e vrasjes masive në Shkup 2017.

⁵² Marusic, Maqedonia jep dënime të rënda me burg ndaj personave të armatosur të Kumanovës 2017.

⁵³ Слободен печат, 2023.

⁵⁴ Berendt 2015.

⁵⁵ Arifi, Benjamin 2018.

⁵⁶ Šutarov 2017, 109-111.

3. Krijimi i Strategjisë së Parë Kombëtare për LEDh (SKLEDh) dhe dokumenteve përkatëse

Para vitit 2018, qasja ndaj L/PEDh në Maqedoninë e Veriut ishte tërësisht e sigurt dhe drejtohej nga agjencitë e sigurisë dhe Ministria e Punëve të Brendshme, të cilat trajtonin terrorizmin dhe ekstremizmin e dhunshëm nën të njëjtat standarde pa krijuar ndonjë strategji të veçantë dhe metoda ndërhyrjeje. Strategjia e parë për Luftimin e Terrorizmit u miratua në vitin 2011, ndërsa një Strategji tjetër për LT u miratua në mars 2016 dhe një institucion Koordinues Kombëtar për Luftën kundër Terrorizmit u formua fillimisht në vitin 2014; megjithatë, kjo strategji nuk u zbatua kurrë efektivisht pasi plani i veprimit dhe mjetet e tjera të zbatimit nuk u miratuan nga qeveria. Krijimi i strategjisë anti terror përfshiu kryesisht agjencitë e sigurisë dhe inteligjencës dhe asnjë aktor tjetër që zakonisht përfshihen në krijimin dhe zbatimin e strategjive L/PEDh⁵⁷.

Duke filluar nga viti 2018, qasja ndaj L/PEDh në Maqedoninë e Veriut evoluoi dukshëm duke treguar përparime të rëndësishme në përcaktimin e masave, ndryshimin e legjislacionit dhe caktimin e prioriteteve strategjike. Siç është theksuar në literaturë, qeveria e mesit të vitit 2017 ka treguar përpjekje të dukshme për të investuar në mënyrë të përshtatshme në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm specifikisht dhe për të lehtësuar marrëdhëniet ndër-etnike më të mira në vend përgjithësisht⁵⁸. Që nga viti 2018, një Strategji Kombëtare specifike për LEDh me një plan veprimi u miratua. Kjo strategji u zhvillua përmes mbështetjes së madhe të partnerëve ndërkombëtarë, përfshirë Ambasadën e SHBA-së, Delegacionin e Bashkimit Evropian, Misionin e OSBE-së dhe Ambasadave të Mbretërisë së Bashkuar dhe Holandës dhe hartimi përfshiu një proces të gjerë konsultimi dhe koordinimi me të gjithë aktorët përkatës në vend⁵⁹. themelimi i Komitetit Kombëtar për LEDh dhe antiterrorin (NCCVECT) në korrik 2017 si një hap i madh përpara. Komiteti është përgjegjës drejtpërdrejt ndaj Kryeministrit, ndërsa funksionon brenda Sekretariatit të Përgjithshëm të Qeverisë së RMV. Komiteti përbëhet nga 22+22 përfaqësues të institucioneve shtetërore që vijnë nga ministri të ndryshme, përfshirë ministrinë e drejtësisë, arsimit, mirëqenies sociale dhe punës etj. Koordinatori Kombëtar ka dy zëvendës, përkatësisht një për L/EDh dhe një për antiterrorin. Një fakt interesant është që Zëvendës Koordinatori Kombëtar për L/EDh është me origjinë etnike shqiptare. Në një përvojë të gjatë të mungesës së besimit ndërmjet komuniteteve etnike në Maqedoninë e Veriut, kjo gjë përfaqëson një hap të rëndësishëm përpara drejt një procesi përfshirës L/PEDh.

Një gjetje e rëndësishme identifikohet në deklaratën e përbashkët të Koordinatorit Kombëtar për Anti-Terrorizmin dhe Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm dhe të

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Qehaja dhe Perteshi 2018, 7.

⁵⁹ Doda dhe Mclellan 2020.

Zëvendës Koordinatorit Kombëtar për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, duke prezantuar Strategjinë për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm 2018-2023 të miratuar në shkurt 2018:

“Ne duhet të përballemi gjithashtu me të vërtetat e vështira që efektiviteti i përpjekjeve tona, veprimeve dhe veprimtarive për të luftuar terrorizmin dhe kërcënimet terroriste është penguar disi nga hezitimi i komunitetit në risk për të marrë pjesë në nismat e Luftës Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm si rezultat i prirjeve historike për të politizuar këto përpjekje dhe perceptimi i gabuar i përgjithshëm i masave të Luftës Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm si një sulm kundër fesë apo etnisë. Kjo duhet të ndryshojë. Dhe kjo strategji dhe plan veprimi i ri për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm përfaqëson një apel, si dhe një thirrje për veprim, për ndryshime⁶⁰.”

Përpjekja për të bërë këtë dallim dhe për të pranuar përgjegjësinë institucionale për qasjen e papërshtatshme të kaluar L/PEDh është me rëndësi të madhe.

Prioritetet strategjike të SKLEDh-së përfshijnë:

1. PARANDALIMIN e rrjedhjeve të LHT dhe militantëve dhe shkaqeve bazë të radikalizimit dhe ekstremizmit.
2. MBROJTJEN e njerëzve, pasurisë së tyre dhe infrastrukturës kyçe dhe kritike nga të gjitha kërcënimet që janë të qarta dhe të pranishme, si dhe potenciale dhe në rritje.
3. NDJEKJEN e kërcënimeve të EDh dhe T në rrënjët e tyre dhe strehat e sigurt dhe kudo që ata paraqesin një rrezik të qartë për njerëzit dhe infrastrukturën.
4. REAGIMIN aktiv, agresiv dhe gjithmonë në mënyra që janë transparente dhe në përputhje me shtetin e së drejtës, në frymën e solidaritetit dhe duke marrë parasysh nevojat e viktimave⁶¹.

Strategjia tregon qëllimet specifike strategjike të lidhura me çdo prioritet:

- Parandalimi përmes 1) forcimit të kapaciteteve institucionale 2) rritjes së ndërgjegjësimit publik 3) komunitetit të fortë dhe rezistent 4) parandalimit të radikalizimit përmes internetit;
- Mbrojtja përmes 1) institucioneve proaktive në kontekstin e mbrojtjes së vlerave bazë, të drejtave dhe lirive të njeriut 2) rritjes së besimit ndërmjet institucioneve përkatëse dhe qytetarëve për mbrojtjen kundër radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm;
- Ndjekja përmes 1) vendosjes së masave për zbulimin e hershëm të radikalizimit; dhe
- Reagimi përmes 1) de-radikalizimit 2) riintegritimit përmes resocializimit dhe rehabilitimit 3) koordinimit dhe bashkëpunimit⁶².

⁶⁰ Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut - Komiteti Kombëtar për Luftimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorit 2018.

⁶¹ Ibidem 8.

⁶² Ibidem. p.30.

SKLEDh përfshin një grup parimesh dhe përfshin në dallimin e koncepteve të terrorizmit, radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm. Strategjia numëron faktorët shtytës dhe tërheqës të ekstremizmit në kontekstin e Maqedonisë së Veriut dhe shtresëzon aktivitetet strategjike në tre nivele: bashkiake dhe vendore, shtetërore (kombëtare) dhe rajonale.

Strategjia trajton shkurtimisht fenomenin e radikalizimit në burgje duke i bërë thirrje Drejtorisë për Zbatimin e Sanksioneve (DZS) për të bashkëpunuar me zyrën e KKLEDHAT për të zhvilluar masa për të adresuar shenjat e identifikuara të radikalizimit.

Përveç LEDHAT dhe Planit të Veprimit, në qershor 2020, Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut miratoi Planin Kombëtar për Riintegrimin, Risocializimin dhe Rehabilitimin e kthyesve nga ushtritë e huaja dhe familjet e tyre⁶³. Plani Kombëtar përshkruan objektivat dhe masat strategjike për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë së Veriut për të mbështetur rehabilitimin, risocializimin dhe riintegrimin e luftëtarëve të huaj terroristë dhe familjet e tyre që kthehen nga Siria dhe Iraku, si dhe individët që janë radikalizuar në vend. Ai thekson baraspeshën ndërmjet sigurisë shtetërore dhe dinjitetit individual, duke u përqendruar në rehabilitimin efektiv dhe riintegrimin shoqëror. Duke ndjekur praktikën më të mira ndërkombëtare dhe normat e të drejtave të njeriut, plani synon të ndryshojë sjelljen e individëve për të parandaluar përfshirjen e tyre të ardhshme në dhunë. Plani përshkruan veprimtaritë që do të kryhen brenda sistemit të drejtësisë penale para dhe pas lirimit të luftëtarëve të huaj terroristë që po vuajnë dënimet me burg. Ai gjithashtu përfshin dispozita për mjedise jo-penale për individët si gratë dhe fëmijët që nuk janë dënuar për ndonjë krim me vëmendje të veçantë për nevojat e tyre. Ndërkohë që pranohet nevoja për disa përgjigje të drejtësisë penale dhe sigurisë për të adresuar kërcënimet e menjëhershme të dhunës, plani synon t'i baraspeshojë këto me përpjekjet për rehabilitim dhe riintegrim.

Për më tepër, në prill 2021, në një projekt të mbështetur nga Bashkimi Evropian dhe Këshilli i Evropës për forcimin e kapaciteteve të sistemit penitenciar dhe mekanizmit të kontrollit të jashtëm për Policinë e Maqedonisë së Veriut, u zhvilluan procedurat standarde operacionale para lirimit dhe asistencës post-penale për të dënuarit e radikalizuar.⁶⁴ Këto Procedura Standarde Operacionale (PSO) përshkruajnë procedurat e përgatitjes dhe asistencës për të dënuarit e radikalizuar para dhe pas lirimit të tyre nga burgju. Ato theksojnë rëndësinë e bashkëpunimit ndër-institucional për riintegrimin e suksesshëm në shoqëri. POS-të përfshijnë hapat për sigurimin e burimeve, komunikimin me institucionet dhe individët përkatës dhe përgatitjen e planeve të daljes për të dënuarit. Ato synojnë të adresojnë nevojat dhe rreziqet e të dënuarve të radikalizuar gjatë kohës së tyre në burg dhe ofrojnë rekomandime për ndërhyrjet e ardhshme, parandalimin e përsëritjes së krimit dhe referimin në shërbimet e mbështetjes së komunitetit. Qëllimi i

⁶³ National Plan for Reintegration, Resocialization and Rehabilitation of returnees from foreign armies and their families, Government of Republic of North Macedonia 2020 (provided by the Office of the DNCCVE).

⁶⁴ Procedurat standarde operative, procedurat para lirimit dhe ndihma pas dënimit për të dënuarit e radikalizuar të ofruara nga Zyra e DNCCVE, (Objektivi Horizontal për Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë 2019-2022 2021)

këtyre POS-ve është të mbështesin punonjësit e burgjeve në lehtësimin e lirit të sigurt dhe efektiv të të dënuarve të radikalizuar duke ofruar udhëzime dhe procedura të plota.

4. Sfidat e zbatimit të Strategjisë Kombëtare për LEDh

Në krahasim me historinë e fundit kur dokumenti i vetëm që trajtonte ekstremizmin e dhunshëm ishte strategjia e luftës kundër terrorizmit, qasja e re e miratimit të strategjive të ndara për Anti Terrorin dhe L/PEDh dhe planeve të veprimit përkatëse, si dhe dokumenteve të tjera mbështetëse, planeve dhe procedurave, mund të perceptohet si një përparim i rëndësishëm. Megjithatë, zbatimi i masave të reja të promovuara L/PEDh ka përballur shumë sfida⁶⁵, ndërsa studiuesit kanë vazhduar të kritikojnë qasjen shtetërore L/PEDh si tepër të orientuar nga lart-poshtë dhe të siguruar në mënyrë disproporcionale⁶⁶.

Organizata Ndërkombëtare për Migracionin (IOM) mbështeti përgatitjen e një Raporti⁶⁷ mbi zbatimin e Strategjisë Kombëtare për L/PEDh, i cili u krye nga dy vlerësues të jashtëm⁶⁸. Ky raport diskuton sfidat bashkëkohore në adresimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit, duke theksuar natyrën ndërkombëtare të këtyre kërcënimeve. Ai thekson rëndësinë e një qasjeje gjithëpërfshirëse që tejkalon kombësinë, etninë, fenë, ideologjinë ose gjininë. Gjetjet e raportit tregojnë se ndërsa ekziston koordinimi, mbështetja për Komitetin Kombëtar është e pamjaftueshme për shkak të arsyeve të ndryshme, si mungesa e interesit, obligimet e paqarta të anëtarëve dhe burimet e kufizuara. Ekzistojnë gjithashtu sfida në bashkëpunimin ndërmjet Zyrës së Koordinatorit Kombëtar dhe Sektorit të Komunikimeve në Qeverinë e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Një mangësi tjetër e rëndësishme e përmendur në raport janë obligimet e papërkufizuara plotësisht të anëtarëve/zëvendës anëtarëve të Komitetit për shkak të mungesës së një statusi të rregulluar ligjorisht dhe nevojës për një kornizë të detyrueshme për angazhimin e tyre në zbatimin e planit të veprimit. Fakti që Komiteti Kombëtar për AT dhe L/PEDh përbëhet nga një numër i madh institucioneve si anëtarë të përhershëm, në raport është parë si një sfidë. Në fund, raporti thekson kushtet materiale, teknike, personelin dhe hapësirat e kufizuara të Zyrës së Koordinatorit Kombëtar dhe zëvendësve të tij. Raporti sugjeron adresimin e këtyre çështjeve për të rritur efektivitetin e përpjekjeve për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm dhe terrorizmin në Maqedoninë e Veriut. Rekomandimet përfshijnë përmirësimin e kornizave të koordinimit, forcimin e bashkëpunimit me komunitetet vendore, rritjen e kapaciteteve institucionale, intensifikimin e bashkëpunimit me ekspertët dhe institucionet ndërkombëtare dhe

⁶⁵ Raport mbi zbatimin e Strategjisë Kombëtare për LEDh (Krzalic and Korajlic 2021).

⁶⁶ Stojkovski and Kalajdziovski, Perspektiva e komunitetit për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoni 2018, 5.

⁶⁷ Krzalic dhe Korajlic 2021.

⁶⁸ Professors Armin Krzalic dhe Prof. Nedžad Korajlic.

zhvillimin e strategjive për luftimin e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm, përfshirë atë online. Janë ofruar sugjerime për forcimin e përfshirjes së shoqërisë civile, programeve rinore dhe komunikimit me mediat. Raporti thekson rëndësinë e përpjekjeve të vazhdueshme për të luftuar radikalizimin dhe ekstremizmin e dhunshëm, përfshirë krijimin e një analize kombëtare të riskut, zhvillimin e strategjive të reja dhe mbështetjen për nismat e shoqërisë civile. Rekomandimet përfshijnë gjithashtu adresimin e sfidave dhe përmirësimin e efektivitetit në luftimin e këtyre kërcënimeve, duke theksuar nevojën për bashkëpunim, alokimin e burimeve dhe masa proaktive.

Për ta përmbledhur, Komiteti Kombëtar përballet me një sërë sfidash në përpjekjet e tij në luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm: mbështetja e pamjaftueshme pavarësisht koordinimit ekzistues, nevoja për përfshirjen e përmirësuar të komuniteteve vendore dhe fetare për shkëmbim më të mirë të informacionit, mbështetja e dobët për parandalimin dhe vlerësimin e radikalizimit online, mungesa e një vlerësimi kombëtar të riskut, shqetësimet për qëndrueshmërinë e këshillave të parandalimit dhe grupeve këshillimore, përfshirja e pamjaftueshme e mediave, kapaciteti i kufizuar i Komitetit që ndikon në zbatimin e strategjisë, pyetjet për qëndrueshmërinë financiare që mbështeten në donatorët ndërkombëtarë, potenciali i pashfrytëzuar i anëtarëve të Komitetit dhe shoqërisë civile, problemet e vazhdueshme të koordinimit dhe mungesa e një kornize për vlerësimin e rezultateve të planit të veprimit.

5. SKLEDH-ja e dytë 2023-2027

Strategjia Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm 2023-2027⁶⁹ është një përpjekje bashkëpunuese që përfshin përfaqësues nga institucionet qeveritare, organizatat e shoqërisë civile, academia dhe komuniteti ndërkombëtar. Ajo u zhvillua përmes debateve të organizuara dhe analizave të sfidave dhe mundësive ekzistuese për adresimin e radikalizimit që çon në terrorizëm dhe ekstremizëm të dhunshëm. E parashikuar për një periudhë pesëvjeçare (2023-2027), strategjia përshkruan katër prioritetet strategjike dhe nëntë objektiva strategjike të nxjerrë nga analiza e situatës. Ajo thekson një qasje shumëdisiplinore që përfshin sektorë të ndryshëm të qeverisë, shoqërinë civile, të rinjtë, familjet, gratë, drejtuesit fetarë dhe kulturorë dhe mediat për të kundërshtuar në mënyrë efektive ekstremizmin e dhunshëm. Strategjia përfshin një plan veprimi që përshkruan veprimtaritë e synuara për arritjen e objektivave dhe prioritetëve strategjike, me dispozita për rishikim dhe analizë për të udhëhequr hapat e mëtejshëm.

Strategjia e re për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm ndërtohet mbi mësimet e nxjerra nga strategjia e mëparshme 2018-2022, duke theksuar vazhdimësinë në procesin e planifikimit strategjik. Ajo krijon një kornizë të fuqishme institucionale për koordinimin e aktiviteteve në nivel kombëtar dhe vendor, duke shtuar kapacitetet e Komitetit Kombëtar për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit. Për më tepër, bashkëpunimi me organizatat e shoqërisë civile është forcuar,

⁶⁹ Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut - Komiteti Kombëtar për Luftën ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorin 2023.

duke promovuar partneritete në përpjekjet për parandalim, rehabilitim, risocializim dhe riintegrim. Gjithashtu është vendosur bashkëpunim në nivele rajonale dhe ndërkombëtare. Strategjia thekson rëndësinë e ruajtjes së vlerave shoqërore të multikulturalizmit, multietnicitetit dhe multifetarizmit, siç theksohet në Strategjinë Kombëtare për Një Shoqëri për të Gjithë dhe Ndërkulturalizmin. Së fundi, ajo riafirmon rolin thelbësor të familjeve në formësimin e vlerave të komunitetit.

Dokumenti thekson rolin e rëndësishëm të internetit dhe mediave sociale në lehtësimin e radikalizimit që çon në dhunë, duke nënvizuar lehtësinë me të cilën individët mund të përhapin pikëpamje ekstreme dhe gjuhë urrejtjeje online. Konfliktet ndërkombëtare, si veprimet e Rusisë në Ukrainë, citohen si faktorë kontribuues në rreziqet e radikalizimit. Për më tepër, ekziston shqetësimi për polarizimin e shtuar ndërmjet grupeve të ndryshme, si ndërmjet linjave etnike ashtu dhe fetare, ashtu edhe brenda të njëjtave komunitete. Po bëhen përpjekje për të riintegruar individët, përfshirë luftëtarët e huaj terroristë (LHT), përsëri në shoqëri përmes programeve të rehabilitimit dhe riintegrit, pavarësisht rreziqeve të sigurisë që ata paraqesin. Qeveria e Maqedonisë së Veriut ka filluar përpjekjet për rikthimin e qytetarëve që u bashkuan konflikteve jashtë vendit, duke u përqendruar në qasje të gjithanëshme për riintegrimin e tyre në komunitetet vendore.

Strategjia për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm që çon në terrorizëm është e rrënjësuar në mësimet e nxjerra nga strategjitë e mëparshme, duke theksuar qëndrueshmërinë, ndërtimin e marrëdhënieve, shkëmbimin e njohurive dhe promovimin e vlerave. Ajo priorizon parandalimin, i cili përfshin krijimin e mjediseve të favorshme për zhvillimin e të rinjve, luftimin e varfërisë dhe diskriminimit, rritjen e ndërgjegjësimit publik dhe përmirësimin e kapaciteteve institucionale për të reaguar në mënyrë efektive. Parandalimi përfshin ndërhyrje me mjete dhe metoda të përshtatshme në nivelet parësore, dytësore dhe tretësore⁷⁰.

Parandalimi parësor përqendrohet në rritjen e ndërgjegjësimit dhe zhvillimin e aftësive ndërkulturore në mesin e popullsisë së përgjithshme, së bashku me trajnimin profesional dhe specifik për komunitetet.

Parandalimi dytësor synon individët në rrezik radikalizimi, duke synuar të ulë polarizimin dhe të sigurojë trajnime për aftësinë ripërtëritëse.

Parandalimi tretësor synon të parandalojë rikthimin në krim të individëve të radikalizuar dhe atyre të dënuar për dhunë ekstremiste, duke u përqendruar në rehabilitim dhe riintegrim.

Prioritetet strategjike janë në përputhje me katër fusha kryesore: Parandalimi, Mbrojtja, Zbatimi dhe Reagimi. Këto prioritete përfshijnë identifikimin e hershëm të radikalizimit, mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe infrastrukturës kritike, përmirësimin e bashkëpunimit ndërmjet institucioneve dhe reagimin aktiv për të minimizuar pasojat e

⁷⁰ Ibidem.

ekstremizmit, përfshirë përpjekjet për riintegrimin e individëve të radikalizuar dhe mbështetjen për të mbijetuarit.

Lidhur me prioritetin e parë strategjik (Parandalimi), NSCVE rendit disa objektiva strategjike, përfshirë:

- Forcimin e kapaciteteve institucionale
- Rritjen e ndërgjegjësimit publik
- Komunitetet e forta dhe rezistente
- Luftën kundër radikalizimit online që çon në terrorizëm

Prioriteti i dytë strategjik (Mbrotjtja) përfshin një objektiv strategjik:

- Institucionet proaktive për mbrojtjen e vlerave themelore, të drejtave dhe lirive të njeriut dhe rritjen e besimit të qytetarëve në institucione

Prioriteti i tretë strategjik (Zbatimi) përfshin një objektiv strategjik:

- Masat për mbrojtjen e kufijve

Prioriteti i katërt strategjik (Reagimi) përfshin tre objektiva strategjike:

- Shkëputjen/De-radikalizimi
- Riintegrimi përmes risocializimit dhe rehabilitimit
- Forcimi i koordinimit dhe promovimi i bashkëpunimit

Aktivitetet e priorizuara në SKLEDh përfshijnë një gamë iniciativash të synuara për përmirësimin e kapaciteteve dhe adresimin e aspekteve të ndryshme të ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit. Këto përfshijnë trajnimet e vazhdueshme për të rritur kapacitetet e burimeve njerëzore, integrimin e detyrave të mësimin në kurrikulën e kadetëve të policisë, promovimin e Këshillave Vendorë të Parandalimit për të ruajtur strategjitë e parandalimit vendor dhe kryerjen e analizave të hollësishme të fenomenit të radikalizimit online. Gjithashtu, mbështetja u sigurohet familjeve në pozita të cenueshme dhe bëhen përpjekje për të vlerësuar radikalizimin brenda institucioneve korrektuese. Theksi u vihet programeve për rehabilitimin dhe riintegrimin e të kthyerve nga ushtritë e huaja si dhe familjet e tyre, së bashku me krijimin e sistemeve të monitorimit për ata që janë në proces riintegrimi. Për më tepër, zhvillohen mjete për monitorimin e zbatimit të Strategjisë Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe promovohen veprimtari për të inkurajuar mendimin kritik në mesin e të rinjve dhe për të inkurajuar përfshirjen aktive të grave në masat parandaluese kundër ekstremizmit të dhunshëm.

Zëvendës Koordinatori Kombëtar për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm (DNCCVE)⁷¹ sugjeron që shumë veprimtari nga Strategjia fillestare Kombëtare për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm (SKLEDh) 2018-2022 janë përfshirë në

⁷¹ Intervistë me DNCCVE, 15.03.2024.

strategjinë e re, megjithatë strategjia e re thekson më shumë adresimin e faktorëve kontekstualë lokalë. Në të ardhmen, përmirësimi i përpjekjeve për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm në Maqedoninë e Veriut do të përfshijë përfshirjen e aktorëve të ndryshëm, përfshirë komunitetet fetare dhe etnike, të rinjtë, gratë, institucionet kombëtare dhe lokale, organizatat ndërkombëtare dhe organizatat joqeveritare. Koordinimi i këtyre aktorëve do të mbikëqyret nga Komiteti Kombëtar për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Luftën kundër Terrorizmit.

Raportet vjetore të veprimtarive të reja të SKLEDh dhe Planit të Veprimit mbeten të padisponueshme, pasi Strategjia është ende e re dhe në fazat e hershme të zbatimit. Raportet pasuese do të përshkruajnë shkallën e zbatimit të strategjisë. Prandaj, është e rëndësishme që Zyra e Koordinatorit Kombëtar për Luftimin e Terrorizmit dhe Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm të përmirësojë faqen e saj të internetit, ta pajisë atë me informacion shtesë dhe të rrisë ndërveprueshmërinë. Kjo do të fuqizojë qytetarët të monitorojnë në mënyrë efektive veprimtaritë e institucionit.

6. Puna e Drejtorisë për Zbatimin e Sanksioneve

Autoriteti kryesor përgjegjës për mbikëqyrjen e zbatimit të sanksioneve brenda sistemit tonë penitenciar është Drejtoria për Ekzekutimin e Sanksioneve (DES), duke operuar si një entitet kompetent nën Ministrinë e Drejtësisë ⁷². Detyrat e saj përfshijnë bashkëpunimin me institucione, shoqata dhe organizata që trajtojnë çështje të lidhura me zbatimin e sanksioneve dhe mbajtjen në paraburgim. Përveç kësaj, ajo angazhohet në bashkëpunim me organe të tjera qeveritare, institucione shkencore dhe shoqata për të përmirësuar kushtet për zbatimin e sanksioneve dhe për të siguruar mbështetje për individët pas lirimit të tyre.

Për qëllimet e këtij dokumenti, DES ⁷³ ofroi informacion në lidhje me pyetjet e mëposhtme:

1. Sa individë janë aktualisht duke vuajtur dënime me burg ose sanksione alternative për këto vepra penale: Pjesëmarrja në formacione ushtarake, policore, parashtarake, ose parapolicë të huaja (Neni 322a i Kodit Penal), Terrorizëm (Neni 394-b i Kodit Penal), Terrorizëm ndërkombëtar (Neni 419 i Kodit Penal), Kërcënim terrorist për rendin kushtetues dhe sigurinë (Neni 313 i Kodit Penal), dhe Nxitje të urrejtjes, mosmarrëveshjes ose intolerancës mbi bazën e motiveve kombëtare, racore, fetare, ose të tjera diskriminuese (Neni 319 i Kodit Penal)? Gjithashtu, a mund të specifikoni institucionet ku këta individë janë duke vuajtur dënimet ose sanksionet e tyre?

Përgjigjja e dhënë nga DIS:

⁷² Ligji për Ekzekutimin e Sanksioneve (LES), neni 26.

⁷³ Informacioni i kërkuar dhe dhënë përmes komunikimit me email në datat 20 deri më 22 mars, 2024.

- Aktualisht, një total prej 78 individësh janë duke vuajtur dënime me burg brenda një kategorie specifike të personave të dënuar. Ndër ta, 15 janë dënuar për Pjesëmarrje në formacione ushtarake, policore, paraushtarake, ose parapolice të huaja (siç përcaktohet në Nenin 322-a të Kodit Penal), 45 individë janë dënuar për Terrorizëm (sipas Nenit 394-b të Kodit Penal), dhe 18 individë janë dënuar për Kërcënim terrorist për rendin kushtetues dhe sigurinë (sipas Nenit 313 të Kodit Penal). Pjesa më e madhe e këtyre individëve janë akomoduar në Burgun e Idrizovës, ndërsa të tjerët të shpërndarë në Burgun e Prilepit, Burgun e Shtipit, Burgun e Shkupit dhe Burgun e Kumanovës⁷⁴.
- 2. Çfarë nismash ndërmerr DIS për deradikalizimin, rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve të burgosur? A ka bashkëpunime mes DES dhe organizatave ndërkombëtare në zbatimin e këtyre projekteve? Gjithashtu, ku mund të aksesohen raportet që detajojnë zbatimin e këtyre programeve?

Përgjigjja e dhënë nga DIS:

- Lidhur me nismat dhe skemat e ndërmarra nga DES për deradikalizimin, rehabilitimin dhe riintegrimin e individëve, dëshirojmë t'ju informojmë se janë duke u zhvilluar masa për të përmirësuar mbikëqyrjen dhe kontrollin mbi individët e dënuar të radikalizuar. Kjo përfshin përmirësimin e mekanizmave të monitorimit përmes krijimit të ekipeve multidisciplinore brenda institucioneve korrektuese. Objektivi kryesor i këtyre ekipeve është të vëzhgojnë sjelljen dhe veprimtarinë e këtij grupi të veçantë të të dënuarve⁷⁵.
- Me mbështetjen e Këshillit të Evropës, janë hartuar një sërë dokumentesh, mjetesh dhe manualesh të brendshme⁷⁶. Për të kundërshtuar radikalizimin brenda institucioneve korrektuese, DIS, me mbështetjen e Zyrës së Këshillit të Evropës në Shkup, formuloi një Program Individual për individët e dënuar të radikalizuar në Republikën e Maqedonisë së Veriut nga marsi deri në shtator 2020. Në vitin 2024, ka plane për të rishikuar mjetet dhe programin për adresimin e kësaj demografie, duke i përshtatur ato me kushtet aktuale dhe përmirësimin e stafit në institucionet⁷⁷.
- Drejtoria për Ekzekutimin e Sanksioneve menaxhon me kujdes të dhënat dhe nismat që lidhen me këtë grup individësh të dënuar, duke marrë parasysh

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Për shembull, Plani Kombëtar për RRR, Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut 2020, Procedurat standarde operative, procedurat para lirimit dhe ndihma pas dënimit për të dënuarit e radikalizuar, Instrumenti horizontal për Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë 2019-2022 2021.

⁷⁷ Informacioni i kërkuar dhe dhënë përmes komunikimit me email në datat 20 deri më 22 mars, 2024.

rrethanat e tyre unike. Koordinimi i vazhdueshëm me shërbimet e sigurisë mbahet për të siguruar menaxhimin efektiv të situatës⁷⁸.

Departamenti i Shërbimit të Burgjeve (DES) ka përmirësuar qartësisht legjislacionin dhe protokollet operacionale për të adresuar radikalizimin brenda burgjeve, së bashku me krijimin e programeve të përshtatura për risocializim, rehabilitim dhe riintegrim për Luftëtarët e Huaj Terroristë (LHT). Megjithë këto përparime, ekzistojnë shqetësime të mëdha në lidhje me kushtet e burgjeve, mbipopullimin dhe efikasitetin e përgjithshëm të nismave të risocializimit për të burgosurit. Ndërkohë që janë bërë hapa të rëndësishëm në përmirësimin e kornizave ligjore dhe procedurave operacionale, sfidat mbeten në sigurimin e një mjedisi optimal në burgje që favorizon rehabilitimin. Probleme të tilla si mbipopullimi mund të përkeqësojnë tensionet dhe të pengojnë efektivitetin e përpjekjeve të rehabilitimit. Përveç kësaj, ekziston një nevojë urgjente për të vlerësuar dhe përmirësuar programet ekzistuese të risocializimit për të siguruar që ato adresojnë në mënyrë adekuate nevojat e ndryshme të të dënuarve, veçanërisht ata që janë të ndjeshëm ndaj radikalizimit. Në thelb, ndërsa është bërë përparim, mbetet një nevojë kritike për përpjekje të vazhdueshme për të adresuar problemet thelbësore brenda sistemit të burgjeve, për të përmirësuar programet e risocializimit dhe për të zvogëluar rrezikun e radikalizimit mes të burgosurve.

8. Përfshirja e shoqërisë civile

Siç është vërejtur nga OSBE⁷⁹, shoqëria civile luan një rol vendimtar në përpjekjet gjithëpërfshirëse për të parandaluar dhe kundërshtuar ekstremizmin e dhunshëm dhe terrorizmin. Aktorët e shoqërisë civile, duke përfshirë të rinjtë, gratë dhe udhëheqësit e komunitetit, kanë besueshmëri dhe përvojë për të adresuar ankesat që i bëjnë individët të ndjeshëm ndaj ndikimeve ekstremiste. Krahas aktorëve të tjerë si media, zbatimi i ligjit, mësuesit, studiuesit dhe sektori privat, shoqëria civile mund të kontribuojë ndjeshëm në këto përpjekje. Megjithatë, grupet e shoqërisë civile përballen me sfida të tilla si kufizimet politike dhe ligjore, financimi i pamjaftueshëm, nevojat për ndërtimin e kapaciteteve dhe problematikat e sigurisë. Hapat praktikë për të mbështetur marrëdhëniet ndërmjet qeverisë dhe shoqërisë civile përfshijnë krijimin e mekanizmave fleksibël të koordinimit dhe përcaktimin e roleve dhe përgjegjësi të qarta përmes partneriteteve formale ndërmjet aktorëve qeveritarë dhe joqeveritarë.

Organizatat e Shoqërisë Civile kanë qenë instrumentale në zhvillimin e kërkimeve për luftimin dhe parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut. Në një studim mbi sfidat për Rehabilitimin, Risocializimin dhe Riintegrimin e RMV-së të kryer nga Nexus Civil Concept⁸⁰, Siç është vërejtur nga OSBE, , individët e dënuar kanë shprehur pakënaqësi në lidhje me kapacitetin e risocializimit të burgjeve, duke cituar

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ OSCE 2018.

⁸⁰ (Vanchoski, Shikova, and Musliu 2020, 40-42)

programe të pamjaftueshme për përvetësimin e aftësive profesionale, njohurive dhe aftësive gjuhësore. Konkretisht, luftëtarët e huaj terroristë (LHT) të kthyer dhe ndihmësit e tyre ankohen për mungesën e veprimtarive edukative, profesionale dhe çlodhëse brenda institucioneve të burgut, përveç ankesave për kushtet bazë të jetesës si cilësia e dobët e ushqimit dhe qasja e kufizuar në ujë të ngrohtë për dushe. Për më tepër, ka një mungesë të dukshme të shërbimeve të mbështetjes psikologjike, me shumë të burgosur që raportojnë ose mungesë aksesitose nën-përdorimin e këtyre shërbimeve. Intervistat e kryera nëpër burgje të ndryshme zbulojnë disponueshmëri të paqëndrueshme të psikologëve, me disa të burgosur që kanë qasje të kufizuar në mbështetje psikologjike, kryesisht pas kërkesave specifike⁸¹.

Një sërë Organizatash të tjera të Shoqërisë Civile (OSHQ) kanë kontribuar në rritjen e ndërgjegjësimit për Parandalimin/Luftën ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm (P/LEDh) përmes nismave të ndryshme, duke përfshirë projekte kërkimore, studime empirike dhe programe praktike, si për shembull Analytica Think Tank e cila në bashkëpunim me Women Without Borders zhvilloi projektin Shkolla e Nënave⁸², Horizon Civitas⁸³, ndër të tjera. OSHQ-të gjithashtu kanë trajtuar forma të ndryshme të ekstremizmit të dhunshëm, përfshirë ekstremizmin e krahut të djathtë dhe nationalist ⁸⁴, si dhe ekstremizmin online⁸⁵.

7. Krijimi i Strategjisë Kombëtare për Një shoqëri të Vetme dhe Ndërkulturalizëm

SKLEDh 2023-27 mban qëndrimin se krijimi i marrëdhënieve dhe kultivimi i komuniteteve të qëndrueshme janë jetike në luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit që përfundon në terrorizëm ose dhunë⁸⁶. Në këtë drejtim, SKLEDh bën një lidhje të rëndësishme me Strategjinë Kombëtare për Një Shoqëri të vetme dhe Ndërkulturalizëm, e cila nga ana tjetër thekson se përfshirja e shoqërisë sonë shërben si mbrojtja jonë kryesore kundër kërcënimeve terroriste, duke kërkuar një agjendë të përqendruar në kultivimin e komuniteteve të qëndrueshme të afta për të luftuar radikalizimin në terrorizëm pa ulur ndërkohë vlerat tona kushtetuese⁸⁷.

⁸¹ Ibidem.

⁸² <https://www.analyticamk.org/en/projects/mothers-schools-project>

⁸³ <https://www.horizon.mk/publications/>

⁸⁴ <https://nexus.org.mk/ethnic-political-extremism-north-macedonia-mapping-main-action-frameworks-extremist-scenes/>

⁸⁵ Dukic, 2022.

⁸⁶ Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut - Komiteti Kombëtar për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm dhe AntiTerrorit 2024.

⁸⁷ Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut 2019.

Strategjia Kombëtare për Një Shoqëri të vetme dhe Ndërkulturalizëm (SKNjShN)⁸⁸ është një dokument, i pari i këtij lloji në Maqedoninë e Veriut, me rëndësi të madhe nëse merren parasysh ndarjet brenda shoqërisë për arsye të ndryshme. Ky dokument është parashikuar të nxisë aktivitete dhe të forcojë proceset e komunikimit dhe bashkëpunimit midis komuniteteve, me synimin e zhvillimit të një shoqërie ku çdo person të ndihet si anëtar i "një shoqërie". Objektivi kryesor është largimi nga një shoqëri e ndarë dhe arritja e një shoqërie të drejtë dhe të barabartë, e cila i bën qytetarët më të barabartë dhe më të drejtë. SKNjShN është projektuar për një periudhë trevjeçare, e cila u pasua nga rishikimi i proceseve dhe analiza e hapave të ardhshëm.

Nevoja për këtë Strategji ka dalë nga opinione dhe vlerësime të gjera se shteti po funksionon përmes komuniteteve të ndara dhe të veçuara. Linja kryesore e kësaj ndarjeje është prejardhja etnike (e cila shpesh përkon me atë fetare). Një ndarje e tillë është vërejtur nga shumë organizata dhe trupa ndërkombëtare, duke përfshirë Komisionin Evropian (KE), Komitetin Këshillues të Konventës Kuadër për Pakicat Kombëtare⁸⁹, dhe mekanizmat e tjerë monitorues të Këshillit të Evropës (KeE) dhe Kombeve të Bashkuara (OKB), por edhe nga analizat e kryera në nivel kombëtar. Për shembull, në Opinionin e saj të fundit, Komiteti Këshillues për Konventën Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare (KKMPK) të Këshillit të Evropës rekomandon me urgjencë që shteti "të ndërmarrë të gjitha masat e nevojshme drejt ndërtimit të një shoqërie të integruar që është e bazuar fort në shtetin e të drejtës, mbrojtjen e të drejtave të njeriut, përfshirë të drejtat e pakicave, dhe respektimin e diversitetit, dhe të shkëputet nga politika etno-nacionaliste që promovojnë formimin e shoqërive paralele⁹⁰". Rishikimi i Marrëveshjes kuadër të Ohrit për Kohezionin Social (MKO) i përgatitur në 2015 thekson situatën e brishtë ndëretnike, mungesën e mirëbesimit ndërmjet komuniteteve dhe nevojën për fokus të vazhdueshëm në kohezionin social⁹¹. Për më tepër, hulumtimet në terren në këtë fushë vazhdimisht tregojnë se marrëdhëniet ndëretnike janë të rëndësishme si në nivelin individual (78.4%) ashtu edhe për shtetin (86.3 %)⁹².

Së dyti, përveç etnicitetit si linjë ndarjeje e shoqërisë maqedonase, kjo Strategji merr barazinë dhe mosdiskriminimin si një nga parimet e saj bazë. Kjo qasje është në përputhje me parakushtet për ushtrimin e ndërkulturalizmit sipas KE-së, të cilat përfshijnë: të drejtat e njeriut, demokracinë dhe shtetin e të drejtës, dinjitetin e barabartë dhe respektin e ndërsjellë, barazinë gjinore, tejkalimin e barrierave që pengojnë dialogun ndërkulturor dhe vëmendjen e duhur ndaj dimensionit fetar. Për më tepër, *mosdiskriminimi dhe barazia efektive* janë disa nga parimet strukturore që gjithashtu qëndrojnë si parakushte për një

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Termi "shumicë" në këtë Strategji përdoret në titujt origjinalë të konventave, si dhe në citimet e drejtpërdrejta.

⁹⁰ Këshilli i Evropës 2016.

⁹¹ Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut, Sekretariati për zbatimin e MKO 2015.

⁹² Klekovski 2011.

kontribut efektiv të të gjithëve për të mirën e përgjithshme, të parashikuara në Udhëzimet e Lubjanës për Integrimin e Shoqërive të Ndryshme të OSBE-së.⁹³ Sipas këtyre udhëzimeve, ndalimi i diskriminimit nënkupton barazinë para ligjit dhe mbrojtjen e barabartë sipas ligjit, dhe nënkupton heqjen e të gjitha pengesave me synimin për barazi efektive. Sigurimi i barazisë efektive, me ligj dhe në praktikë, gjithashtu nënkupton një angazhim pozitiv për adoptimin e politikave të synuara dhe, sa herë që është e nevojshme, masa specifike⁹⁴.

jo Strategji e percepton ndërkulturalizmin si një përgjigje ndaj sfidave të përshkruara më lart të shoqërisë maqedonase. Në kontekstin ndërkombëtar, ndërkulturalizmi është udhëhequr nga KE-ja si një organizatë e përkushtuar për mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Në masën më të madhe, ndërkulturalizmi është një qasje që pritët të kapërcejë disa nga mangësitë e shumëkulturalizmit. Shumëkulturalizmi është më i përkushtuar ndaj parimeve, rregulloreve dhe politikave në një shoqëri shumëkulturore që formalisht njeh dhe afirmon ekzistencën e komuniteteve të ndryshme dhe specifike, krijon dhe mbron të drejtat e tyre (specifike), statusin e barabartë dhe mbrojtjen e duhur⁹⁵. Qëllimi i tij qendror është krijimi i kushteve për bashkëjetesë dhe bashkëpunim të të gjitha komuniteteve të veçuara dhe individëve që i përkasin atyre, si dhe stimulimin e mbrojtjes dhe zhvillimit të kulturave të tyre të veçanta⁹⁶.

Sipas vizionit të kësaj Strategjie, *Një Shoqëri për të Gjithë* nënkupton: njohjen e të gjitha diversiteteve, sigurimin dhe garantimin e barazisë, drejtësisë sociale, trajtimit të drejtë dhe të barabartë, mundësive të barabarta, përfshirjen dhe pjesëmarrjen e qytetarëve në vendimmarrje dhe arritjen e kohezionit social⁹⁷.

Kjo Strategji u hartua në një proces konsultimesh dhe diskutimesh të gjera gjatë periudhës maj-qershor 2019 me qytetarët, përfaqësuesit e institucioneve shtetërore, shoqërisë civile, komunitetit akademik dhe aktorëve të tjerë.

Strategjia përfshin shtatë fusha strategjike: 1) Kuadrin ligjor, 2) Arsimin, 3) Vetëqeverisjen vendore, 4) Kulturën, 5) Rininë, 6) Median, dhe 7) Kohezionin social.

Strategjia parashikon krijimin e një organi Këshillues të Përhershëm të Qeverisë së RMV për Një Shoqëri dhe Ndërkulturalizëm. Ky organ përbëhet, ex officio, nga ministrat e mëposhtëm: Drejtësia, Kultura, Arsimi, Puna dhe Politika Sociale; Sistemi Politik dhe Marrëdhëniet Ndër-Komunitare, përfaqësues të Kabinetit të Kryeministrit, pastaj Avokati i Popullit, Drejtori i Komisionit për Marrëdhënie Ndër-Komunitare, kryetari i Komisionit për Mbrojtje nga Diskriminimi, kryetari i Këshillit për Bashkëpunim dhe

⁹³ OSCE High Commissioner on National Minorities 2012.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Чупеска-Станишкова 2017.

⁹⁶ Kymlicka 1995.

⁹⁷ Government of Republic of North Macedonia 2019.

Zhvillim të Shoqërisë Civile, si dhe përfaqësues të komunitetit akademik, monitorojnë zbatimin e Strategjisë në nivelin politik. Zbatimi koordinohet nga një organ Koordinues i Kryeministrit të RMV. Strategjia që funksionale për një periudhë, 2020-2023 dhe një vlerësim i saj u krye më 2022 dhe 2023. Një Strategji e re Kombëtare për Ndërkulturalizmin dhe Kohezionin Social u miratua në 2024⁹⁸.

Rëndësia e konceptit "Një shoqëri dhe ndërkulturalizëm" për mekanizmat e PEDh

Miratimi i Strategjisë për Një Shoqëri dhe Ndërkulturalizëm (SKNjShN) është një hap i rëndësishëm përpara në krijimin e mekanizmave për ndërtimin e komuniteteve që janë ripërtëritëse karshi ekstremizmit të dhunshëm. Edhe pse vetë Strategjia nuk i referohet L/PEDh në vetvete, ajo përfaqëson një aset thelbësisht të rëndësishëm në zhvillimin e masave të buta për krijimin e besimit midis qytetarëve dhe promovimin e vlerave demokratike. Duke pasur parasysh se këto vlera janë thelbësore për zbatimin e Strategjisë Kombëtare të LEDh (MSNjShN), mbetet e paqartë pse të dy strategjitë nuk janë të lidhura dhe përse nuk ka ndonjë koordinim midis zbatuesve të tyre. Prandaj, është thelbësore që koordinatorët e SKNjShN dhe SKLEDh të punojnë së bashku në aktivitete të përbashkëta pasi portofolet e tyre mbulojnë çështje të ngjashme.

Për ilustrim, rinia është përfshirë si një zonë strategjike kyçe në SKNjShN. Dy prioritetet strategjike në këtë drejtim përfshijnë:

1. Promovimi i mosdhunës, tolerancës dhe komunikimit ndërkulturor midis të rinjve dhe eliminimi i gjuhës së urrejtjes/krimin të urrejtjes
2. Reduktimi i etnocentrizmit midis të rinjve dhe izolimi i grupeve të ndryshme mono, pjesëmarrja në veprimtari të përbashkëta dhe ndërveprimi

Prioriteti i dytë përfshin ndër të tjera objektivat e mëposhtme:

- Përmirësimi i kurrikulave dhe metodave në arsimin fillor, të mesëm dhe universitar, duke përfshirë praktikën e stazhit në arsimin fillor dhe të mesëm
- Krijimi i mundësive të barabarta për të rinjtë për të marrë pjesë në vendimmarrje
- Krijimi i një sistemi funksional për zbulimin e gjuhës së urrejtjes/krimin të urrejtjes në nivel kombëtar dhe vendor
- Reduktimi i segregacionit dhe diskriminimit ndaj të rinjve.

Për më tepër, Media gjithashtu përfaqësohet si një fushë strategjike kryesore në SKNjShN. Prioritetet në lidhje me Median përfshijnë:

- 1) Përparimi i mediave drejt shpërndarjes në kohë, në mënyrë jo të njëanshme dhe objektiviteti të informacionit për qytetarët, promovimi dhe zhvillimi i ndërkulturalizmit dhe pluralizmit mediatik
- 2) Forcimi i edukimit mediatik ndër qytetarët e të gjitha moshave

⁹⁸ Government of Republic of North Macedonia, 2024.

Objektivat që lidhen me këto prioritete përfshijnë:

- Forcimin e luftës kundër gjuhës së urrejtjes dhe forcimi i shpirtit ndërkulturor në media
- Kritika e kapaciteteve, aftësive profesionale dhe njohurive të gazetarëve në mediat private për të zhvilluar dhe promovuar ndërkulturalizmin
- Pasurimi i përmbajtjes mediatike për mbulimin përfshirës të identitetit etnik dhe kulturor dhe diversiteteve të tjera
- Inkurajimi i mendimit kritik ndaj përmbajtjes mediatike në lidhje me ndërkulturalizmin dhe gjuhën e urrejtjes
- Futja e qasjes së edukimit mediatik në sistemin arsimor formal dhe arsimin joformal.

Kombinimi i fushave strategjike dhe formulimi i saktë i prioriteteve dhe objektivave e bëjnë SKNjShN-në një pasuri thelbësore në ndërtimin e komuniteteve të qëndrueshme ndaj ekstremizmit të dhunshëm. Prandaj, një koordinim më i mirë ndërmjet strategjive të LEDh dhe SKNjShN dhe zbatuesve të tyre, ka rëndësi thelbësore.

9. Praktika të mira

Një grup praktikash të mira në lidhje me qasjen ndaj ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut janë paraqitur më poshtë në një rend kronologjik:

- Në vitin 2018, u përgatit Strategjia Kombëtare për Anti Terrorin (2018-2022), me Planin e Veprimit shoqërues.
- Në vitin 2019, u miratua Strategjia e parë Kombëtare për Një Shoqëri të vetme dhe Ndërkulturalizëm.
- Në vitin 2020, u përgatit Plani Kombëtar për riintegrim, risocializim dhe rehabilitim. Ky dokument synon të krijojë një qasje strategjike kombëtare unike dhe gjithëpërfshirëse për trajtimin e luftëtarëve të huaj terroristë (LHT) dhe anëtarëve të familjeve të tyre, të cilët kanë statusin e të kthyerve nga rajonet e krizës. Kjo kategori përfshin personat që tashmë janë kthyer në vend (personat që aktualisht po vuajnë një dënim me burg, personat që kanë vuajtur tashmë një dënim me burg dhe janë të lirë, si dhe personat që u larguan për në zonat e krizës para ndryshimeve në Kodin Penal të RMV-së), por edhe personat që u përpoqën, por nuk arritën të shkojnë në fushëbetejat e huaja.
- Në vitin 2021, u miratuan Procedurat Standarde të Operimit për riintegrimin, risocializimin dhe rehabilitimin e të kthyerve nga ushtritë e huaja dhe anëtarëve të familjeve të tyre. Procedurat standarde të operimit janë një dokument gjithëpërfshirës që përmban të gjitha aspektet e rëndësishme të trajtimit institucional të luftëtarëve të huaj terroristë dhe familjeve të tyre, dmth. përmban qëllimet, bazat, parimet si dhe kategorizimin dhe rekomandimet për trajtimin e grupeve të synuara, metodën e koordinimit të institucioneve, një përmbledhje të masave dhe aktiviteteve sipas fazave, sipas Planit Kombëtar për Rehabilitim, Risocializim dhe Riintegrim, sigurimin e ndihmës afatgjatë për riintegrim në nivel

vendor, si dhe shkëmbimin efikas dhe të sigurt të informacionit midis të gjithë aktorëve të përfshirë në proces.

- Më 17 korrik 2021, SKLEDhAT koordinoi me sukses procesin e riatdhesimit të qytetarëve të Republikës së Maqedonisë së Veriut nga Siria dhe Iraku, konkretisht, 4 burra - luftëtarë të huaj terroristë, 5 gra dhe 14 fëmijë.
- Janë formuar nëntë ekipe multidisciplinare vendore, të cilat punojnë nën qendrat për punë sociale. Ato janë krijuar në vendet e banimit të LHT-ve dhe anëtarëve të familjeve të tyre për të punuar drejtpërdrejt me ta në rehabilitimin, risocializimin dhe riintegrimin e tyre. Anëtarët e këtyre ekipeve janë ekspertë nga profile të ndryshme: punonjës socialë, edukatorë, psikologë, udhëheqës fetarë, përfaqësues të organizatave joqeveritare, etj. Detyra kryesore e këtyre ekipeve është risocializimi funksional i LHT-ve dhe anëtarëve të familjeve të tyre në mjediset vendore, me mbështetje në të gjitha sferat e riintegrit në proceset sociale. Ministria e Punës dhe Politikës Sociale, me qëllim të unifikimit dhe zbatimit më efikas të kompetencave të Ekipeve Multidisciplinare Vendore, zhvilloi një Program për Rehabilitim, Risocializim dhe Riintegrim, në fushën e mbrojtjes sociale dhe sigurisë së kësaj kategorie familjesh, në të cilin përshkruhen parimet, mënyrat dhe metodat për zbatimin e suksesshëm të riintegrit të luftëtarëve të huaj terroristë dhe anëtarëve të familjeve të tyre në komunitetin vendor. Në institucionin e përmendur është krijuar një sistem për monitorimin e ndihmës dhe mbështetjes që marrin gratë dhe fëmijët e luftëtarëve të huaj terroristë, dhe për këtë qëllim është instaluar një softuer i veçantë për mbledhjen e të dhënave përkatëse.
- Janë formuar ekipe veprimi në komunitet. Ekipet e Veprimit në Komunitet janë grupe vendore me shumë aktorë të ndryshëm që kanë për detyrë të punojnë për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm në nivel vendor. Deri më tani, në Republikën e Maqedonisë së Veriut janë formuar gjashtë ekipe veprimi komunitare në Kumanovë, Gostivar, Kërçovë, Çair, Prilep dhe Strugë. Ato miratohen nga Këshillat Vendore të komunave dhe punojnë nën autoritetin e Këshillave Vendore për parandalim sipas një Plani Veprimi Vendor të pranuar më parë. Mbështetja në procesin e formimit të tyre dhe funksionimit të plotë sigurohet nga Komiteti Kombëtar për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorit (SKLEDhAT).
- Zyra e Komitetit Kombëtar për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorit kontribuon vazhdimisht në përditësimin e rregullimit të Planit të Përbashkët të Veprimit për luftën kundër terrorizmit në Ballkanin Perëndimor ndërmjet Komisionit Evropian dhe autoriteteve të Republikës së Maqedonisë së Veriut. Dy herë në vit, Komisioni Evropian informohet me shkrim për gjendjen aktuale të zbatimit të aktiviteteve prioritare të parashikuara të renditura në aneksin e këtij rregullimi, duke përfshirë arritjet dhe vështirësitë e vendit në fushën e parandalimit të ekstremizmit të dhunshëm dhe luftës kundër terrorit.
- Raporti i Vlerësimit për zbatimin e strategjive të AT dhe LEDh gjatë viteve 2018-2022 konstatoi se KKATLEDh avokojnë për sinergji dhe përpjekje, brenda kapaciteteve të tyre, për të përmirësuar koordinimin dhe ekzekutimin e planeve

të veprimit. Komiteti ekzekutoi me sukses mbi gjysmën (52%) e aktiviteteve strategjike të përcaktuara në të dy planet e veprimit. Shërbimet e sigurisë janë angazhuar aktivisht në nisma të cilat synojnë parandalimin e terrorizmit dhe formave të ndryshme të dhunës së organizuar. Nismat e trajnimit dhe edukimit përbëjnë veprimtaritë më të zakonshme të zbatuara, me një theks të veçantë në angazhimin me të rinjtë, që është njohur si një përpjekje e rëndësishme.

- Në vitin 2023, u miratuan strategjitë dhe planet e veprimit shoqëruese për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe luftimin kundër terrorizmit 2023-2027. Koordinimi i përgatitjes së dokumenteve strategjike u udhëhoq nga Zyra e Komitetit Kombëtar për Parandalimin e Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorit. Në procesin e përgatitjes morën pjesë përfaqësues të institucioneve shtetërore, komuniteteve fetare, komunitetit akademik, sektorit civil dhe medias. Tekstet e Strategjive Kombëtare dhe Planeve të Veprimit janë plotësisht të harmonizuara me strategjinë për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe anti terrorit të Organizatës së Kombeve të Bashkuara dhe standardet evropiane për hartimin e dokumenteve në këtë fushë.
- Në vitin 2023, Zyra e Koordinatorit Kombëtar koordinoi përgatitjen e Vlerësimit Kombëtar të Kërcënimit nga Terrorizmi.
- Trajnimi bazë dhe i specializuar realizohet vazhdimisht me qëllim forcimin e kapaciteteve të institucioneve shtetërore që mbulojnë këtë fushë të parandalimit të ekstremizmit të dhunshëm dhe luftimit kundër terrorizmit.
- Koordinator kombëtar dhe zëvendësit e tij marrin pjesë vazhdimisht në ngjarje rajonale dhe ndërkombëtare ku shkëmbejnë përvojat dhe njohuritë e fituara me kolegët e tyre.

10. Sfida

Një grup sfidash në lidhje me qasjen ndaj ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut është paraqitur më poshtë:

- *Interneti dhe mediat sociale janë shndërruar në platforma virtuale për radikalizimin dhe përhapjen e gjuhës së urrejtjes.* Rritja e radikalizimit në internet dhe e gjuhës së urrejtjes është e dukshme në Maqedoninë e Veriut, duke përfshirë manifestime të ndryshme, me gjuhën e urrejtjes etno-nacionaliste që është veçanërisht e përhapur. Ka mungesë të programeve të strukturuar për të adresuar këtë lloj radikalizimi, dhe përpjekjet ose mungojnë ose janë sporadike. Kjo paraqet një sfidë të rëndësishme që kërkon përfshirje sistematike në kurrikulat arsimore, duke mbuluar në mënyrë gjithëpërfshirëse të gjitha rajonet dhe komunitetet. Nisma të tilla ka të ngjarë të jenë nën kompetencën e Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës.
- *Ngjarjet globale ndikojnë ndjeshëm në rreziqet e radikalizimit ndaj dhunës brenda kombit tonë.* Trazirat që rrjedhin nga rrethanat ndërkombëtare, të tilla si konfliktet në Lindjen e Mesme, konflikti i Ukrainës dhe situata politike në Kosovë, kanë një ndikim thelbësor mbi narrativat e brendshme që zhvillohen në Maqedoninë e

Veriut. Ndërsa anëtarësimi i vendit në NATO qëndron si një hap pozitiv në aspektin e sigurisë, procesi i zgjatur i integritetit në BE dhe transformimet e rëndësishme të përjetuara gjatë atij rrugëtimi kanë kontribuar në shfaqjen e një shoqërie të frakturuar, të karakterizuar nga një narrativë mbizotëruese etno-nacionaliste.

- *Përfshirja e LHT dhe familjarëve të tyre në procesin e rehabilitimit, risocializimit dhe riintegritetit.* Zhvillimi dhe krijimi i programeve për rehabilitimin, risocializimin dhe riintegritetin (programet RRR) të të kthyerve dhe ndihmësve të Luftëtarëve të Huaj Terroristë (LHT) është një proces i ndërlikuar. Ai kërkon sistemim të plotë nga perspektiva metodologjike, institucionale dhe programore, si dhe qëndrueshmëri në aspektin financiar dhe të personelit. Këto programe duhet gjithashtu të jenë fleksibël, gjithëpërfshirëse dhe të pajisura me tregues të suksesit të përcaktuar qartë dhe të matshëm. Domosdoshmëria për natyrën gjithëpërfshirëse dhe të specializuar të programeve RRR lind nga fakti se çdo individ i përgjigjet ndryshe veprimtarive dhe masave brenda këtyre programeve, të ndikuar nga atributet dhe besimet e tyre fizike, psikologjike, intelektuale dhe socio-kulturore. Kompleksiteti i këtyre programeve është realiteti që të kthyerit dhe ndihmësit e LHT-së përbëjnë një nëngrup të veçantë brenda popullatës së burgjeve, të karakterizuar nga indoktrinimi me ide dhe ideologji radikale. Ky indoktrinim ka potencialin të manifestohet dhe të përshkallëzohet në ekstremizëm dhe terrorizëm të dhunshëm, duke i bërë ata një grup veçanërisht me rrezikshmëri të lartë për vlerat demokratike dhe sigurinë shoqërore në përgjithësi.
- *Ekziston një nevojë e ngutshme për të shtuar burimet njerëzore dhe materiale për të trajtuar në mënyrë efektive proceset e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm që çojnë në terrorizëm.* Raportet tregojnë se zyra e Koordinatorit Kombëtar për Antiterrorin (KKAT) dhe Luftimin e Ekstremizmit të Dhunshëm (LEDh) ka mungesë të personelit dhe programet kryesisht mbështeten në mbështetjen e donatorëve, duke ngritur shqetësime në lidhje me qëndrueshmërinë e këtyre nismave. Për më tepër, dukshmëria e veprimtarive të të KKATLEDh për publikun është e kufizuar, pasi uebsajtit të tyre i mungojnë informacionet dhe dokumentet thelbësore, si raportet vjetore dhe mjetet e brendshme, të cilat nuk janë lehtësisht të aksesueshme për publikun. Kjo mungesë transparence në formulimin e politikave, strategjive dhe veprimtarive për rehabilitimin, risocializimin dhe riintegritetin (RRR) të të kthyerve dhe ndihmësve të Luftëtarëve të Huaj Terroristë (LHT) ndikon në efikasitetin, fizibilitetin dhe jetëgjatësinë (përsa i përket burimeve financiare dhe të personelit) të mjeteve aktuale.
- *Rritja e ndërgjegjësimit publik dhe ekzekutimi i fushatave që paraqesin narrativa pozitive ose alternative për individët dhe komunitetet e cënueshme janë detyra të domosdoshme.* Përfshirja e Koordinatorit Kombëtar për Antiterrorin dhe Luftimin e Ekstremizmit të Dhunshëm (KKATLEDh), komuniteteve fetare dhe Organizatat e Shoqërisë Civile (OSHQ) ka një rëndësi të madhe në këtë përpjekje. Përmirësimi i koordinimit midis aktorëve të ndryshëm është qartësisht i nevojshëm për zhvillimin e programeve efektive që synojnë rritjen e ndërgjegjësimit publik dhe

krijimin e kundër-narrativave për të parandaluar ekstremizmin e dhunshëm. Fushata të ndryshme po zhvillohen nën strategji të ndryshme, si Strategjia Kombëtare për Luftimin e Ekstremizmit të Dhunshëm (SKLEDh), Strategjia Kombëtare për Ndërkulturalizmin dhe Përfshirjen Sociale, dhe Strategjia Kombëtare e Arsimit. Megjithatë, ekziston një mungesë e dukshme e koordinimit midis institucioneve në këtë fushë.

- *Ngritja e edukimit mediatik për çdo qytetar, është thelbësore.* Edukimi mediatik luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin e aftësive të të menduarit kritik ndër individë të të gjitha moshave, veçanërisht të rinjtë. Përmirësimi i edukimit mediatik është instrumental në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe krijimin e komuniteteve të qëndrueshme të afta për të përballuar kërcënimet e terrorizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm.
- *Zbatimi i nismave arsimore që promovojnë paqen, diversitetin dhe tolerancën.* Lidhja e përpjekjeve arsimore që synojnë forcimin e kohezionit social dhe adresimin e ndarjeve etnike me politikat për Parandalimin/Kundërshtimin e Ekstremizmit të Dhunshëm (L/PEDh) është thelbësore, por është e rëndësishme të kemi kujdes nga rreziku i sigurimit të tepruar të mjediseve arsimore. Arsimi nuk duhet të shërbejë si një mjet për identifikimin e ekstremistëve të mundshëm; përkundrazi, ai duhet të shihet si një mjet për të fuqizuar nxënësit me aftësitë për të sfiduar ideologjitë, për të çmitizuar mite, për të kundërshtuar teoritë konspirative dhe për të përballur pikëpamjet përjashtuese që shpesh lidhen me ekstremizmin e dhunshëm. Ndërsa iniciativat arsimore që synojnë këtë çështje mund të mos bien tërësisht brenda fushës së L/PEDh, ato megjithatë mund të kenë ndikime të rëndësishme në luftimin e ekstremizmit të dhunshëm më gjerësisht, veçanërisht përballë rritjes së ekstremizmit etnik.

Hapat e ardhshëm

Përpjekjet për të forcuar mbështetjen e komunitetit në luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm janë detyrim. Kjo përfshin intensifikimin e mbështetjes nga agjencitë dhe entitetet kombëtare për komunitetet vendore në adresimin e radikalizimit dhe ekstremizmit. Për më tepër, ekziston një nevojë urgjente për të forcuar kapacitetet institucionale për të rritur ndërgjegjësimin dhe aftësitë për zbulimin e hershëm të fenomeneve të tilla, me përfshirje aktive nga komunitetet fetare, edukatorët dhe profesionistët. Forcimi i bashkëpunimit me mediat dhe shoqërinë civile është po aq i rëndësishëm, duke synuar përdorimin efektiv të platformave mediatike për të përhapur ndërgjegjësimin për identifikimin e shenjave të ekstremizmit të dhunshëm.

Në avancimin e arsimit, është thelbësore që mësuesit, psikologët dhe edukatorët të pajisen me mjetet dhe trajnimet e nevojshme për të identifikuar shenjat e radikalizimit dhe ekstremizmit ndër studentët, të arritur përmes seminareve dhe punëtorive edukative. Për më tepër, shkollat dhe institucionet arsimore duhet të marrin masa

proaktive për të rritur ndërgjegjësimin ndër të rinjtë për rreziqet e lidhura me radikalizimin dhe ekstremizmin.

Përpjekjet duhet të drejtohen me ngut drejt kundërshtimit të radikalizimit në internet, duke promovuar narrativa pozitive që theksojnë dialogun ndërfetar dhe tolerancën etnike në internet.

Prioriteti duhet t'u jepet programeve që synojnë riintegrimin dhe rehabilitimin e ish-luftëtarëve që kanë marrë pjesë në konflikte të huaja për të zvogëluar rrezikun që ata të ndikojnë të rinjtë e tjerë drejt radikalizimit.

Një qasje gjithëpërfshirëse për të luftuar ekstremizmin kërkon vëmendje jo vetëm ndaj radikalizimit fetar, por edhe për adresimin e rreziqeve të paraqitura nga etnonacionalizmi dhe radikalizimi i krahut të djathtë. Është detyrim që të formulohet një strategji e gjithanëshme, e bazuar në kërkime dhe vlerësime vendore, që lufton në mënyrë efektive radikalizimin dhe ekstremizmin e dhunshëm në të gjitha spektret ideologjikë.

Veprat e cituara

Analytica Think Tank. 2016. "Projekti i shkollave të nënave." Analytica Think Tank. Qasur më 20 mars 2024. <https://analyticamk.org/projects/mothers-schools-project>

Arifi, Benjamin. 2018. "Tymi dhe pasqyrat: Një mister i spiunit maqedonas." *Balkan Insight*. May 9. Qasur më 20 mars. <https://balkaninsight.com/2018/05/09/smoke-and-mirrors-a-macedonian-spy-mystery-05-08-2018/>.

Berendt, Joanna. 2015. "Qeveria e Maqedonisë fajësohet për skandalin e përgjimeve." *The New York Times*. Qasur më 20 mars, 2024. <https://www.nytimes.com/2015/06/22/world/europe/macedonia-government-is-blamed-for-wiretapping-scandal.html>

Buljubašić, Mirza. 2022. "Ekstremizmi i dhunshëm i krahut të djathtë në Ballkanin Perëndimor: Një pasqyrë e sfidave specifike të vendit për P/LEDh." Migracioni dhe Çështjet e Brendshme. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-08/ran_vrwe_in_western_balkans_overview_072022_en.pdf.

Council of Europe. 2016. "Opinion i Katërt mbi "Ish Republikën Jugosllave të Maqedonisë". Komiteti Këshillimor për Konventën Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare. Strasburg: KE, 20 dhjetor. Qasur më 20 mars, 2024. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d23e3>

Kodi Penal i Republikës së Maqedonisë. Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 37/96. Ndryshimet e KPRM-së të publikuara në Gazetën Zyrtare të Republikës së Maqedonisë nr.80/99, 48/01, 4/02, 16/02, 43/03, 19/04, 40/04, 81/05, 50/06, 60/06, 73/06, 87/07, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11-3, 51/11-79, 135/11, 185/11, 142/12, 143/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 97/17, 170/17, 248/18, dhe Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 36/23, 188/23.

Doda, Alush, dhe Marina Mclellan. 2020. *Promovimi i një qasjeje me shumë palë për parandalimin dhe luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit që çon në terrorizëm: Raporti përmbledhës i diskutimeve në tryezë të rrumbullakët mbi Strategjinë Kombëtare për Luftën ndaj Ekstremizmit të Dhunshëm në Republikën e North Mac. N.p.: OSBE.*

Dukic, Simeon. 2022. "Ekstremizmi në internet në Maqedoninë e Veriut - Politika, Etniciteti dhe Feja." ISD. <https://strongcitiesnetwork.org/wp-content/uploads/2023/01/Online-Extremism-Mapping-North-Macedonia.pdf>

Komisioni European. Raporti i Maqedonisë së Veriut 2023. Qasur më 20 mars, 2024 https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2023_en

Feta, Bledar, Ioannis Armakolas, dhe Ana Krstinovska. 2023. *Qëndrueshmëria e komunitetit karshi ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoninë e Veriut: Pikëpamja e palëve të interesuara.* Athinë: ELIAMEP. https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2023/05/Policy-Paper-136-PAVE-first-paper_FINAL-1.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut - Komiteti Kombëtar për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorit. 2018. "Strategjia Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm 2018-2022". Shkup: Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Qasur më 20 mars, 2024 https://www.nccvect.gov.mk/sites/default/files/dokumenti/sne_nacionalna_strategjia_-_albanski.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut - Komiteti Kombëtar për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm dhe Anti Terrorit. 2023. "Strategjia Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm 2023-2027". Shkup: Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Qasur më 20 mars, 2024 https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategji/eng_national_cve_strategy_2023-2027.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2020. "Strategjia për zhvillimin e konceptit "Një shoqëri për të gjithë" dhe ndërkulturalizmi (SKNjShN) 2020-2022." Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Qasur më 20 mars, 2024

https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/strategija_ednoopsh_testvo_29.10.2019.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2024. "Strategjia për zhvillimin e ndërkulturalizmit dhe kohezionit social me planin e veprimit 2024-2026" Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Qasur më 20 mars, 2024 https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/nacionalnata_strategija_za_razvoj_na_interkulturalizmot_i_opshtestvenata_kohezija.pdf

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut. 2020. *Национален план за реинтеграција, ресоцијализација и рехабилитација на повратници од странски војски и членови на нивните семејства (National Plan for Reintegration, Resocialization and Rehabilitation of returnees from foreign armies and their families)*. Skopje. (Document provided by the DNCCVE)

Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut, Sekretariati për Zbatimin e MKO-së. 2015. "Rishikimi i Marrëveshjes Kornizë të Ohrit për Kohezionin Social". Shkup. Qasur më 20 mars, 2024. <http://www.eip.org/sites/default/files/OFA%20Review%20on%20Social%20Cohesion.pdf>

Instrumenti Horizontal për Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë 2019-2022. 2021. Procedurat standarde operative, procedurat para lirimimit dhe ndihma pas dënimit për të dënuarit e radikalizuar. (Dokumenti i siguruar nga DNCCVE)

Intervistë me Zëvendës Koordinatorin Kombëtar për Luftën Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, Xheladin Ajvazi zhvilluar më 15 mars, 2024.

Kambovski, Vlado. 2015. *Teksti integral i Komentit të Kodit Penal të Republikës së Maqedonisë*. Shkupi: Matica Makedonska.

Kambovski, Vlado, Lidija Georgieva, dhe Naum Trajanovski. 2020. "RAPORTET E VENDIT MBI QASJET KOMBËTARE NDAJ EKSTREMISTIT Inkuadrimit ndaj ekstremizmit të dhunshëm në rajonin e MENA-s dhe në Ballkan, MAQEDONIA E VERIUT." Instituti European i Mesdheut. https://h2020connekt.eu/wp-content/uploads/2021/01/North-Macedonia_CONNEKT_Approaches_to_extremism.pdf.

Klekovski, Saso. 2011. *Marrëdhëniet ndëretnike në Republikën e Maqedonisë*. Shkup: Qendra Maqedonase për Bashkëpunim Ndërkombëtar.

Krzalic, Armin, dhe Nedžad Korajlic. 2021. *Raport për zbatimin e Strategjisë Kombëtare për LEDh të Republikës së Maqedonisë së Veriut*. Shkup: Organizata Ndërkombëtare për Migrim (IOM). (Dokumenti i siguruar nga DNCCVE)

Kymlicka, Will. 1995. *Qytetaria multikulturore një teori liberale e të drejtave të pakicave*. Oxford: Oxford University Press.

Ligji për Ekzekutimin e Sanksioneve. Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 99/19, 220/19, 236/22.

Marusic, Sinisa Jakov. 2017. "Maqedonia u jep dënime të rënda me burg personave të armatosur të Kumanovës.", 2024. <https://balkaninsight.com/2017/11/02/macedonia-kumanovo-shootout-trial-verdict-11-02-2017/>

Marusic, Sinisa. 2017. "Prokurori kërkon rigjykim në rastin e vrasjes masive në Shkup". Drejtësia Tranzicionale Ballkanike. <https://balkaninsight.com/2017/10/03/possible-turning-point-in-skopje-s-mass-murder-case-10-03-2017/>

Marusic, Sinisa J. 2019. "Gjykata e Maqedonisë së Veriut burgos sulmuesit e Parlamentit. Ballkan Insight." <https://balkaninsight.com/2019/03/15/north-macedonia-court-jails-parliament-attackers/>

Marusic, Sinisa J. 2021. "Maqedonia e Veriut burgos ish-kryetarin për sulmin në parlament." *Balkan Insight*, 26 korrik, 2021. <https://balkaninsight.com/2021/07/26/north-macedonia-jails-ex-speaker-over-storming-of-parliament/>

Mitevski, Mancho. 2018. *Shteti i kapur: Kuptimi i rastit maqedonas*. Shkup: Friedrich-Ebert-Stiftung, Zyra në Shkup

OSCE. 2018. Улогата на Граѓанското Општество во Спречување и Спротивставување на Насилен Екстремизам и Радикализација кои Водат кон Тероризам: Водич за Југоисточна Европа. Skopje: OSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/a/424892.pdf>

Komisioneri i Lartë i OSBE-së për Pakicat Kombëtare. 2012. "Udhëzimet e Lubjanës për Integrimin e Shoqërive të Shumëllojshme dhe Shënim Shpjegues." Hagë: OSBE HCNM, 7 nëntor. Qasur më 20 mars, 2024. <https://www.osce.org/hcnm/ljubljana-guidelines?download=true>

Qehaja, Florian, dhe Skënder Perteshi. 2018. *Lidhja e pashkelur: Çështjet e radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoni*. Prishtinë: Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë.

Saveski, Zdravko, dhe Artan Sadiku. 2012. "E djathta radikale në Maqedoni." Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/09568.pdf>

Selimi, Kaltrina, dhe Filip Stojkovski. 2016. *Vlerësimi i përpjekjeve të Maqedonisë në luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm, vështrim nga shoqëria civile*. Shkup: Analytica.

https://analyticamk.org/images/Files/extremism-en-updated-FINAL-web_ceb98.pdf

Shikov, Natalija, dhe Afrodita Musliu. 2021. "Fenomeni i luftëtarëve të huaj terroristë në Maqedoninë e Veriut." Hedayah. <https://hedayah.com/ftf-northmacedonia/>

Shtuni, Adrian. 2022. "Ballkani Perëndimor: Luftëtarët e huaj terroristë të riadhesuar, prirjet e dënimeve dhe aspektet e sigurisë." Programi për ekstremizmin. https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs5746/files/Western-Balkans-Repatriation_Shtuni_September-2022.pdf

Stojkovski, Bojan. 2021. "Maqedonisë së Veriut i kërkohet të adresojë kërcënimin e së djathtës ekstreme." Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/12/22/north-macedonia-urged-to-address-far-right-threat/>

Слободен печат. 2023. "Gjykata Supreme e Republikës së Maqedonisë së Veriut i hodhi poshtë si të pabazuara ankesat e të pandehurve në rastin "Monstrum." Слободен печат, September 15, 2023. <https://www.slobodenpecat.mk/en/vrhovniot-sud-na-republika-severna-makedonija-gi-odbi-kako-neosnovani-zhalbite-na-obvinetite-za-sluchajot-monstrum/>.

Stojkovski, Filip, dhe Natasia Kalajdziovski. 2018. *Pikëpamja e komunitetit për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm në Maqedoni*. Rast Studimi i Vendit, Berlin/Shkup: Fondacioni Berghof dhe Laboratori i Demokracisë.

Šutarov, Vasko. 2017. "Kërcënimi i paraqitur nga luftëtarët e huaj terroristë për Republikën e Maqedonisë dhe Ballkanin Perëndimor." *Në mes shpëtimit dhe terrorit: Radikalizimi dhe fenomeni i luftëtarëve të huaj në Ballkanin Perëndimor*, nga Vlado Azinović, 103-124. Sarajevë: Shkolla e Shkencave Politike, Universiteti i Sarajevës, Nisma Atlantike.

Чупеска-Станишкова, Ана. 2017. *Мултикултурна акомодација (Multicultural Accomodation)*. Shkup: Везилка 2011.

Transparency International. 2018. "Amnistia për Sulmin e Parlamentit - Ligje të përshtatura në ... Perëndimore" Transparency International. <https://www.transparency.org/en/projects/laws-project/data/amnesty-for-storming-parliament>

Vanchoski, Aleksandar, Natalija Shikova, dhe Afrodita Musliu. 2020. *Rritja e të kuptuarit të luftëtarëve të huaj terroristë (FTF): Sfidat për rehabilitimin, risocializimin dhe riintegrimin e të kthyerve në Republikën e Maqedonisë së Veriut*. Shkup: Koncepti civil NEXUS.

KREU IV

PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E SERBISË

Hyrje

Strategjia Kombëtare për Parandalimin dhe Luftën Kundër Terrorizmit ka skaduar në vitin 2021⁹⁹. Për shkak të pandemisë COVID-19, procesi i vlerësimit të strategjisë, i cili është parakusht për krijimin e një strategjie të re, u shty për vitin 2022. Deri më tani, procesi është ende në pritje dhe data e miratimit të strategjisë së re mbetet e paqartë. Zhvillimi dhe zbatimi i Strategjisë ishin pjesë përbërëse e angazhimeve të Serbisë në kuadër të Planit të Veprimit për Kapitullin 24 në kuadër të negociatave me Bashkimin Evropian.

Strategjia e skaduar dhe zbatimi i saj kishte një sërë mangësish. Përkundër detyrimeve të përcaktuara në Planin e Veprimit, asnjë nga organet shtetërore apo organizatat përgjegjëse për zbatimin e veprimtarive nuk kishte hartuar plane të detajuara të veprimit të brendshëm brenda gjashtë muajve të parë të përcaktuar.

Autoritetet u përqëndruan kryesisht në luftën kundër ekstremizmit islamik, por nuk arritën të trajtojnë në mënyrë adekuate format më të përhapura dhe të rrezikshme të radikalizmit në kontekstin vendor të Serbisë, veçanërisht ekstremizmin e krahut të djathtë të lidhur me etno-nacionalizmin serb dhe ndikimin malinj rus¹⁰⁰. Kjo ka rezultuar në pasoja praktike si përshkallëzimi i ekstremizmit të djathtë, mosndëshkimi, mungesa e të dhënave dhe mungesa e programeve të deradikalizimit dhe shkëputjes.

Trajtimi i pabarabartë i luftëtarëve të huaj, atyre që luftojnë në anën e forcave ruse në Ukrainë, dhe atyre që shkuan në fushat e betejës në Lindjen e Mesme, dallimet e rëndësishme në vendimet dhe procedurat e gjykatës, tregojnë gjithashtu dështimet e qasjes ndaj ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit.

Institucionet shtetërore janë shfaqur ngurruese për t'u angazhuar me organizatat e pavarura të shoqërisë civile, si në përgatitjen e strategjisë ashtu edhe në zbatimin e nismave parandaluese në terren.

⁹⁹ Në seancën e Qeverisë u miratuan Strategjia Kombëtare për Parandalimin dhe Luftimin e Terrorizmit për periudhën 2017-2021 (në tekstin e mëtejshëm: Strategjia) dhe Plani i Veprimit i Strategjisë Kombëtare për Parandalimin dhe Luftën Kundër Terrorizmit (në tekstin e mëtejshëm: Plani i Veprimit). më 12 tetor 2017.

¹⁰⁰ Më shumë në: "Rritja e së djathtës: rasti i Serbisë", 2022", 2022, <https://ëëë.helsinki.org.rs/doc/The%20Rise%20of%20The%20Right.pdf>

Legjislacioni

Kodi Penal i Republikës së Serbisë¹⁰¹ parashikon dy vepra penale që inkriminojnë pjesëmarrjen e shtetasve serbë në luftë ose konflikt të armatosur në një vend të huaj (neni 386a i Kodit Penal) si dhe organizimi i pjesëmarrjes në luftë ose konflikt të armatosur në një vend të huaj (neni 386b).

Sipas nenit 386a pjesëmarrja e shtetasve serbë në fushëbetejë të huaj dënohet me burgim prej një deri në pesë vjet. Forma e kualifikuar nënkupton se vepra penale është kryer në grup, që do të thotë se së paku tre persona janë bashkuar me qëllim të kryerjes së vazhdueshme ose të përkohshme të kësaj vepre penale. Një vepër e tillë penale dënohet me burgim nga një deri në tetë vjet.

Neni 386b lidhet me organizimin e pjesëmarrjes në luftë ose në konflikt të armatosur në një vend të huaj. Në bazë të nenit 386b, do të dënoheshin ata që kryejnë veprën penale të inkurajimit dhe rekrutimit të shtetasve të Serbisë për t'u bërë luftëtarë në shtetin e huaj. Vepra penale përfshin: rekrutimin, inkurajimin, organizimin e një grupi, trajnimin e një personi ose grupi tjetër, pajisjen ose vënien në dispozicion të pajisjeve përkatëse, dhënien ose mbledhjen e fondeve. Ligji vlen jo vetëm për shtetasit serb, por edhe për shtetasit e vendeve të tjera që kryejnë krimin në territorin e Serbisë. Kjo vepër penale dënohet me burgim nga dy deri në dhjetë vjet.

Në vitin 2017, Serbia miratoi Ligjin për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit. Kodi Penal i Serbisë trajton veprat e lidhura me terrorizmin, duke përfshirë terrorizmin ndërkombëtar, nxitjen, rekrutimin, përdorimin e një pajisjeje vdekjeprurëse, shkatërrimin dhe dëmtimin e një objekti bërthamor, financimin e terrorizmit dhe shoqatat terroriste. Ndryshimet e mëvonshme në Kodin Penal në vitin 2019 vendosën dënime më të rrepta - burgim të përjetshëm, për akte terroriste që rezultojnë në fatalitete.

Luftëtarët e huaj dhe procedurat gjyqësore në Serbi

Serbia është pothuajse i vetmi vend në Evropë që nuk ka vendosur sanksione ndaj Rusisë në përgjigje të agresionit të saj kundër Ukrainës. Ndikimi i Rusisë në Serbi është i gjerë, duke përfshirë marrëdhëniet politike dhe energjitike, bashkëpunimin në çështjet e sigurisë dhe ndikimin mediatik. Ndjenja publike në Serbi anon në mënyrë të dukshme drejt Rusisë, pasi shumë qytetarë ia ngarkojnë Perëndimit fajin për konfliktin në Ukrainë¹⁰². Kështu, rreshtimi i qytetarëve serbë me forcat e armatosura ruse në Ukrainë paraqet një shqetësim të madh.

¹⁰¹ Nenet e Kodit Penal 386, a dhe b janë miratuar në vitin 2015, <https://bit.ly/2DMH7Lm>

¹⁰² Për shembull. Sipas një sondazhi të CSO Crta, 64 për qind e qytetarëve fajësojnë Perëndimin - Shtetet e Bashkuara, NATO-n dhe Bashkimin Evropian, si më përgjegjës për luftën në Ukrainë. (Vjeshtë, 2022) <https://crta.rs/ep-content/uploads/2022/11/Istrazivanje-javnog-mnjenja-Politicki-stavovi-gradjana-Srbije-jesen-2022-CRTA.pdf>

Raporti i Komisionit Evropian i vitit 2023 mbi përparimin e integritetit në BE thekson se Serbia duhet të bëjë përpjekje shtesë për të hetuar dhe ndjekur penalisht rrjetet e rekrutimit të luftëtarëve të huaj, për të përmirësuar kapacitetin për të adresuar përmbajtjen terroriste dhe ekstremiste në internet dhe për të fuqizuar shoqërinë civile për të zhvilluar kundër-narrativa efektive. Raporti u kërkon autoriteteve të rrisin kapacitetin e tyre për të trajtuar përmbajtjen terroriste dhe ekstremiste në internet, të intensifikojnë përpjekjet për t'ua referuar një përmbajtje të tillë kompanive të internetit dhe të forcojnë nismat e fuqizimit të shoqërisë civile për të zhvilluar kundër-narrativa efektive.¹⁰³

Gjatë periudhës 2014-2022 janë miratuar gjithsej 32 aktgjykime me të cilat vërtetohet përgjegjësia penale e shtetasve serbë që kanë marrë pjesë në luftën në Ukrainë në anën ruse. Të gjitha vendimet ende i referohen periudhës 2014-2016. Në secilën prej tyre u konfirmua marrëveshja për pranimin e fajit nga 32 luftëtarë të huaj në Ukrainë. Të gjitha aktgjykimet i referohen nenit 386a (pjesëmarrja në luftë). Megjithatë, nuk ka pasur raste të evidentuara të ndjekjes penale të personave të dyshuar për organizimin e pjesëmarrjes në luftë ose konflikt të armatosur në një vend të huaj të përcaktuar në nenin 386b të Kodit Penal. Vetë këto të dhëna dëshmojnë se qasja ndaj kësaj çështjeje nuk ishte parandaluese, por ekskluzivisht kufizuese dhe se i referohej individëve dhe jo sistemit të pjesëmarrjes së organizuar, që padyshim ekziston.¹⁰⁴

Vendimet e nxjerra nga Gjykata e Lartë në Beograd tregojnë qartë se politika penale është shumë e butë. Gjërësisht, dënimi me kusht është shqiptuar në 29 nga 32 raste. Gjithashtu, dy persona janë dënuar me gjashtë muaj burg, të cilin e kanë kryer në ambientet e banimit të tyre. Dënimi i vetëm me një vit burg u shqiptua në shtator 2022 për një shtetas serb i cili ishte në “Regjimentin Hussar” rus në vitin 2015. Megjithatë, në janar të vitit 2023, Gjykata e Apelit në Beograd ia ndryshoi dënimin e tij një vit burg në një dënim me kusht¹⁰⁵.

Prokuroria Themelore Publike në Rumë¹⁰⁶ ka nisur një procedurë penale paraprake kundër Dejan Beriqit pasi ai u ka kërkuar hapur qytetarëve serbë që ta kontaktojnë përmes kanalit të tij në YouTube për të organizuar pjesëmarrjen e tyre në luftën në Ukrainë.¹⁰⁷ Në kanalin e tij zyrtar në YouTube, shikuesit mund të dëshmojnë se ky

Kjo është konfirmuar nga studiues të tjerë (p.sh. Demostat, qershor 2022)

<https://demostat.rs/sr/vesti/edukacija/istrazivanje-ko-je-odgovoran-za-rat-u-ukrajini/1482>

¹⁰³ Komisioni Evropian, *Serbia: Raporti i Progresit 2023*: <https://bit.ly/3TbJv5M>

¹⁰⁴ N. Kovacevic, Analiza medijskog diskursa i prakse pravosudnih organa Republike Srbije u pogledu fenomena nasilnog ekstremizma i stranih boraca na ratištu u Republici Ukrajini, April, 2024, https://ëëë.helsinki.org.rs/serbian/doc/5_ukrajina_srb.pdf

¹⁰⁵ Radio Free Europe, *Dobrovoljcu iz Srbije ukinuta kazna zatvora zbog ratovanja u Ukrajini i izrečena uslovna*, 27 janar 2023: <https://bit.ly/49Q8u4f>

¹⁰⁶ Qytet pranë kryeqytetit serb

¹⁰⁷ YouTube, *Dejann Bericc*, e qasshme në: <https://bit.ly/3Tapy55>

luftëtar i huaj pro-rus merr pagesa në kriptovaluta. Sipas Radios Evropa e Lirë, rreth tetë mijë euro rrodhën përmes “kriptoportofoleve” të lidhura me Beriç-in gjatë një periudhe shtatë mujore (gjysma e dytë e 2022).¹⁰⁸

Nuk ka një numër aktual të qytetarëve serbë që kanë vendosur apo planifikojnë të marrin pjesë në anën e agresorit në luftën në Ukrainë. Sipas vlerësimeve të mediave, në fund të vitit 2023, ishin 500 luftëtarë serbë¹⁰⁹, një shifër mjaft shqetësuese. Kjo pa mëdyshje e zhvendos përgjegjësinë tek autoritetet serbe për të adresuar dhe ndaluar rekrutimin.

Në janar 2023, një tekst mbi kushtet për t'iu bashkuar grupit paraushtarak rus Ėagner u botua në portalin Russia Today (RT) në serbisht. Në rubrikën “Ėagner” publikohen shpallje për vullnetarë, me kushte më shumë se joshëse, jepen hollësi për kushtet e pjesëmarrjes në luftë, fitimet dhe trajnimet. Megjithatë, pjesa origjinale në RT-së u zëvendësua shpejt me një tekst për një grup ish të burgosurish që dolën vullnetarë për të marrë pjesë në një operacion ushtarak në anën ruse. Në fund të artikullit thuhej se Ėagner publikoi një reklamë në rrjetet sociale për pranimin e anëtarëve të rinj¹¹⁰.

Publikimi i reklamës së Ėagner-it në RT shkaktoi reagime të forta diplomatike dhe presidenti serb Aleksandar Vuçiç e kritikoi për herë të parë Ėagnerin. Këshilltari i Departamentit Amerikan të Shtetit, Derek Chollet, në një bisedë me presidentin Vuçiç, shprehu shqetësimin e tij për përpjekjet për të rekrutuar luftëtarë në Serbi dhe deklaroi se kjo është e papranueshme.

Luftëtarët e huaj terroristë në Siri

Nuk ka të dhëna të sakta publike se sa qytetarë serbë iu bashkuan Shtetit Islamik të Irakut dhe Levantit (ISIL). Numri i përllogaritur është maksimumi midis 20 dhe 40, dhe përfshin gratë dhe fëmijët¹¹¹. Duke krahasuar raporte të ndryshme, këto raste vlejné për periudhën para vitit 2015.

Shtatë shtetas serbë u akuzuan për lidhje me terrorizmin, financim, rekrutim dhe trajnim për kryerjen e akteve terroriste dhe nxitje publike për të kryer akte terroriste¹¹². Kjo procedurë i referohet luftëtarëve të huaj që kanë shkuar në fushën e betejës në Siri, në

¹⁰⁸ Radio Free Europe, *Tragom kripto novčanika Dejana Berića, srpskog borca u Ukrajini*, 8 February 2023, e qasshme në: <https://bit.ly/3US1MXa>

¹⁰⁹ Al Jazeera, *Radio Srbin ide uruske vojnike*, 26 August 2023, accessible at: <https://bit.ly/48uJYm>

¹¹⁰ RFE, 24 maj, 2022, <https://ëëë.slobodnaevropa.org/a/kamp-krusevac-veteranisrbija-rusija/31864016.html>

¹¹¹ Vlerësimi bazohet në raporte të ndryshme vendore dhe ndërkombëtare, duke përfshirë deklaratat e zyrtarëve në Serbi.

¹¹² Nenet 393a, 393, 393b dhe 391a të Kodit Penal.

periudhën ndërmjet viteve 2012 dhe 2014¹¹³. Procedura gjyqësore ka zgjatur afro 7 vjet (nga viti 2012 deri në vitin 2019) dhe në të cilën janë paraqitur dhjetëra prova të ndryshme. Tre u proceduan penalisht në mungesë, ndërsa të tjerët vuanin dënimin në Serbi, nga 7 deri në 11 vjet burg. Vendimi i shkallës së parë është konfirmuar me aktgjykimin e Gjykatës së Apelit në Beograd në mars 2019.

Programet e deradikalizimit, riintegritit dhe risocializimit

Fusha e deradikalizimit dhe riintegritit të personave të radikalizuar në Strategjinë dhe planin e veprimit të skaduar qe shumë e dobët për shkak të shtrirjes dhe fushës së ngushtë të veprimtarive, si dhe përfshirjes së pamjaftueshme të familjeve, komuniteteve dhe shoqërisë civile në proceset e rehabilitimit dhe riintegritit të personave të deradikalizuar.¹¹⁴

Një Grup Pune i përbërë nga përfaqësues të Ministrive të Drejtësisë, Punëve të Brendshme, menaxhimit të burgjeve dhe personelit të burgjeve në Serbi, zhvilloi një instrument bazë kontrolli për identifikimin e sjelljeve të dhunshme ekstremiste në burgje, me mbështetjen e një konsulenti ndërkombëtar. Ai identifikon një sërë treguesish të rëndësishëm të sjelljes që duhet të kontrollohen me pranimin e të burgosurit dhe gjatë burgimit dhe do të zbatohen jo vetëm për individët e dënuar për veprimtari të lidhura me terrorizmin, por edhe për popullatën e përgjithshme të burgjeve. Kjo veprimtari u organizua në kuadër të aksionit rajonal “Rritja e kapaciteteve penitenciare në adresimin e radikalizimit në burgjet në Ballkanin Perëndimor”, pjesë e programit të përbashkët të Bashkimit Evropian dhe Këshillit të Evropës “Instrumenti Horizontal për Ballkanin Perëndimor dhe Turqinë 2019-2022.”, zbatuar nga Këshilli i Evropës¹¹⁵.

Sipas burimeve të BE-së dhe SHBA-së, Serbia ka kryer në maj të vitit 2022 trajnimin e katër ekipeve vendore të ngarkuara për riintegrimin, rehabilitimin dhe risocializimin e luftëtarëve të huaj terroristë dhe familjeve të tyre. Ekipet përfshinin policinë, psikologët dhe punonjësit socialë që trajtojnë deradikalizimin nga dhuna, si dhe riintegrimin¹¹⁶.

Nuk ka të dhëna publike për programin e deradikalizimit të zbatuar gjatë dënimit me burg ose pas lirimit nga burgu. Departamenti për Ekzekutim të Sanksioneve Penale

¹¹³ Analizë mbi procedurat dhe vendimet gjyqësore: N. Kovacevic, Analizë krahasuese e vendimeve kundër qytetarëve serbë që luftuan në fushën e betejës siriane dhe ukrainase, në “Rritja e së drejtës: rasti i Serbisë”, <https://ëëë.helsinki.org.rs/doc/The%20Rise%20of%20The%20Right.pdf>

¹¹⁴ Jarmila Bujak Stanko, Përgjigje Institucionale dhe Strategjike për Radikalizimi, Ekstremizmi dhe Terrorizmi në Serbi “Rritja e së djathtës: rasti i Serbisë”, HCHR, 2021, <https://ëëë.helsinki.org.rs/doc/The%20Rise%20of%20The%20Right.pdf>

¹¹⁵ Punonjësit e burgjeve në Serbi të pajisur me mjetin bazë të shqyrtimit për identifikimin e sjelljeve të dhunshme ekstremiste; maj, 2020, <https://ëëë.coe.int/en/ëëb/belgrade/-/prison-staff-in-serbia-equipped-ëith-the-basic-screening-tool-for-identification-of-violent-extremist-behaviour>

¹¹⁶ Raporti i Serbisë 2023, Komunikatë mbi politikën e zgjerimit të BE-së https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SËD_2023_695_Serbia.pdf; Raporti i SHBA-së për terrorizmin: Serbia 2022, <https://ëëë.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2022/serbia/>

vlerëson se Serbia si shtet nuk është në rrezik nga terrorizmi dhe nuk e njeh radikalizimin në burgje si sfidë¹¹⁷. Konsorciumi ndërkombëtar HOPE i udhëhequr nga organizata portugeze Innovative Prison Systems (IPS)¹¹⁸ mbajti sesione trajnimi për më shumë se 40 punonjës në burgjet dhe shërbimet e trajtimit në Serbi. Megjithatë, personeli i burgut mori pjesë në program në baza vullnetare jashtë kohës së punës. Në kuadër të konsorciumit HOPE, u formua një rrjet prej 200 praktikuesish nga institucionet (punonjësit e burgjeve) dhe OJQ-të, nga shumë vende evropiane, përfshirë edhe Serbinë. Ky rrjet ka akses në platformën e brendshme të internetit për shkëmbimin e përvojës dhe informacionit. HOPE kreu një analizë të nevojave të praktikuesve të "vijës së parë" (shërbimet e sigurisë dhe trajtimit në burgje) dhe punonjësve të shërbimit të provës.

Punonjësit në shërbimet e trajtimit dhe komisionerët për sanksione alternative nuk janë mjaftueshëm të arsimuar për fushën P/LEDh dhe radikalizimin që çon në terrorizëm. Një nga sfidat më të mëdha është numri i vogël i punonjësve në shërbimet e trajtimit, të cilët duhet të jenë përgjegjës për detyrat që lidhen me parandalimin e radikalizimit si dhe deradikalizimin. Zyrat për sanksione alternative nuk kanë punonjës të mjaftueshëm dhe nuk janë të pajisura në mënyrë adekuate.

Përpyjekjet drejt riintegritit dhe rehabilitimit, siç përshkruhet në Strategji, u kufizuan vetëm tek individët që vuanin dënimin me burg. Ata që kanë marrë dënime me kusht për vepra penale të tilla si përfshirja në fushat e huaja të betejës (siç është rasti me shtetasit serbë në forcat e armatosura ruse), për shembull, nuk janë të përshtatshëm për asnjë program që synon deradikalizimin.

Strategjia anashkalon rolin e familjes, komunitetit dhe shoqërisë civile në rehabilitim dhe riintegrim, një aspekt thelbësor sipas udhëzimeve ndërkombëtare. Ndërkohë që anëtarët e familjes dhe komunitetit mund të ofrojnë mbështetje, ata gjithashtu mund të paraqesin pengesa në procesin e risocializimit të individëve të dënuar. Përveç kësaj, ata vetë kërkojnë mbështetje dhe ngritje kapacitetesh për të adresuar në mënyrë efektive sfidat që dalin pas lirimit të të dënuarve nga burgu. Prandaj, programet që synojnë deradikalizimin efektiv, rehabilitimin dhe riintegrimin duhet të përfshijnë anëtarët e familjes dhe komunitetin vendor.

Një baba, djali i të cilit vdiq në fushën e betejës në Siri, për shembull, jep një kontribut të rëndësishëm personal për komunitetin. Si aktivist, ai flet publikisht dhe tregon për rreziqet e hyrjes në fushëbetejë të huaj. Ai merr pjesë në panele dhe diskuton këtë temë me të rinjtë. Si një person që ka pësuar një humbje të madhe, ai punon me gjithë zemër me të rinjtë dhe ka një ndikim pozitiv tek ata.

Organizatat e shoqërisë civile, kryesisht në qytetet më të mëdha, kanë projekte të vogla dhe me raste trajtojnë këtë temë të deradikalizimit dhe riintegritit.

¹¹⁷ Intervistat e Komitetit të Helsinkit me personelin e burgjeve

¹¹⁸ Pjesëmarrës në projekt: Kolegji Universitar i Shërbimit Korrektues Norvegjez, Fondacioni Euro-Arab për Studime të Larta, Spanjë, Ajenfor International, Itali, Shoqata Bullgare për Vlerësimin e Politikave, Administrata Sllovene e Provës, Drejtoria e Përgjithshme "Ekzekutimi i Dënimeve", Bullgari, Institucioni Penitenciar Jilava Bukuresht, si dhe Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi.

Riatdhesimi: Gratë dhe fëmijët në kampe në Sirinë verilindore

Sfida më komplekse është riatdhesimi i të paktën 4 grave dhe 18 fëmijëve, të cilët janë shtetas të Serbisë dhe aktualisht mbahen në kampet Al-Hol dhe Roj në Sirinë verilindore. Ata jetojnë në kushte të tmerrshme¹¹⁹ dhe kthimi i tyre varet vetëm nga institucionet përkatëse serbe të cilat duhet të lehtësojnë kthimin e tyre të sigurt, veçanërisht për fëmijët. Pa pëlqimin e institucioneve serbe kthimi i tyre është i pamundur, gjë që e zgjat edhe më shumë agoninë e grave dhe fëmijëve të bllokuar në Siri. Sipas raportit të Shteteve të Bashkuara për terrorizmin (2022), Serbia krijoi ekipe riintegrimi dhe miratoi një plan veprimi shoqëruar për të pritur përfundimisht individët e riatdhesuar¹²⁰. Megjithatë, ende nuk ka dëshmi se Serbia e trajton këtë çështje në mënyrë aktive¹²¹. Komiteti i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi vlerëson se anëtarët e familjes mund të ofrojnë pjesërisht kushtet për të kthyerit, duke përfshirë strehimin dhe arsimimin e fëmijëve.

Duke respektuar detyrimin e shtetit për të garantuar sigurinë, më pas, çdo rast individual i të kthyerve për sa i takon përfshirjes së mundshme në veprimet e Shtetit Islamik të Irakut dhe Levantit (ISIL) duhet të hetohet tërësisht. Në rastet e dyshimeve të arsyeshme të mbështetura me prova të vlefshme, sistemi gjyqësor pritet të mbajë standardet më të larta të proceseve gjyqësore të hapura dhe të drejta.

Sipas legjislacionit serb, veçanërisht Konventës së OKB-së për të Drejtat e Fëmijëve, fëmijët duhet të përjashtohen nga kriminalizimi. Përkundrazi, ata duhet të ndihmohen për të gëzuar të gjitha të drejtat që u mohohen në ato kampe në mënyrën më skandaloze dhe traumatike. Konventa e OKB-së për të Drejtat e Fëmijëve dhe Protokollet e saj Fakultative theksojnë se fëmijët duhet të trajtohen gjithmonë kryesisht si viktimat dhe interesat e tyre më të mira duhet të respektohen gjithmonë.

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka vendosur në disa raste se shtetet janë të detyruara të ushtrojnë kujdesin e duhur dhe të zbatojnë masa efektive për të mbrojtur individët e cënueshëm, veçanërisht gratë dhe fëmijët, të cilët janë jashtë territorit të tyre dhe rrezikojnë shkelje të rënda të të drejtave të njeriut. Shtetet duhet të sigurojnë që veprimet ose mosveprimet e tyre të mos cenojnë të drejtat e njeriut të këtyre individëve.

¹¹⁹ Sipas Zyrës së Kombeve të Bashkuara për Anti-Terrorizmin, më shumë se 700 njerëz vdiqën në Al-Hol dhe Roj vetëm midis marsit 2019 dhe marsit 2021, të paktën gjysma e tyre fëmijë. Numri më i madh i tyre vdiqën nga sëmundje që mund të parandalohen dhe trajtohen. Dhuna me bazë gjinore është pjesë e jetës së përditshme, ndërkohë që ndonjëherë përdoren metoda brutale të ndëshkimit, si elektroshok.

¹²⁰ Raportet e vendit mbi terrorizmin 2022: Serbia, <https://ëëë.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2022/serbia/>

¹²¹ Intervista të Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi me anëtarët e familjes

Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Serbi (HCHR) ka organizuar një seminar (dhjetor, 2022) për aktorët vendorë, institucionet dhe anëtarët e familjes, me qëllim që të përgatisë komunitetin për kthimin e grave dhe fëmijëve të mbetur nga kampet siriane. Asnjëri prej tyre, as anëtarët e familjes apo institucionet, nuk kanë është trajnuar më përpara, e as ka ndonjë përgatitje tjetër për të punuar me të kthyerit.

Kjo punëtori ka zbuluar se përfaqësuesit e institucioneve vendore (punëtorët socialë, stafi mjekësor dhe shkollat) nuk ishin të përgatitur në mënyrë adekuate për sfidat që lidhen me punën me të kthyerit. Përgatitje më e imtësishme do të jetë e nevojshme pasi riatdhesimi të bëhet i afërt dhe kur ai të fillojë¹²². Nga ana tjetër, përfaqësuesit e institucioneve kanë shfaqur interes për trajtimin e çështjes dhe për të ofruar ndihmë për të kthyerit në kuadër të kompetencave të tyre, si dhe për të bashkëpunuar me familjet e tyre.

Familjet e grave dhe fëmijëve kanë shprehur gatishmërinë e tyre për t'u ofruar të kthyerve kushtet e nevojshme materiale, duke përfshirë strehimin, si dhe mbështetjen sociale brenda familjes. Përveç kësaj, ata janë të gatshëm të bashkëpunojnë me institucionet, duke përfshirë ato ligjzbatuese.

Megjithatë, familjet nuk janë plotësisht të përgatitura psikologjikisht për ardhjen e grave dhe fëmijëve, pasi ende nuk janë gati t'u nënshtrohen përgatitjeve të thella për këtë proces. Ato janë ende të përqendruara në përpjekjet për të siguruar riatdhesimin e të afërmeve të tyre, duke kërkuar mbështetje nga institucionet për përpjekjet e tyre. Përgatitja e parakohshme konsiderohet e papërshtatshme pasi mund të krijojë pritshmëri joreale dhe të çojë në shqetësime të rënda në rast të vonesave ose riatdhesimit të pasuksesshëm. Rrjedhimisht, këto çështje duhet të trajtohen me kujdes maksimal, megjithëse pjesëmarrësve u ofrohen udhëzime dhe këshilla përkatëse në masën e mundshme.

Komuniteti më i gjerë vendor, nuk është i përgatitur për kthimin e grave dhe fëmijëve. Familjet dhe palët e interesuara vendore kanë shprehur shqetësimin për reagimet e mundshme të qytetarëve për ardhjen e të kthyerve në komunitetin vendor, duke theksuar se duhet shumë punë edhe në këtë drejtim. Sipas familjeve, fëmijët mbajnë stigmën e të qenët të lidhur me terrorizmin, pavarësisht nga përfshirja ose jo e tyre, dhe mund të përballen me refuzim dhe hakmarrje.

Duhet pasur parasysh se këto gra dhe fëmijë i përkasin komunitetit pakicë mysliman në Serbi. Ky komunitet ka qenë prej kohësh në shënjestër të stereotipeve të përhapura dhe është ekspozuar ndaj fushatave shoviniste dhe të krahut të djathtë gjatë dekadave. Rajoni i Sanxhakut¹²³, nga i cili shumica e tyre u nisën për në Siri, është nën mbikëqyrje të fortë nga shërbimet e zbatimit të ligjit dhe të sigurisë, kështu që rreziku i radikalizimit në këtë rajon është shumë i ulët.

¹²² Në seminar morën pjesë pjesëmarrës, përfaqësues të Qendrës vendore për Punë Sociale, shkollave, shërbimeve shëndetësore dhe shoqatës së psikologëve (dhjetor, 2022).

¹²³ Rajoni është Serbia Jugperëndimore me shumicë boshnjake/muslimane

Përfundim

- Serbia përballlet me radikalizim të rëndësishëm etnonacionalist të krahut të djathtë të lidhur me etnonacionalizmin serb dhe ndikimin malinj rus. Kjo paraqet rrezik të lartë të rritjes së rekrutimit për forcat ruse në Ukrainë. Megjithatë, institucionet kompetente duhet të ndërmarrin hetime të plota në rrjetet pro-ruse të rekrutimit që veprojnë në Serbi për të parandaluar regjistrimin e mëtejshëm.
- Serbia ndeshet me pengesa të konsiderueshme në përballjen me radikalizimin dhe terrorizmin për shkak të një mangësie thelbësore në përkushtimin politik dhe mungesës së dukshme të ekspertizës institucionale për nismat e deradikalizimit, rehabilitimit dhe riintegrit. Riintegrimi i suksesshëm mbështetet kryesisht në përpjekjet e vetë ish të burgosurve, familjeve të tyre dhe organizatave joqeveritare vendore.
- Ekziston një nevojë urgjente për riatdhesimin e qytetarëve serbë, veçanërisht grave dhe fëmijëve, nga kampet Al Hol dhe Roj. Për më tepër, është thelbësore të zbatohen programe për të lehtësuar riintegrimin e tyre të qetë dhe rilidhjen sociale.
- Duke u mbështetur nga praktikat e suksesshme brenda BE-së dhe rajonit të Ballkanit Perëndimor, Serbia duhet të zhvillojë programe të përshtatura për deradikalizimin, shkëputjen dhe riintegrimin. Këto programe duhet të adresojnë gjithashtu nevojat e individëve që kërkojnë të ndërpresin lidhjet me grupet ekstremiste të krahut të djathtë.
- Institucionet duhet të bashkëpunojnë ngushtësisht dhe sinqerisht me institucionet e BE-së, organizatat ndërkombëtare, OSHC-të vendore dhe ekspertët e pavarur.

KREU V

PRAKTIKA LEGJISLATIVE DHE INSTITUCIONALE NË REPUBLIKËN E BOSJNE- HERCEGOVINË

Sarajevë, shkurt 2023.

1. Korniza legislative në Bosnjë dhe Hercegovinë

“ Bosnja dhe Hercegovina e përballoi me sukses sfidën e kthimit të parë të organizuar të qytetarëve të BH nga zona e konfliktit në dhjetor 2019, kur, sipas vlerësimeve, u plotësuan kushtet për kthimin e grupit të parë të qytetarëve të BH nga Siria. Lidhur me këtë u imponua nevoja për një reagim të ngutshëm dhe sigurimin e kushteve të nevojshme për pranimin e tyre. Më 19 dhjetor 2019, nga Siria u riatdhesuan shtetas të BH, gjithsej 25 sosh: 7 burra, 6 gra dhe 11 fëmijë, si dhe një fëmijë i pashoqëruar. "Kthimi u zbatua me sukses në mënyrë të kontrolluar dhe në përputhje me legjislacionin pozitiv të BH-së dhe detyrimet e marra ndërkombëtarisht në fushën e luftës kundër terrorizmit, si dhe detyrimet e marra si pjesë e anëtarësimit të BH-së në koalicionin antiterrorizëm dhe anti ISIS."

Përvojat e fituara gjatë riatdhesimit, dhe pastaj riintegrit, rehabilitimit dhe risocializimit të të kthyerve nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut janë shumë të rëndësishme në kontekstin e legjislacionit, strategjive, planeve dhe programeve që dolën nga ky proces.

Në seancën e 55-të të rregullt të mbajtur më 25 gusht 2022, Këshilli i Ministrave të Bosnjës dhe Hercegovinës, me propozim të Ministrisë së Sigurisë së Bosnjës dhe Hercegovinës, mori një vendim për miratimin e Planit të Riatdhesimit dhe programit të riintegrit, rehabilitimit dhe risocializimit të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës, të të kthyerve nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut.

Plani i Riatdhesimit dhe Programi i Riintegrit, Rehabilitimit dhe Risocializimit të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës që kthehen nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut është rezultat i punës së Ekipit të Koordinimit për përgatitjen e procesit të riatdhesimit, riintegrit, rehabilitimit dhe risocializimit të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut (në vijim: ekipi i koordinimit). Vetë procesi përfshin hartimin e:

Planit të riatdhesimit, i cili rregullon në hollësi procedurat për kthimin e sigurt, të njerëzishëm dhe të kontrolluar të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga Siria dhe Iraku, kontrollet e sigurisë, dokumentimin e identitetit dhe shtetësisë së personave që janë objekt i riatdhesimit, ofrimin e ndihmës diplomatiko-konsullore, ligjore dhe humanitare për qytetarët e Bosnjës dhe Hercegovinës (në vijim: Plani); dhe

Programit të riintegrit, rehabilitimit dhe risocializimit për të gjitha kategoritë e qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës, i cili përmban masa afatshkurtra, afatmesme dhe afatgjata të sigurisë, pastaj masa të mbrojtjes shëndetësore dhe sociale, sigurimin e qasjes në arsim, mbështetje ekonomike dhe punësim, ndihmë juridike në komunitetin vendor dhe masa të tjera të nevojshme (në vijim: Programi).

“Gjatë zhvillimit të planit dhe programit, ekipi koordinues është udhëhequr nga standardet ndërkombëtare, rregulloret ligjore të vlefshme në Bosnje dhe Hercegovinë dhe informacioni i Këshillit të Ministrave të Bosnje-Hercegovinës për qytetarët e Bosnje-Hercegovinës që ndodhen në zonën e konfliktit. Siria dhe Iraku dhe konkluzionet e miratuara me qëllim riatdhesimin e tyre, si dhe rekomandimet kryesore të Komitetit Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq në lidhje me riatdhesimin dhe riintegrimin e personave nga Siria dhe Iraku, gjithashtu në kuadër të detyrave dhe ndarjes sipas departamenteve, Ekipi Koordinues u nda në nëngrupe, përkatësisht:

- Nën-ekipi për aspektet e sigurisë së riatdhesimit dhe ndjekjes penale;
- Nën-ekipi për riintegrim, rehabilitim dhe risocializim.

Pas formimit të nëngrupeve, u caktuan detyra specifike dhe afate për ekzekutim në përputhje me veprimtaritë e planifikuara.

Ekipi i Koordinimit përbëhet nga përfaqësues të institucioneve/agjencive kompetente nga të gjitha nivelet e qeverisjes në Bosnjë dhe Hercegovinë, përfshirë: Ministrinë e Sigurisë të Bosnjës dhe Hercegovinës, Prokurorinë e Bosnjës dhe Hercegovinës, Ministrinë e Punëve të Jashtme të Bosnjës dhe Hercegovinës, Ministrinë e Çështjeve Civile të Bosnjës dhe Hercegovinës, Ministrinë e të Drejtave të Njeriut dhe Refugjatëve të Bosnjës dhe Hercegovinës, Ministrinë e Drejtësisë të Bosnjës dhe Hercegovinës, Agjencinë e Inteligjencës dhe Sigurisë të Bosnjës dhe Hercegovinës, Agjencinë Shtetërore për Hetimin dhe Mbrojtjen (SIPA), Policinë Kufitare të Bosnjës dhe Hercegovinës, Drejtorinë për Koordinimin e Trupave Policore, Administratën Policore Federale, Ministrinë e Punëve të Brendshme të Republikës Srpska, Policinë e Distriktit Brčko të Bosnjës dhe Hercegovinës dhe entitetet dhe organet kompetente të Distriktit Brčko të Bosnjës dhe Hercegovinës në fushën e shëndetësisë, mbrojtjes sociale dhe arsimit.

Plani i Riatdhesimit dhe Programi i Riintegrit, Rehabilitimit dhe Risocializimit të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës që kthehen nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut janë miratuar për të siguruar kushtet e nevojshme për kthimin e sigurt, të njerëzishëm dhe të kontrolluar të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga Siria dhe Iraku dhe riintegrimin, rehabilitimin dhe risocializimin e tyre.

Plani i riatdhesimit rregullon në hollësi procedurat për kthimin e sigurt, të njerëzishëm dhe të kontrolluar të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga Siria dhe Iraku, kontrollet e sigurisë, përcaktimin e identitetit dhe shtetësisë së personave që janë objekt i riatdhesimit, ofrimin e ndihmës diplomatiko-konsullore, juridike dhe humanitare për qytetarët e Bosnjës dhe Hercegovinës.

Programi i riintegrit, rehabilitimit dhe risocializimit për të gjitha kategoritë e qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës përmban masa afatshkurtra, afatmesme dhe afatgjata të sigurisë, pastaj masa të mbrojtjes shëndetësore dhe sociale, sigurimin e qasjes në arsim, mbështetje ekonomike dhe punësim, ndihmë juridike në komunitetin vendor dhe masa të tjera të nevojshme.

Plani dhe Programi gjithashtu përmban një pasqyrë të veprimtarive të deritanishme në trajtimin e të kthyerve nga zonat e konfliktit, përparimin dhe rezultatet, si dhe një mekanizëm monitorues dhe raportues që do të monitorojë zbatimin e tyre."

Në seancën e 210-të të mbajtur më 20 shkurt 2020, Qeveria e Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës miratoi një Vendim për emërimin e "Grupit të Punës Ndër-departamental të Qeverisë së Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës për Zhvillimin dhe Zbatimin e Planit të Veprimit për Parandalimin dhe Luftën kundër Terrorizmit në Federatën e Bosnjës dhe Hercegovinës" (IRRG), i cili, ndër të tjera, kishte për detyrë të koordinonte veprimtaritë e lidhura me pritjen e të kthyerve nga fushëbetejat e huaja në koordinim me nivele më të ulëta të qeverisjes; të monitoronte zbatimin e masave të rehabilitimit psikologjik-sociologjik dhe përfshirjes, dhe të bashkëpunonte në këto veprimtari me Ministrinë e Sigurisë së Bosnjës dhe Hercegovinës, institucionet në nivelin e entiteteve dhe Distriktit Brčko të Bosnjës dhe Hercegovinës, kantonet dhe bashkitë, organizatat ndërkombëtare dhe joqeveritare.

Në këtë kontekst, me mbështetjen e Nismës Atlantike, IRRG zhvilloi "Protokollin për veprimin e institucioneve në Federatën e Bosnjës dhe Hercegovinës në procesin e rehabilitimit dhe riintegrit të të kthyerve nga zona e konfliktit dhe familjeve të tyre".

Qëllimi i Protokollit është të përcaktojë parimet, rregullat dhe procedurat unike me të cilat institucionet dhe shërbimet kompetente në Federatën e Bosnjës dhe Hercegovinës duhet të veprojnë, bashkëpunojnë dhe shkëmbejnë informacion gjatë zbatimit të masave (të përbashkëta) dhe veprimtarive që synojnë rehabilitimin dhe riintegrimin e të kthyerve nga zonat e konfliktit. Me qëllim të zbatimit të Protokollit, IRRG inicioi formimin e Ekipeve Këshillimore Kantonale (KST) me një nismë me shkrim dhe një takim pune me kryeministrat kantonale në të cilën pritet kthimi i qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga zona e konfliktit, si dhe ekipet vendore (komunale) shumë-disiplinare (SVSh) për parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit, me

një nismë me shkrim dhe një takim pune me kryetarët e komunave ku pritet kthimi i qytetarëve nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut.

Në përputhje me sa më sipër, IRRG, përmes qasjes së mësimave të nxjerra nga viti 2019 dhe në bashkëpunim me praktikuesit dhe ekspertët vendas në fushën e monitorimit dhe vlerësimit, ka zhvilluar procedura standarde operative që do të lehtësojnë punën e përfaqësuesve të ekipeve vendore shumë-disiplinare dhe do të mundësojnë një procesi të suksesshëm rehabilitimi, riintegrimi dhe risocializimi të të kthyerve dhe familjeve të tyre në komunitetin vendor."

Riintegrimi, rehabilitimi dhe risocializimi janë procese afatgjata dhe komplekse dhe kuptohet nevoja për të përmirësuar bashkëpunimin e një numri më të madh aktorësh dhe sektorësh në të gjitha nivelet e qeverisjes në Bosnje dhe Hercegovinë, si dhe nevoja për të krijuar politika dhe programe të qëndrueshme, me qëllim zbatimin sa më efektiv të proceseve të sipërpërmendura. Në përputhje me nevojën e deklaruar, u krijuan procedura standarde operative, të cilat do të lehtësojnë dhe standardizojnë punën e praktikuesve në komunitetet vendore për rehabilitimin dhe riintegrimin.

Procedurat standarde të funksionimit trajtojnë rëndësinë e rimëkëmbjes dhe mbështetjes shëndetësore dhe psikosociale, zhvillimin e mundësive të arsimit profesional dhe shkollor dhe rikthimin në jetën familjare dhe komunitare si shumë të rëndësishme për riintegrimin afatgjatë social dhe promovimin e të drejtave të tyre njerëzore.

Qëllimi i këtyre procedurave është të ofrojë udhëzime dhe hapa konkretë për të punuar me të kthyerit dhe familjet e tyre, duke ndjekur saktësisht të gjitha specifikat e tyre, përjetimin e traumave, interesin më të mirë të fëmijës, duke respektuar individualitetin e çdo rasti. Këto procedura janë një ndihmë e madhe për profesionistët kur punojnë me gratë, adoleshentët dhe fëmijët e kthyer nga zona e konfliktit, ku do të ndiqen parimet e një qasjeje të ndjeshme gjinore dhe interesat më të mira të fëmijës, të gjitha me qëllim të ofrimit të ndihmës adekuate dhe mbështetje për gratë, adoleshentët dhe fëmijët gjatë riintegritit dhe risocializimit në komunitetin vendor.

Fuqizimi socio-ekonomik dhe mbështetja psikosociale, synon të forcojë burimet individuale dhe të ndihmojë njerëzit të përballen me reagimet stresuese. Për të punuar me sukses në rehabilitimin dhe riintegrimin e të kthyerve dhe fëmijëve të tyre, praktikuesit nga komuniteti vendor, së bashku me nivelet më të larta të qeverisjes, duhet të ndërmarrin të gjitha hapat për të lehtësuar këtë proces. Gjithashtu, praktikuesit, në bashkëpunim me organizatat vendore joqeveritare dhe ndërkombëtare, duhet të kontribuojnë në krijimin e një mjedisi pozitiv në nivel të komunitetit vendor që do të kontribuojë në një proces më efektiv të riintegritit, risocializimit dhe

rehabilitimit. Nga ana tjetër, për rehabilitim të suksesshëm është e nevojshme të forcohet familja që pret gratë dhe fëmijët e të kthyerve.

Ekipi vendor multi-disiplinar i specifikuar në "Protokollin për veprimin e institucioneve në Federatën e Bosnjë-Hercegovinës në procesin e rehabilitimit dhe riintegrit të të kthyerve nga zona e konfliktit dhe familjeve të tyre" emërohet nga kryetari i komunës dhe përbëhet nga së paku tetë përfaqësues të shërbimeve profesionale të komunitetit: përfaqësues të komunës, komisariatit, qendrës për punë sociale, qendrës për shëndet mendor, shërbimeve profesionale të shkollave (pedagogë, psikologë apo mësues) ku shkojnë fëmijët e kthyer, përfaqësues të bashkësisë islame, përfaqësues të organizatave joqeveritare vendore dhe ofrues të ndihmës juridike falas.

Koordinator i të gjitha veprimtarive të renditura në dokument, por edhe udhëheqës i procesit të riintegrit të familjeve të të kthyerve nga zonat e konfliktit (që përfshin rehabilitimin, risocializimin dhe riintegrimin), do të jetë përfaqësuesi i Qendrës për Punë Sociale, i cili do të emërohet në ekipin multi-disiplinar vendor, me tregues se në të njëjtën kohë është drejtuesi i kursit. Drejtuesi i kursit koordinon dhe monitoron të gjitha veprimtaritë e nevojshme, në bashkëpunim me anëtarët e ekipit vendor shumë-disiplinar dhe institucionet e tjera nga komuniteti vendor, të cilët marrin pjesë në këtë proces. Menaxheri i rastit përfaqëson një pikë të vetme kontakti dhe koordinon të gjitha veprimtaritë me anëtarët e ekipit vendor shumë-disiplinar, organizatat e shoqërisë civile dhe institucionet e tjera qeveritare për të cilat përcaktohet domosdoshmëria e pjesëmarrjes në përgatitjen dhe zbatimin e programit.

2. Një shembull i praktikës së mirë

"Pasi u plotësuan kushtet për kthimin e grupit të parë të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga zonat e konfliktit të Sirisë dhe Irakut, dhe u imponua nevoja për një reagim urgjent dhe sigurimin e kushteve të nevojshme për pranimin e tyre, më 29 nëntor 2019, Presidenca e Bosnjës dhe Hercegovinës miratoi Përfundimin mbi nevojën për veprim të koordinuar të të gjitha strukturave kompetente për të siguruar kthimin e sigurt dhe të njerëzishëm, si dhe risocializimin e grupit të parë të grave dhe fëmijëve nga Siria.

Pas Përfundimit të miratuar, Ministria e Sigurisë së Bosnjës dhe Hercegovinës, në bashkëpunim me ministritë e tjera kompetente, nisi veprimtari fillestare lidhur me krijimin e supozimeve ligjore të mëtejshme për zbatimin e konkluzionit të Presidencës së Bosnjës dhe Hercegovinës.

Duke marrë parasysh se qe e nevojshme të sigurohej hapësirë për pritjen e këtyre personave pas mbërritjes në Bosnjë dhe Hercegovinë, me kërkesë të Ministrisë së Sigurisë së Bosnjës dhe Hercegovinës, më 6 dhjetor 2019, u mbajt një seancë e

jashtëzakonshme telefonike e Këshillit të Ministrave të Bosnjës dhe Hercegovinës, ku u miratua konkluzioni: "Ministri i Sigurisë së Bosnjës dhe Hercegovinës është ngarkuar me marrjen e një Vendimi për vënien në dispozicion të kapaciteteve të Qendrës së Azilit në Delijaš për nevojat e pranimit dhe akomodimit të përkohshëm të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës (gra dhe fëmijë) që kthehen nga Siria", dhe Vendimi i përmendur nga Ministri i Sigurisë u miratua në të njëjtën ditë.

Pas konfirmimit të identitetit të gjithsej 6 grave, 12 fëmijëve dhe 7 burrave (të cilët ishin në kërkim dhe u dorëzuan Prokurorisë së Bosnjës dhe Hercegovinës), dhe sigurimit të kushteve të nevojshme për transportin e tyre, u iniciuan veprimtari për të siguruar pritjen, identifikimin, kujdesin social dhe shëndetësor të të kthyerve me përfshirjen e plotë të të gjitha strukturave kompetente në Bosnjë dhe Hercegovinë në përputhje me kompetencat e përcaktuara me ligj.

Pas përfundimit me sukses të procesit të organizuar të riatdhesimit të qytetarëve të Bosnjës dhe Hercegovinës nga zonat e konfliktit, dhe qëndrimit nëntë-ditor të të kthyerve në Qendrën e Azilit, u plotësuan kushtet për kthimin e tyre në familjet e tyre, pra në adresat rezidenciale nga të cilat ata shkuan në zonat e konfliktit."

2.1. Përgatitja e familjes pritëse, komunitetit vendor dhe profesionistëve

Me kthimin e organizuar të familjeve nga fushëbetejat e Sirisë, institucionet, organizatat dhe organet e ndryshme në Bosnjë dhe Hercegovinë për herë të parë u përballën me sfida të ndryshme që duhej të adresoheshin, për të cilat nuk kishin zgjidhje sistemike të nevojshme, kapacitete profesionale, përvojë dhe burime.

Ishte e nevojshme të vlerësoheshin urgjentisht nevojat e familjeve të kthyer si dhe të familjeve pritëse, dhe të vlerësohej aftësia e komunitetit vendor për të përballuar sfidat e kthimit dhe për të përmbushur nevojat e tyre, si dhe të entiteteve të tjera dhe kapacitetet e tyre, të cilat mund të mbështesin si familjet e kthyer, ashtu edhe familjet pritëse. Një sfidë e veçantë ishte përgatitja e një plani mbështetjeje bazuar në një vlerësim gjithëpërfshirës të nevojave të të kthyerve dhe kapacitetit të sistemit për të përmbushur ato nevoja.

Koordinatori i të gjitha veprimtarive dhe bartësi i procesit të riintegrit të të kthyerve nga fushëbetejat e huaja (që përfshin rehabilitimin, risocializimin dhe riintegrimin) ishin qendrat për punë sociale.

Përgatitja dhe puna me një familje që ka shprehur gatishmërinë për të pranuar të kthyerit, është shumë e rëndësishme sepse familja përfaqëson një partner kyç në procesin e rehabilitimit dhe riintegrit. Prandaj, ishte e rëndësishme të merreshin informacion paraprak mbi vendndodhjen e të kthyerve dhe se kujt do t'i kthehen, për të

organizuar vlerësimin dhe përgatitjen për pranimin. Gjatë procesit të përgatitjes, familjet farefisnore përgatiteshin për faktin që të afërmit e tyre nuk do të jenë njëloj pas gjithë asaj që kanë përjetuar. Këto janë individë me shumë trauma që do të kenë nevojë për mbështetje të plotë. Veçanërisht për mbështetje do të kenë nevojë fëmijët që po vijnë dhe që kanë nevojë për një mjedis stimuluese, të sigurt dhe të qëndrueshëm për t'u rritur. Një pjesë e përgatitjes ishte njohja e tyre me llojin e mbështetjes që mund të presin në periudhën e ardhshme, si dhe me profilet e ekspertëve që do të punojnë me ta. Në disa raste, përveç përgatitjes psikosociale, që e nevojshme të ndërmerreshin hapa konkretë, si për shembull, pajisja dhe përshtatja e hapësirës për jetën familjare.

Përmes punës me këto familje, u bënë gjithashtu përgatitje për interesin e shtuar të medias, që pritej dhe që e kuptueshme. Familjeve iu shpjegua se media do të jetë ngulmuese dhe ndonjëherë irrituese, se raportimet mund të jenë gjithashtu pështjelluese, por se do duhëj të përballeshin gjithsesi me këtë.

Përgatitja e mjedisit/komunitetit vendor si një partner në këtë proces, rezultoi gjithashtu shumë e rëndësishme. Reagimet publike ndaj pritjes së të kthyerve në BH ishin të ndryshme dhe që e qartë se komuniteti vendor duhej të përgatitej. Në shembullin e Bosnjës dhe Hercegovinës, kjo nënkuptonte vizita tek komuniteti vendor dhe fqinjët e afërt, dhe bisedimin me ta, gjë që çoi në krijimin e njëfarë mirëkuptimi dhe thyerjen e stigmes për të kthyerit, dhe deri tani nuk kemi regjistruar asnjë incident.

Segmenti i tretë i rëndësishëm i përgatitjes është përgatitja e profesionistëve që do të punojnë me familjet. Në BH, situata ishte e tillë që Qendrat për Punë Sociale janë KOORDINATORËT e këtij procesi në komunitetet vendore sa herë që ka raste me rrezik të lartë, dhe sipas përshkrimit të vetë punës. Për këtë arsye, përpara mbërritjes së të kthyerve, QPS kontaktoi me institucionet vendore: bashkinë, Qendrën Shëndetësore, shkollën, në mënyrë që t'i njihje ata me situatën, t'i përgatiste për sfidat me të cilat përballen dhe të diskutonte bashkëpunimin e përbashkët.

2.2. Pranimi dhe mbështetja

Komunikimi me familjet e të kthyerve filloi me një ndërhyrje psikosociale dhe shëndetësore në aeroport, të ofruar nga përfaqësues të institucioneve të sistemit (institucione shëndetësore dhe sociale dhe agjenci të sigurisë), dhe vazhdoi me sigurimin e akomodimit të sigurt duke ofruar ushqim, veshje dhe këpucë, çka sigurisht ishte një bazë pozitive për mirëbesimin fillestar, pranimin dhe mirëkuptimin e ndërsjellë.

Gjatë qëndrimit të familjeve të kthyer në Qendrën e Azilit, vazhdoi sigurimi i ushqimit, pijeve, veshjeve dhe këpucëve dhe lodrave për fëmijët, dhe përfaqësuesit e institucioneve ofruan mbështetje psikosociale, në mënyrë që ata të ndiheshin sa më të

sigurt dhe të pranuar dhe të përshtateshin me mjedisin e ri në të cilin gjendeshin (sidomos fëmijët), dhe të eliminoreshin dyshimet dhe frikërat nga e panjohura, dënimi, stigma dhe paragjykimet që familjet prisnin.

Kontakti i parë/fillestar do të rezultojë shumë i rëndësishëm për krijimin e besimit midis punonjësve profesionalë nga njëra anë dhe anëtarëve të familjeve së kthyer (grave dhe fëmijëve) nga ana tjetër, dhe do të lehtësojë shumë punën e mëtejshme në terren dhe do të ndikojë në zhvillimin e mëtejshëm të besimit të përfaqësuesit e institucioneve të sistemit dhe në mbështetjen që ata ofrojnë. Kontakti i parë jo vetëm që i ofroi punonjësit social dhe psikologun nga Qendra për Punë Sociale (QPS) të dhëna të rëndësishme për vlerësimin e parë të nevojave urgjente, por gjithashtu i mundësoi atyre të vlerësonin gatishmërinë e tyre fillestare për bashkëpunim.

Përderisa ndër të kthyerit nga fushëbetejat siriane ishte gjithashtu një fëmijë pa kujdes prindëror për të cilin ishte planifikuar dhe përgatitur më parë vendosja në një familje kujdestare farefisnore, kujdestarët e mundshëm farefisnorë duhej të përgatiteshin për pranimin e tij.

Përgatitja përfshinte fuqizimin emocional për takimin e parë me fëmijën, informacion mbi humbjet dhe përvojat traumatike si pasojë e humbjeve, sjelljet që mund të priten, vonesat në zhvillim si pasojë e rrethanave të lindjes dhe jetesës, traumat e zhvendosjes dhe përballjen me rrethanat e reja në të cilat kthehet dhe në të cilat do të jetojë, nevojat që do të duhet të plotësohen, kapacitetet e sistemit për të ofruar mbështetje për plotësimin e nevojave.

Pavarësisht përgatitjeve dhe mbështetjes për familjen për pritjen e fëmijës, pas kthimit të fëmijës dhe ribashkimit me familjen kujdestare, që e nevojshme përfshirja e plotë e profesionistëve të QPS-së (marrja e fëmijës në aeroport dhe shoqërimi i fëmijës në adresën e banimit të familjes kujdestare, mbështetja psikologjike për fëmijën dhe familjen kujdestare gjatë ribashkimit dhe kontaktit të parë, informimi i fëmijës në përputhje me moshën e tij për çështjet për të cilat fëmija kishte nevojë për informacion të menjëhershëm, si dhe veprimet e tjera që lidhen me higjienën e fëmijës) për vendosjen e kontaktit dhe komunikimit të ndërsjellë pas bashkimit. Vendosja e kontaktit ndërmjet fëmijës dhe kujdestarit, pas ribashkimit, kërkoi praninë e punonjësve profesionistë të QPS për disa orë, pra, deri kur punonjësit profesionistë vlerësuan se ishin siguruar parakushtet për qëndrimin e fëmijës në familje pa praninë e tyre të mëtejshme fizike.

Për muajin e ardhshëm, nevojat e fëmijës kërkonin praninë e përditshme të profesionistëve të Qendrës për Punë Sociale (QPS) në adresën e fëmijës (vizita ditore në familje prej të paktën një ore) dhe mbështetje të vazhdueshme psikosociale njëzet e katër orë (të ofruar përmes telefonit ose duke vizituar familjen në adresë). Ishte

jashtëzakonisht e rëndësishme që gjatë muajit të parë të punohej vazhdimisht në vendosjen e një lidhjeje emocionale midis kujdestarit dhe fëmijës, përmes ofrimit të mbështetjes psikosociale dhe ndihmës.

Pas një muaji, sipas Planit të Mbrojtjes Individuale të Fëmijës (këtu e tutje: Plani), ofrimi i mbështetjes psikosociale vazhdoi në përputhje me Planin si dhe në përputhje me nevojat e jashtëzakonshme të familjes dhe fëmijës.

2.3. Vlerësimi i menjëhershëm i nevojave familjare dhe ndërhyrja

Gjatë qëndrimit të grave dhe fëmijëve në Qendrën e Azilit, ekspertët e QPS-së, në bashkëpunim me agjencitë e sigurisë, vizituan familjet pritëse për të vlerësuar: lidhjet dhe marrëdhëniet familjare, dinamikën e marrëdhënieve familjare, kohezionin familjar, zakonet dhe traditat familjare, nevojat e familjes (materiale, strehim, shëndetësi, arsim...) dhe të gjitha me qëllim krijimin e planeve të mbrojtjes emergjente mbi bazën e të cilave do të ofrohej mbështetje e menjëhershme, si për familjen e kthyer ashtu edhe për familjen pritëse, pavarësisht nëse është këshillimore, këshillim, mbështetje ligjore, psikologjike, materiale ose ndonjë lloj tjetër mbështetjeje emergjente.

Përveç vlerësimit të zonave të përmendura më parë, është bërë edhe një vlerësim i subjekteve kyçe në nivel të komunitetit vendor që mund të përfshihen në procesin e riintegrit, kapaciteteve të tyre dhe u identifikuan subjekte të tjera kyçe në nivel kantoni, të cilat gjithashtu mund të mbështesin riintegrimin.

Para kthimit të familjeve nga Qendra e Azilit në komunitetet vendore, janë hartuar planet e mbrojtjes emergjente. Planet e mbrojtjes emergjente shërbyen si udhëzime për veprime të mtejshme.

Menjëherë pas mbërritjes në familjen pritëse, me mbështetjen e organizatave joqeveritare familjeve të kthyer iu ofrua ndihma në formën e artikujve ushqimorë dhe higjienës. Ndihma u ofrua në atë mënyrë që familjet e të kthyerve, në bashkëpunim me një punonjës social, të bënin pazar në qendrat tregtare. Ndihma e punonjësës sociale në prokurim ishte e nevojshme sepse gratë që qëndruan në zonat e shkatërruara nga lufta për 6 vjet (nga të cilat shumica e tyre 3 vjet në kampe) pa kushte elementare të jetesës, nuk kishin mundësi të mësonin se si të drejtojnë një familje në mënyrë të pavarur dhe as nuk kanë mësuar se si të disponojnë burimet financiare.

Ishte hapi i parë drejt fuqizimit të grave për të marrë përgjegjësinë dhe për të menaxhuar në mënyrë të pavarur familjen e tyre. Përveç kësaj, ishte fillimi i krijimit të besimit dhe respektit të ndërsjellë.

Një formë tjetër ndihme ishte kujdesi shëndetësor për gratë, veçanërisht fëmijët. Menjëherë pas mbërritjes në vendbanimin, janë kryer ekzaminimet mjekësore të

fëmijëve dhe grave që kanë shprehur nevojën për të. Ekzaminimet janë bërë në qendrat shëndetësore vendore, pavarësisht se gratë dhe fëmijët nuk kanë pasur regjistrim të kujdesit shëndetësor atje.

Mbështetje psikosociale me qëllim: forcimin e kompetencave prindërore, krijimin dhe zhvillimin e marrëdhënieve emocionale dhe lidhjeve sociale, zhvillimin e aftësive të ndryshme, përpunimin e përjetimit të humbjeve, ndryshimin e mënyrës së komunikimit me fëmijët dhe pjesëtarët e familjes, ofrohen nga KMF-të në vazhdimësi që nga momenti i kthimit të familjeve. Shërbimet e mbështetjes psikosociale u ofruan përmes kontakteve formale dhe joformale të punonjësve socialë dhe grave dhe fëmijëve. Kjo mbështetje nevojitej njëzet e katër orë në ditë për muajin e parë pas kthimit, dhe me ndryshimin e rrethanave në të cilat jetojnë familjet e kthyer me kalimin e kohës, intensiteti i mbështetjes u ul në atë mënyrë që përmes Planit të Mbështetjes, nevojat u dakordësuan, u planifikuan veprimtaritë dhe u punua për zbatimin e tyre.

Përveç shërbimeve të mbështetjes psikosociale, Qendra për Punë Sociale (QPS) vlerësoi nevojat materiale dhe shëndetësore të familjeve, dhe në përputhje me to ndërhyri në formën e ndihmës financiare një herëshe dhe të jashtëzakonshme, dhënies së të drejtës për ndihmë financiare të përhershme për familjet që plotësonin kushtet për të, sigurimin e akomodimit falas në institucionet parashkollë për fëmijët, sigurimin e pakove ushqimore dhe higjienike.

Ndërhyrjet më të zakonshme të ofruara për gratë dhe fëmijët e kthyer, janë këshillimi familjar dhe avokatia, vizitat te mjeku si për fëmijët ashtu dhe për të rriturit, puna për zhvillimin e marrëdhënieve midis anëtarëve të familjes dhe marrëdhënieve me mjedisin.

Është gjithashtu interesante të përmendet se është punuar intensivisht me të gjithë të kthyerit për zhvillimin e aftësive të jetës dhe kompetencave të prindërimit. Këto gra u larguan nga Bosnja dhe Hercegovina shumë të reja dhe u kthyen si gra dhe nëna, gra që drejtojnë familjen - role që nuk vijnë natyrshëm për të gjithë, por që mësohen dhe përmirësohen.

Përvojat që shërbyen në krijimin e dokumenteve dhe strategjive në Bosnjë dhe Hercegovinë tregojnë se duhet të ketë një menaxher të rastit kur punohet me të kthyerit. Prandaj, duhet të jetë i njëjti person në QPS që do të punojë me familjet dhe që do të jetë kontakti i tyre i drejtpërdrejtë, në mënyrë që familjet të dinë saktësisht se kujt mund t'i drejtohen gjithmonë, të kërkojnë ndihmë, mbështetje, të bisedojnë... Në këtë mënyrë, zhvillohet besimi i ndërsjellë, respekti, një marrëdhënie që do të jetë shumë e rëndësishme për punën e mëtejshme.

Është gjithashtu një avantazh i madh në procesin e rehabilitimit dhe riintegrit të të kthyerëve nëse Menaxheri i Rastit është një grua. Përvoja na ka treguar se është më e

lehtë dhe më e pranueshme për të kthyerit të flasin me një grua tjetër, është më e lehtë të krijohet një ndjenjë besimi, është më e lehtë të ndahen gjëra të ndjeshme që lidhen me fëmijët, familjen, përvojat traumatike ndaj të cilave ato kanë qenë të ekspozuara.

Besimi nuk krijohet brenda natës, është një proces në vazhdim, dhe në rastin e Bosnjës dhe Hercegovinës u krijua falë hapjes sonë dhe kontakteve të shpeshta me të kthyerit. Mesatarisht, këto janë kontakte personale disa herë në javë, të cilat zakonisht zhvilloheshin në një mjedis që ata e njihnin, ku ndiheshin të sigurt dhe të mbrojtur, kështu që ishin të gatshëm të ndanin përvojat dhe frikërat e tyre.

Ndonjëherë, në punën me të kthyerit, gjatë bisedës, profesionistët hasnin në qëndrime, mendime ose vendime të ngjyrosura nga pikëpamjet teologjiko-ideologjike, që ndonjëherë nuk ishin të qarta për ta si profesionistë të mbrojtjes sociale. Në situata të tilla, profesionistët siguroheshin të kërkonin sqarime nga ekspertë të tjerë. Fatmirësisht, ata kanë zyrtarë fetarë në komunitetin vendor të gatshëm të shpjegojnë disa nga qëndrimet dhe mënyrën se si komuniteti të cilit i përkasin këto gra, i kupton dhe i shpjegon ato.

Në fund të gjashtë muajve që nga kthimi nga fushëbetejat siriane, QPS koordinoi ofrimin e shërbimeve terapeutike për familjet e kthyer, familjet kujdestare dhe fëmijët pa kujdes prindëror. Ky shërbim iu ofrua grave përmes punës në grup, dhe familjeve kujdestare dhe fëmijëve pa kujdes prindëror përmes punës individuale.

2.4. Plani afatgjatë i mbrojtjes

Planet individuale të mbrojtjes hartohen një muaj pas mbërritjes së familjeve bazuar në një vlerësim gjithëpërfshirës të kryer më parë të nevojave individuale të secilit pjesëtar të familjes, si të familjes së kthyer ashtu edhe të familjes pritëse. Është e rëndësishme të theksohet se qëndrimi i barabartë ndaj familjes së mbërritjes, si dhe ndaj familjes pritëse dhe angazhimi i komunitetit vendor për të mbështetur familjet, ka kontribuar në zhvillimin e lidhjeve sociale midis familjeve të kthyer dhe komunitetit në përgjithësi, si dhe hapja e familjeve ndaj “botës së jashtme”, e cila nuk do të ishte e mundur pa ndihmën dhe mbështetjen që u përdor nga fondet e organizatave joqeveritare.

Planet individuale të mbrojtjes parashikojnë bashkëpunim të vazhdueshëm me familjet e kthyer dhe familjet pritëse, me subjekte të tjera të komunitetit vendor dhe veprimtari të ndryshme, mbajtësit e tyre dhe afatet për zbatimin e tyre.

Në përgatitjen e planeve mbështetëse në komunitetin vendor, si faktorë të rëndësishëm në procesin e riintegrit u njohën: qendrat shëndetësore, punëtorët profesionistë në qendrat e shëndetit mendor, organet administrative komunale, kopshtet, shkollat, komunitetet fetare ku bëjnë pjesë të kthyerit, shërbimet e punësimit, departamentet e

policisë, organizatat joqeveritare, shoqatat etj. Qendrat për punë sociale shfrytëzuan maksimalisht shërbimet e burimeve të përmendura.

Disa prej tyre janë:

- Mirëkuptimi dhe mbështetja e drejtorëve të qendrave shëndetësore për ekzaminime urgjente mjekësore dhe trajtim të anëtarëve të familjes (përcaktohet terapia e rregullt e përdorur nga gratë e kthyer dhe ofrohet trajtim i rregullt nga psikiatër dhe psikologë në qendrën e shëndetit mendor),
- Gatishmëria për të bashkëpunuar me bashkitë në procedurat për lëshimin e dokumenteve personale dhe njohjen e të drejtës për sigurim shëndetësor për gratë e kthyer;
- Gatishmëria e zyrave të gjendjes civile nëpër komuna për të nisur procedurat për regjistrimin e fëmijëve në amzë, për të cilën fatkeqësisht nuk është gjetur baza ligjore.
- Gatishmëria e shkollave për pranimin e fëmijëve pa dokumente në procesin arsimor,
- Gatishmëria e institucioneve parashkollore për t'u kujdesur për fëmijët pavarësisht mungesës së dokumenteve dhe gatishmëria e tyre për të ofruar shërbime të akomodimit të fëmijëve pa pagesë.

QPS-ja sipas detyrës zyrtare ka iniciuar procedurat për realizimin e të drejtës në ndihmë të përhershme financiare në bazë të paaftësisë aktuale për punë të grave të kthyer, kështu që kjo e drejtë është rregulluar edhe për një vit, gjë që i ka dhënë grave siguri shtesë për plotësimin e nevojave të familjes.

Fëmija pa përkujdesje prindërore dhe familja kujdestare në të cilën ai është vendosur, kanë të drejtën e kompensimit për mbështetjen e fëmijës dhe kompensimin për punën e kujdestarit, i cili në një farë mënyre garanton sigurinë e fëmijës.

3. Sfida

Përveç pikëpyetjeve teologjike dhe ideologjike, një nga sfidat më të mëdha me të cilat përballen profesionistët është regjistrimi i fëmijëve në regjistrat e amzës dhe në regjistrat e shtetasve të BH-së. Duke pasur parasysh se pothuajse të gjithë këta fëmijë kanë lindur në Siri dhe nuk kanë certifikatë lindjeje, legjislacioni i BH nuk i njeh ata si të tillë. Zgjidhja e vetme ishte ndryshimi i Rregullores përmes amendimeve, gjë që ndodhi. Duhet theksuar se këta fëmijë gëzojnë ende mbrojtje shëndetësore dhe sociale që në momentin e kthimit falë bashkëpunimit me aktorë të tjerë, pavarësisht se janë “të padukshëm” për sistemin. Megjithatë, për të siguruar mbrojtjen afatgjatë të fëmijëve dhe akses në të gjitha shërbimet, është e nevojshme të rregullohet statusi i tyre.

Një sfidë tjetër është kohëzgjatja e gjatë e procesit të rehabilitimit dhe riintegrit - të gjithë duhet të jemi të vetëdijshëm se ndryshimet nuk do të ndodhin brenda natës dhe se puna me të kthyerit, të rriturit dhe fëmijët do të zgjasë me vite, se ata do të mbartin shumë dyshime, ulje dhe ngritje, por me synimin për një rehabilitim dhe riintegrim të suksesshëm dhe përfshirjen e tyre të plotë në shoqëri, kjo është një përpjekje që duhet të përballojmë të gjithë së bashku.

Një tjetër gjë që duhet përmendur është se nuk ka zgjidhje universale dhe as qasje universale për të kthyerit. Qasja në punën me të kthyerit duhet të jetë individuale dhe t'u përshtatet atyre sepse të gjithë kanë histori të ndryshme jete, mjedise të ndryshme familjare, dinamika të ndryshme familjare, pika të forta dhe të dobëta, dhe për këtë arsye qasja dhe ndërhyrjet tona ndryshojnë nga rasti në rast.

Ky ishte grupi i parë i organizuar i të kthyerve në Bosnje dhe Hercegovinë dhe pas katër vitesh ne jemi në gjendje të përdorim përvojat dhe mësimet tona gjatë punës me ta për të përgatitur pritjen e grupeve të ardhshme të të kthyerve, si dhe për të ndarë përvojat tona me ata që ende nuk e kanë bërë këtë detyrë.